

E-ISSN: 2587-1536

YAŞAM BECERİLERİ PSİKOLOJİ DERGİSİ

LIFE SKILLS JOURNAL OF PSYCHOLOGY

YIL(YEAR): 2020, CİLT(VOLUME): 4, SAYI(ISSUE): 8, ARALIK (DECEMBER)

PSİKİYATRİ
PSİKOLOJİ
PSİKOLOJİK DANIŞMA VE REHBERLİK
SOSYAL HİZMET
PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ
ÇOCUK GELİŞİMİ
OKULÖNCESİ EĞİTİMİ
ÖZEL EĞİTİM
ISSN 2587-1536

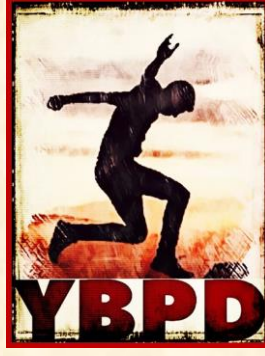
PSYCHIATRY
PSYCHOLOGY
PSYCHOLOGICAL COUNSELING AND GUIDANCE
SOCIAL WORK
PSYCHIATRIC NURSING
CHILD DEVELOPMENT
EARLY CHILDHOOD EDUCATION
SPECIAL EDUCATION

9 772587 153004

www.dergipark.org.tr/ybpd

Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi
Life Skills Journal of Psychology

ISSN: 2587-1536

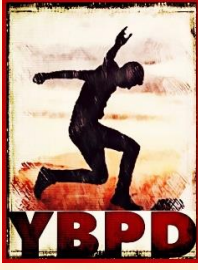
Cilt: 4 • Sayı: 8 • Aralık 2020
Volume: 4 • Issue: 8 • December 2020

Yılda İki Kez Yayınlanan Hakemli Dergi
Biannual Peer-Reviewed Journal

ISSN 2587-1536

9 772587 153004

YAŞAM BECERİLERİ PSİKOLOJİ DERGİSİ

LIFE SKILLS JOURNAL OF PSYCHOLOGY

Yıl: 2020, Cilt: 4, Sayı: 8, Aralık
Year: 2020, Volume: 4, Issue: 8, December

Başlangıç 2017
Founded

ISSN 2587-1536

Yayın Türü Bilimsel, Süreli ve Hakemli
Publication Type Scientific, Periodical and Peer-Reviewed Publication

Periyot Yılda 2 Sayı (Haziran ve Aralık)
Period Biannually (June and December)

Dili Türkçe-İngilizce
Language Turkish-English

Hakemlik Türü Çift Kör Hakemlik
Peer Review Type Double Blind Peer Review

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Muhammed YILDIZ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Owner and Legal Representative

Editör Doç. Dr. Sevgi NEHİR, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa-TÜRKİYE
Editor

Yayın Kurulu Prof. Dr. Ayşegül BİLGE, Ege Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE
Editorial Boards Prof. Dr. Esra ENGİN, Ege Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE
Prof. Dr. Hasan YILMAZ, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek-KIRGIZISTAN
Prof. Dr. Işıl BULUT, Başkent Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Prof. Dr. Mazlum ÇÖPÜR, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet Erdal VARDAR, Trakya Üniversitesi, Edirne-TÜRKİYE
Prof. Dr. Sefa BULUT, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Doç. Dr. Aydın ÇİVİLİDAĞ, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE
Doç. Dr. Fikret GÜLAÇTI, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan-TÜRKİYE
Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU, Bingöl Üniversitesi, Bingöl-TÜRKİYE
Doç. Dr. Pınar GÜRKAŞ, Clayton State University, Morrow, Georgia-ABD
Doç. Dr. Yaşar BARUT, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun-TÜRKİYE
Doç. Dr. Zihniye OKRAY, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke-KKTC
Dr. Özge GÜRCANLI, Rice University, Houston, Teksas-ABD
Dr. Yunus PINAR, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE

Danışma Kurulu Prof. Dr. Ali Fuat ERSOY, Karabük Üniversitesi, Karabük-TÜRKİYE
Advisory Boards Prof. Dr. Belma TUĞRUL, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Prof. Dr. Emine AHMETOĞLU, Trakya Üniversitesi, Edirne-TÜRKİYE
Prof. Dr. Zekiye ÇETİNKAYA DUMAN, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE
Doç. Dr. Gülseli BAYSU, Queen's University Belfast, Belfast-KUZEY İRLANDA
Dr. Belgin PARLAKYILDIZ, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa-KKTC
Dr. Cemaliye DİREKTÖR, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke-KKTC
Dr. Davut İBRAHİMOĞLU, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Dudu Melek SABUNCUOĞLU, İstinye Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Güldener ALBAYRAK, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde-TÜRKİYE
Dr. Sevinç PEKER, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE

Hakem Kurulu Prof. Dr. Arzu YILDIRIM, Yalova Üniversitesi, Yalova-TÜRKİYE
Referees Boards Prof. Dr. Ayşe SEZEN SERPEN, Ankara Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Prof. Dr. Bedriye ÖNCÜ, Ankara Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Prof. Dr. Binnur YEŞİLYAPRAK, Ankara Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Prof. Dr. Mualla YILMAZ, Mersin Üniversitesi, Mersin-TÜRKİYE
Prof. Dr. Nesrin HİSLİ ŞAHİN, Başkent Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Doç. Dr. Fahriye OFLAZ, Koç Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Doç. Dr. Leyla BAYSAN ARABACI, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE
Doç. Dr. Neşide YILDIRIM, Sakarya Üniversitesi, Sakarya-TÜRKİYE
Doç. Dr. Pinar GÜZEL ÖZDEMİR, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van-TÜRKİYE
Doç. Dr. Recep YILDIZ, Bandırma Onyedil Eylül Üniversitesi, Balıkesir-TÜRKİYE
Doç. Dr. Sait ULUÇ, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Doç. Dr. Seda BAYRAKTAR, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE
Dr. Aylin SOP, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur-TÜRKİYE
Dr. Azize ATLI ÖZBAŞ, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Dr. Banu ELMASTAŞ DİKEÇ, Uludağ Üniversitesi, Bursa-TÜRKİYE
Dr. Buse ŞENCAN, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Dr. Cahit NURİ, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa-KKTC
Dr. Duygu DİNÇER, İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Elvan KİREMİTÇİ CANIÖZ, Gümüşhane Üniversitesi, Gümüşhane-Türkiye
Dr. Ertuğrul GÖDELEK, Mersin Üniversitesi, Mersin-TÜRKİYE
Dr. Esin TEMELOĞLU ŞEN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Fatih KUCUR, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Gün PAKYÜREK, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın-TÜRKİYE
Dr. Halil KAYIKCI, Bingöl Üniversitesi, Bingöl-TÜRKİYE
Dr. Mine EKİNCİ, Atatürk Üniversitesi, Erzurum-TÜRKİYE
Dr. Ömür GÜREL SELİMOĞLU, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE
Dr. Özgür DEMİRCİ SEYREK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun-TÜRKİYE
Dr. Özlem ÇELİK, İstanbul Okan Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Rıdvan ÜNEY, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Satı DOĞAN, Ege Üniversitesi, İzmir-TÜRKİYE
Dr. Sayra LOTFİ, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE
Dr. Sinem ÜZAR ÖZÇETİN, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE
Dr. Sultan ŞEHİTOĞLU, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke-KKTC
Dr. Yakup YILDIRIM, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE
Dr. Zöhre KAYA, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van-TÜRKİYE

Yazışma Adresi ve İletişim Haciosmanlı Mahallesi 4012 sk. No:7/2, 80010 Merkez/Osmaniye/Türkiye
Correspondence Address and Contact Web: www.dergipark.org.tr/ybpd E-Mail: pdrdanisman@hotmail.com
Telefon / Phone: +90 533 144 36 99

Dizinler DOAJ, Türk Psikiyatri Dizini
Abstracting and Indexing

Tüm hakları saklıdır. Makalelerin sorumlulukları yazarlara aittir.
All rights reserved. Authors are fully responsible for their papers.

Bu sayının hakemleri Prof. Dr. Hasan YILMAZ, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek-KIRGIZİSTAN

Referees of this issue Doç. Dr. Zihniye OKRAY, Lefke Avrupa Üniversitesi, Lefke-KKTC

Dr. Belgin PARLAKYILDIZ, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa-KKTC

Dr. Buse ŞENCAN, Hacettepe Üniversitesi, Ankara-TÜRKİYE

Dr. Cahit NURİ, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, Lefkoşa-KKTC

Dr. Davut İBRAHİMOĞLU, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE

Dr. Deniz ŞARLAK, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla-TÜRKİYE

Dr. Ertuğrul GÖDELEK, Mersin Üniversitesi, Mersin-TÜRKİYE

Dr. Güldener ALBAYRAK, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Niğde-TÜRKİYE

Dr. Gün PAKYÜREK, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın-TÜRKİYE

Dr. Halil KAYIKCI, Bingöl Üniversitesi, Bingöl-TÜRKİYE

Dr. Nur OKUTAN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van-Türkiye

Dr. Özgür DEMİRCİ SEYREK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun-TÜRKİYE

Dr. Sevinç PEKER, İstanbul Arel Üniversitesi, İstanbul-TÜRKİYE

Dr. Şenel ÇITAK, Ordu Üniversitesi, Ordu-Türkiye

Dr. Yunus PINAR, Akdeniz Üniversitesi, Antalya-TÜRKİYE

Dr. Zöhre KAYA, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van-TÜRKİYE

YAYIN İLKELERİ

- 1.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, psikiyatri, psikoloji, psikolojik danışma ve rehberlik, sosyal hizmet, psikiyatri hemşireliği, çocuk gelişimi, okulöncesi eğitimi ve özel eğitim alanlarında Türkçe ve İngilizce özgün araştırmalara yer veren hakemli akademik bir dergidir.
- 2.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır. Ancak ihtiyaç olması durumunda özel sayılar da yayımlanabilir.
- 3.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, araştırma makalesi, olgu sunumu, derleme, konferans bildirisi, tez makalesi, editöre mektup, kitap incelemesi, sistematik derlemeler ve meta analiz türünden makaleler kabul etmektedir. Konferans ve kongrelerde sunulan ancak tam metni kongre kitabında yayımlanmamış olmak kaydıyla yapılan çalışmalarda, sunumun gerçekleştiği konferans ve kongrenin adı, yapıldığı yer ve tarih birinci sayfanın altında dipnot olarak ifade edilmelidir. Gönderilecek çalışma yüksek lisans ya da doktora tezinden üretilmişse bu ayrıntı yazar tarafından makalenin ilk sayfasının altında dipnot kısmında ifade edilmelidir.
- 4.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, açık erişimli bir dergidir. Bilimsel eserlerin akademisyenler, öğrenciler ve halkla ücretsiz bir biçimde paylaşılması prensibini benimsemiştir. Budapeşte Açık Erişim Girişimi'ni desteklemektedir. Okurlar dergide yayınlanan makalelere ücretsiz olarak erişebilmektedirler.
- 5.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisine gönderilen eserlerin daha önce herhangi bir dergide yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekmektedir. Bu hassasiyetin sağlanmasından yazar sorumludur. Makale yayımlandıktan sonra, başka dergilere de gönderilmesinin anlaşılması üzerine makale yayından kaldırılır. Bu durumda doğacak etik ihlalinin sorumlulukları yazara aittir.
- 6.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisinde yayımlanan yazılar nedeniyle yazarlara ve hakemlere herhangi bir ücret ödenmez.
- 7.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi, Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Bu nedenle yayımlanan eserlerin telif hakları yazara aittir. İlk yayımlama hakkı dergiye aittir. Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisinde yayımlanan eserlerin tüm sorumlulukları eser sahibine aittir.
- 8.Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisinde değerlendirilmeye alınan makaleler önce bilimsel içerik ve etik standartlara uygunluk bakımından editör kurulu tarafından incelenir. Gönderilen makalelerin benzerlik kontrolü ve intihal denetimi Turnitin programıyla yapılır. Benzerlik oranı %15'in üstünde olan ve intihal yapıldığı tespit edilen makaleler anında reddedilir. Editör incelemesinde, makalenin bilimsel özgünlüğü, öne sürdüğü hipotezler, tutarlılığı, test edilebilirliği ve tekrarlanabilirliği gibi belli özelliklere sahip olup olmadığı, alana bulunacağı katkı, yöntemin yeterli olup olmaması, araştırmaya dahil edilen değişkenlerin aralarında ilişki aranıp aranmayacağına ve makalenin dergi yazım kuralları ve APA formatına uygun bir biçimde yazılıp yazılmadığına bakılır. Ayrıca istatistiki yöntemlerin kontrolü, makalenin daha önce bir yerde yayınlanıp yayınlanmadığı, herhangi bir tezin parçası olup bu durumun dipnot olarak bildirilip bildirilmediği, herhangi bir kongrede sunulmuş olup bu durumun dipnot olarak bildirilip bildirilmediği, sunulduysa tam metnin kongre kitabında yayınlanıp yayınlanmadığı araştırılır. En son ise kaynakça kontrolü yapılır. Tüm kontrollerin sonunda uygun bulunan makaleler, alanlarında uzman hakemlere gönderilir.
- 9.Editöryal süreci başarıyla geçen makaleler alanında uzman iki hakeme gönderilir. Dergi makale değerlendirmesinde çift kör hakemlik sistemiyle çalışmaktadır. Yazar makalesini değerlendiren hakemin kim olduğunu, hakemse makalesini değerlendirdiği yazarın kim olduğunu bilmez. Bu gizliliğin sağlanmasından editör sorumludur. Her iki hakemin de olumlu görüş bildirmesinden sonra makale yayımlanır. Hakemlerden biri olumsuz diğeri olumlu görüş bildirmişse, makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Hakemlik süreci biten makaleler erken görünüm başlığı altında yayınlanır.

10. Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisine gönderilen makaleler, metin içi referans gösterme, tablo gösterimi ve kaynakça gösteriminde American Psychological Association (APA) 6 stilinde olmalıdır. Çalışmanın değerlendirilmeye alınması için benzerlik oranının özet, abstract ve kaynakça hariç %15'in altında olması gerekmektedir.

11. Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisine makale göndermek isteyen yazarlar, makalelerini derginin yazım kurallarına göre düzenledikten sonra Dergipark sistemine giriş yapmalıdırlar. Ardından makale gönder sekmesinden yayını göndermelidirler. Biçim bakımından şablona uygun olarak gönderilmeyen yazılar hiç bir şekilde değerlendirmeye alınmayacaktır.

YAYIN ETİĞİ KRİTERLERİ

Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisinde yayın etiği kriterleri olarak *International Committee of Medical Journal Editors* ve *Committee on Publication Ethics* önerileri dikkate alınmıştır.

Editörün Sorumlulukları

- 1.Editör, dergiye gönderilen makalenin ön incelenmesinden yayın kuruluna sunulmasına, hakemlere gönderilmesinden kabul veya ret aşamasına ve yayına kabul edilen makalelerin baskı süreçlerine kadar tüm aşamalarda sorumluluk taşımaktadır.
- 2.Editör, gönderilen makalenin içeriğinin gizliliğinden ve kör hakemlik sürecinde hakem isimlerinin gizliliğinden sorumludur.
- 3.Editör, dergiye gönderilen makalenin ilk aşamasında benzerlik kontrolünü yapar. Derginin standartlarının üzerinde benzerlik oranına sahip ve benzerlik oranı düşük olsa bile intihal yapıldığı tespit edilen makaleleri anında reddeder. Bu anlamda problem bulunmayan makaleleri yayın kuruluna sunar. Yayın kurulu makalenin bilime sunacağı katkı, özgünlüğü, tekrarlanabildiği, bilimsel metodolojiye sahip olması konularında nihai kararını editöre bildirir. Editör uygun bulunan makaleleri alanda en az doktora düzeyinde iki hakeme gönderir.
- 4.Editör hakemlik sisteminde çift kör hakem metodunu kullanır. Hakemin yazarı görmesine, yazarınsa hakemi görmesine izin vermez. Bu gizliliğin sağlanmasından sorumludur. Makalenin doğru bireylerce değerlendirilmesi için hakemlerin bu alanda spesifik çalışmaları olmalarına dikkat eder. İki hakemin ret verdiği makaleyi yazara iade eder. Bir hakemin kabul bir hakemin ret verdiği makaleyi bir kez olmak koşuluyla üçüncü bir hakeme gönderir. En az iki hakemin yayınlanabilir raporu verdiği makaleleri yayın aşamasına koyar.
- 5.Editör dergiye makale gönderen yazarları görebildiklerinden onlarla ilgili bir yanlılığa düşmez. Görevini kötüye kullanmaz ve onları herhangi bir özelliklerinden dolayı ayrımcılığa veya ayrıcalığa tabi tutmaz.
- 6.Dergide yayınlanmış bir makaleyle ilgili ilerleyen süreçte etik bir ihlalin saptanması durumunda editör bu durumla ilgili yaptırımlarını uygular.

Hakemlerin Sorumlulukları

- 1.Hakemler yazıyı değerlendirme sürecinde adil ve şeffaf olmalıdır. İlgili makalenin konusu uzmanlık alanı nedeniyle kendi yayınlarına benzer olabileceği için herhangi bir yanlı veya olumsuz bir tutum içerisinde girmemeli yayını adil bir biçimde değerlendirmelidir.
- 2.Hakemler makalede bulunan metin içi alıntılarla kaynakçanın örtüşmesini kontrol etmeli bu anlamda gördükleri hataları editöre bildirmelidir.
- 3.Hakemler, gönderilen makaleyle ilgili alanlarda çalıştıkları için, makalenin özgünlüğü konusunda hassas olmalıdır. Makaleyle ilgili bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenleri yordayıp yordamayacağı veya değişkenler arasında ilişki aranıp aranmayacağı konusunda ilgili literatürü kontrol edip makaleyle ilgili karar vermelidir.
- 4.Hakemler, gönderilen makalelerin daha önce bir kongrede sunulup sunulmadığı veya bir tezin parçası olup olmadığını kontrol etmeli, böyle bir durumun dipnot olarak verilip verilmediğini incelemelidir.
- 5.Hakemler, makaleyi değerlendirirken yazarı incitecek kişisel yorumlamalardan kaçınmalı ve tüm eleştirileri bilimsel bir dille yapmalıdır.
- 6.Hakemler, değerlendirdikleri makalelerin gizliliğinden sorumludur. Bu nedenle makaleyle ilgili duygusal bir tavır takınmaktan uzak olmalıdırlar.
- 7.Hakemler, çıkar çatışması olduğunu düşündükleri durumları mutlaka editöre bildirmekle sorumludur.
- 8.Hakemler, kendilerine verilen süre zarfında makaleyi değerlendiremeyeceklerse bu durumu editöre bildirmelidir.

Yazarların Sorumlulukları

- 1.Yazarların çalışması özgün olmalı, bilime katkıda bulunabilecek yeterlikte olmalı, bilimsel metodolojiyi takip etmeli ve raporlaştırmayı APA 6 kriterlerine göre uygun standartlarda yapmalıdır.
- 2.Yazarlar dergiye intihal yapılmamış bir makale sunmak zorundadırlar. Makalenin yayımından yıllar sonra bile böyle bir durumun tespiti halinde haklarındaki idari ve adli yaptırımların olabileceğini göz ardı etmeden yayınlarını bilimsel ve ahlaki standartlara göre hazırlamakla sorumludurlar.
- 3.Yazarlar yayınlarında alıntılama kurallarına uymadan alıntı yapmak, bir başka yazarın ifadelerini kaynakça göstermeden kendi beyanı gibi kullanmak, uydurulmuş verileri kullanmak, verilerle oynamak, yapılmamış bir çalışmayı yapılmış olarak göstermek, daha önce yayınlanmış bir makaleyi tekrar yayın için göndermek, bir datadan birden fazla yayın çıkarmaya çalışmak, hak etmediği halde makaleye hediye yazar eklemek, araştırma esnasında destek aldığı kurumların katkılarını makalesinde yazmamak, deneysel çalışmalarda insan haklarına uymamak ve ileride telifi güç hatalar yapmak, bir tezden birden fazla makale yayınlamaya çalışmanın etik ihlali olduğunu bilmeli ve bu standartlara göre hareket etmelidir.
- 4.Yazarlar dergiye gönderdikleri makaleleri yazım kurallarıyla yazmak zorundadırlar. Ayrıca imla ve noktalama konusunda hassasiyet göstermelidirler. Öz, bilimsel açıdan yeterli olsa bile şekil konusunda hassas olunmayan makalelerin reddedileceğini unutmamalıdır.
- 5.Yazarlar, değerlendirme sürecinde editörle devamlı iletişim halinde olmalıdırlar. Editör yazara, hakemin düzeltme tavsiyelerini gönderecek ve bu düzeltmeleri tekrar hakeme gönderebilecektir. Yazar düzeltmeleri zamanında yapmalı ve hakemlerin önerilerini harfiyen yerine getirmelidir. Bu konuda yükümlülüklerini yerine getirmeyen yazarın makalesi reddedilecektir.
- 6.Yazarlar araştırmalarda elde ettikleri verileri saklamakla yükümlüdür. Dergi editörlüğü makalelerin yayımından yıllar sonra bile yazarlardan bu dataları talep edebilir.
- 7.Yazarlar makaleye katkısı olmayan kişileri yazar olarak eklememelidir. Ayrıca çok yazarlı makalelerde yazarların sırası, makaleye katkı yoğunluklarına göre yapılmalıdır.
- 8.Dergiye makale gönderildikten sonra yazar, makaleye yazar eklemek ve yazar çıkartmak için başvuru yapamaz, böyle bir talep oluştuğunda makalesinin reddedileceğini peşinen kabul eder.
- 9.Yazarlar makaleleriyle ilgili çıkar çatışmasını ve varsa mali destekleri dipnot olarak beyan etmelidir.

YAZIM KURALLARI

Metnin tamamında bölüm başlıklarının yalnızca ilk harfi büyük yazılmalıdır ve hiçbir başlığa numara verilmemelidir. Makalelerde sıralama şu şekilde olmalıdır: Giriş, kuramsal çerçeve, literatür taraması, yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç ve kaynakça. Makaleniz A4 boyutunda, 1 satır aralığında, karakter olarak Cambria 12 pts olmalıdır. Bölüm başlıkları 12 pts ve bold yazılmalıdır. Sayfa kenarları soldan, sağdan, alt ve üstlerden 3 cm boşluk içermelidir. Paragraf arası önce ve sonra 6 nk boşluk bırakılmalıdır. Paragraflarda girinti verilmemelidir.

1.Türkçe Başlık: Makalenin başlığı, araştırmayı en doğru ifade edecek bir biçimde yazılmalı, yazı büyüklüğü 14 pts ve bold olmalıdır. Tümü büyük harflerle yazılmalıdır.

2.Türkçe başlığın altında yayın sahibi/sahiplerinin Adı SOYADI, yer almalıdır. Bunun altında çalışılan kurum, en altta ise yazara ait Orcid ID yer almalıdır. Yazı büyüklüğü 12 pts ve bold olmalıdır. Birinci sayfanın en altında ise yayın sahibi/sahiplerinin Unvanı, Kurumu, e-mail adresi dipnot olarak yer almalıdır. Yazı büyüklüğü 8 pts olmalıdır. Çalışılan kurumlar ifade edilirken kısaltmalar kullanılmamalı, kurumun, fakültenin tam adı açıkça yazılmalıdır.

3.Türkçe Öz: Öz başlığı 10 pts ve bold, öz içeriği 10 pts ve iki tarafa yaslı olmalıdır. 225-250 kelime içermelidir. Bu bölümde çalışmanızın Türkçe özü yer almalıdır. Öz kısmında araştırmanın nerede yapıldığı, örneklem büyüklüğü, kullanılan ölçme araçları, kullanılan istatistiksel analizler, analizlerin sonuçları yer almalıdır. Anahtar Kelimeler başlığı 10 pts ve bold, içeriği 10 pts olmalıdır. Anahtar kelimelerin ilk harfleri büyük gerisi küçük harfle yazılmalıdır. Anahtar kelimeler başlığı normal, diğerleri italik yazılmalıdır. En az 3, en fazla 5 sözcük bulunmalıdır. Ve virgül (,) işareti ile ayrılmalıdır.

4.İngilizce Başlık: Makalenin başlığı, araştırmayı en doğru ifade edecek bir biçimde yazılmalı, yazı büyüklüğü 14 pts ve bold olmalıdır. Tümü büyük harflerle yazılmalıdır.

5.İngilizce Abstract: Abstract başlığı 10 pts ve bold, abstractın içeriği 10 pts ve iki tarafa yaslı olmalıdır. 225-250 kelime içermelidir. Bu bölümde çalışmanızın İngilizce özü yer almalıdır. Abstract kısmında araştırmanın nerede yapıldığı, örneklem büyüklüğü, kullanılan ölçme araçları, kullanılan istatistiksel analizler, analizlerin sonuçları yer almalıdır. Key words başlığı 10 pts ve bold, içeriği 10 pts olmalıdır. Key wordsun ilk harfleri büyük gerisi küçük harfle yazılmalıdır. Key words başlığı normal, diğerleri italik yazılmalıdır. En az 3, en fazla 5 sözcük bulunmalıdır. Ve virgül (,) işareti ile ayrılmalıdır.

6.Giriş: Bu kısımda araştırmacı bu makalede değindiği problemin niçin bu kadar önemli olduğunu ifade etmelidir. Araştırmada ele alınan problem açık ve anlaşılır bir biçimde ifade edilmelidir.

7.Kuramsal Çerçeve: Makalelerde, her bir değişken için kuramsal çerçeve verilmelidir.

8.Literatür Taraması: Çalışmayla ilgili yurt içi ve yurt dışı literatüre yer verilmelidir.

9.Yöntem: Bu kısımda araştırmanın türü, örnekleme, ölçme araçları ve kullanılan istatistiksel analize yer verilmelidir. Alt başlıklar numaralandırılmamalıdır. Ölçek isimleri 12 pts ve eğik yazıyla verilmelidir.

10.Bulgular: Bu kısımda bulgulara yer verilmeli tablo başlıkları 12 pts ve bold yazıyla verilmelidir. Tablolarda yalnızca ilk kelime büyük harfle başlamalı, tablo içi yazı büyüklüğü 8 pts olmalıdır. Tablo gösteriminde APA 6 stili kullanılmalıdır.

11.Tartışma ve Sonuç: Bu kısımda elde edilen sonuçlar literatürle beraber değerlendirilmeli, daha önce yapılmış olan araştırmaların sonuçlarıyla karşılaştırılmasını içermeli ve önerilere değinilmelidir.

12.Metin içi atıflar ve Kaynakça: APA kriterleri kullanılmalıdır. Kaynaklar ilk satırdan sonra 0.6 cm girintili yazılmalıdır.

Tek Yazarlı Kitap

Güleç, C. (2009). *Psikiyatrinin ABC'si* (2. Basım). İstanbul: Say Yayınları.

İki Yazarlı Kitap

Kalkan, M., & Ersanlı, K. (2008). *Evlilik ilişkilerini geliştirme kuram ve uygulama* (1.Basım). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Editörlü Kitap

Akın, A. (Ed.). (2013). *Eğitimde kullanılan güncel ölçme araçları* (1.Basım). Ankara: Nobel Yayınları.

Editörlü Kitaptan Bölüm

Cohen, R.J., & Swerdlik, M.E. (2015). *Psikolojik test ve değerlendirme. Testlere ve ölçmeye giriş*. E. Tavşancıl (Ed.). Test Geliştirme (A. Kan, Çev.) içinde, Ankara: Nobel Yayıncılık, 233-276.

Yüksek Lisans, Uzmanlık ve Doktora Tezleri

Ergin, F. (2000). *Üniversite öğrencilerinin sahip oldukları duygusal zekâ düzeyiyle 16 kişilik özelliği arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Makaleler

Ertem, Ü., & Yazıcı S. (2006). Ergenlik döneminde psikososyal sorunlar ve depresyon, aile ve toplum. *Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi*, 3(9), 7-12.

Bildiriler

Aktekin, M., Şenol, Y., Türkay, M. & Erengin, H. (2002). Tıp öğrencilerinde kaygı, depresyon ve bazı yaşam sorunlarının düzeyleri: Uzunlamasına bir çalışma. *Ulusal Halk Sağlığı Kongresi*. 23-28 Eylül 2002 Diyarbakır; 852-855.

Web Sitesi Alıntıları

Zorlu, S. (2010). *Kognitif (bilişsel) davranışçı terapi nedir*. doktorsitesi.com, Erişim tarihi: 17.03.2017.

ÖNSÖZ

Merhaba,

Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi'nin (YBPD) 8. sayısı ile huzurlarınızdayız. 2017 yılında başladığımızı yayıncılık serüveninin 4. yılını tamamlamış bulunmaktayız.

TR Dizin kriterleri, 2020 ve sonrasında gerçekleştirilmiş olan ve etik kurul izni gerektiren makalelerde etik kurul onay formu istemektedir. Bu sayımıza gelen bazı makaleler bu kriterlere sahip olmadıkları için reddedilmiştir. Bu nedenle etik kurul onayı gerektiren çalışmalar yapacak olan akademisyenlerin araştırmaya başlamadan önce ilgili onayı almaları gerekmektedir.

Dergimiz ruh sağlığı ve ilgili disiplinlerde yapılan makalelere yer veren bir dergidir. Ruh sağlığı alanındaki bilim dallarını bir araya getirmeyi amaçlamış ve bünyesinde yayınladığı makalelerle ülkemiz ruh sağlığı literatürüne saygın eserler kazandırmayı kendisine ilke edinmiştir. Dergimize eğitimin rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanı dışındaki diğer bilim dallarından ve hemşireliğin psikiyatri hemşireliği alanı dışındaki alanlarından da makaleler gelmektedir. Dergimizin kapsamı dışında olduğu için üzülerek de olsa bu yayınları reddetmek durumunda kalıyoruz. Bu anlamda yazarların anlayışını bekliyoruz.

Tekrarlamak gerekirse dergimize, psikiyatri, psikoloji, psikolojik danışma ve rehberlik, sosyal hizmet, psikiyatri hemşireliği, çocuk gelişimi, okulöncesi eğitimi ve özel eğitim alanlarında makaleler gönderilebilir. Bu alanların dışında yer alan çalışmaları maalesef reddetmek durumundayız.

Dergimizin bu sayısında emekleri olan editör, hakem ve yazarlara teşekkür ediyoruz. Dokuzuncu sayıda görüşmek üzere

Hoşçakalın...

Muhammed YILDIZ

Yazı İşleri Müdürü

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme / Review

- 11. Ediz TÜRE, Yaşar BARUT.....(127-138)**
Türkiye’de Yapılan Oyun Terapisi Çalışmalarının İncelenmesi.
Investigation of Play Therapy Studies Conducted in Turkey.

Olgu Sunumu / Case Report

- 12. Ahu ÖZTÜRK, Asude BAĞCI.....(139-158)**
Azınlık Bir Grupta Değer Aktarımı: Toni Morrison’un En Mavi Göz Romanı Üzerinden Tematik Bir İnceleme.
Value Transmission in an Minority Group: A Thematic Examination Through Toni Morrison’s The Bluest Eye Novel.

Araştırma Makalesi / Research Article

- 13. Ceren ÖZERBİL, Gün PAKYÜREK.....(159-171)**
Sigara Kullanan Gençlerde Sigara ile İlişkili Görsel ve İşitsel Uyarıların Dikkat Yanlılığı Üzerindeki Etkisi.
Effect of Smoking-Related Visual and Auditory Stimuli on Attention Bias in Young People Who Smoke.

- 14. Mehmet Akif DEMİRELLİ, Yaşar BARUT.....(173-180)**
Atılganlık Eğitiminin Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerine Etkisi.
The Effect of Assertiveness Training on Social Emotional Learning Skills of Secondary School Students.

- 15. Mehmet Can TANFER, Gün PAKYÜREK.....(181-194)**
Sigara Kullanan Bireylerde Yoksunluğun Dikkat Türleri Üzerindeki Etkisi.
The Effect of Nicotine Abstinence on Attention Types in Smokers.

TÜRKİYE'DE YAPILAN OYUN TERAPİSİ ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ

Ediz TÜRE¹, Yaşar BARUT²

ÖZ

Çocukların psikolojik olarak sağlıklı olmaları hem onlar için hem de o ülkenin geleceği için oldukça önemlidir. Oyun terapisi, çocukların psikolojik sağlıklarının korunmasında etkili olan, psikolojik bozukluklarının tedavi edilmesine yardımcı olan ve her geçen gün daha çok kullanılan bir terapi çeşididir. Bu terapi çocukların kendini doğru şekilde ifade edebilmesini, ruhsal problemlerini aktarabilmesini kolaylaştırır ve tedavi sürecine yardım eder. Ülkemizde oyun terapisi çalışmalarının son yıllarda daha çok yapıldığı gözlemlenmektedir. Bu çalışmada ülkemizde oyun terapisi ile ilgili yapılan, ulaşılabilen tüm tez ve makaleler incelenerek hem kat edilen yolu görmek hem de gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik ışık tutmak hedeflenmiştir. Bu çalışmada amaçsal örnekleme stratejilerinden ölçüt örnekleme yöntemi ve doküman analizi tekniğiyle Google Akademik, ULAKBİM ve Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarından "oyun terapisi, oyun teknikleri, oyun tedavisi" kelimeleri ile literatür taramış ve 26 tez, 14 makale toplam da 40 çalışmaya ulaşılmıştır. Elde edilen bulgulara göre ülkemizde oyun terapisi çalışmalarının 1987 yılı itibarıyla başladığı, 2015 yılı itibarıyla popülerlik kazandığı, en çok Çocuk Merkezli olmak üzere 7 farklı oyun terapisi çeşidiyle çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bu araştırmadan elde edilen veriler doğrultusunda çocuklarla ilgili vakalarda en önemli terapi yöntemlerinden olan oyun terapisiyle ilgili ülkemizdeki araştırma sayısının yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Farklı oyun terapisi yaklaşımlarıyla, farklı deney gruplarıyla daha çok araştırma yapılarak literatürün geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler

Oyun Terapisi, Çocuk, Oyun, Terapi

INVESTIGATION OF PLAY THERAPY STUDIES CONDUCTED IN TURKEY

ABSTRACT

It is very important for children to be psychologically healthy both for them and for the future of that country. Play therapy is a type of therapy that is effective in the protection of children's psychological health, helps to treat psychological disorders and is used more and more every day. This therapy makes it easier for children to express themselves correctly, to tell their mental problems, and helps the treatment process. In our country, it has been observed that more play therapy studies have been carried out in recent years. In this study, it was purposed to see all the accessible theses and articles about play therapy in our country and to shed light on the future studies. In this research, the literature was scanned with the words "game therapy, game techniques, game therapy" from the databases of Google Academic, ULAKBİM and National Thesis Center with the criterion sampling method and document analysis technique among purposeful sampling strategies and a total of 40 studies were reached in 26 theses and 14 articles. According to the findings, it has been observed that play therapy studies in our country started as of 1987, gained popularity as of 2015, and studies were conducted with 7 different types of play therapy, the most child-centered. In line with the data obtained from this research, it has been determined that the number of studies in our country on play therapy, which is one of the most important therapy methods in cases related to children, is insufficient. The literature should be developed by making more research with different play therapy approaches and different experimental groups.

Key Words

Play Therapy, Play, Children, Therapy

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi PDR Bölümü, email: edizture@gmail.com, ORCID:0000-0001-9748-1637

²Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü, e-mail: yasarbarut@yahoo.com, ORCID:0000-0002-5027-2536

Alıntılama: Türe, E., Barut, Y. (2020). Türkiye'de yapılan oyun terapisi çalışmalarının incelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 4(8), 127-138.

Giriş

Bir ülkede demokratik, sağlıklı ve verimli bir toplum oluşturulmak isteniyorsa çocukları duygusal, bilişsel ve fiziksel anlamda bir bütün olarak ele alıp evrensel değerlerle yetiştiren eğitim çalışmalarına ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bir ülkenin çocuklarına verdiği değer onlar için yaptığı çalışmalarla belli olur (Çelik, 2017). Çocuklar için yapılan çalışmalar bir yatırım şekli olarak düşünüldüğünde güvenli olduğu ve getirilerinin uzun zaman süreceği söylenebilir. Bu getirilerin fazla olması için çocuğu her açıdan geliştiren çalışmalar desteklenmelidir (Bıyıklı, 1995; akt. Çelik, 2017). Çocukların davranışsal, sosyal ve duygusal eksikliklerini giderebilmek, bu yönlerini geliştirmek için birçok yaklaşım kullanılır. Bu yaklaşımlardan biri de oyun terapisisidir. Oyun terapisi çocukların problemlerini hem tanımlamak hem de çözmek için onlara yardımcı olmayı hedefler (Koçkaya, 2016; akt. Buharalı, 2019). Çocuklar yetişkin bireylerin küçük bir kopyası değildir. Zihinsel becerileri, öğrenme yöntemleri etrafındaki olaylara yönelik bakış açıları yetişkin bireylerden çok farklıdır. Mesela, yetişkin bireyler oyunu bir eğlence türü gibi görür ve genelde boş zamanlarını oyunlarla değerlendirirler, çocuklar için oyun bir öğrenme yöntemidir (Buharalı, 2019). Yetişkin bireyler terapi sürecinde problemlerini konuşarak anlatır, çocuklar ise duygu ve düşüncelerini, problemlerini oyunların içeriğinde verdikleri tepkiler ile anlatır (Axline, 1989; akt. Öztürk Serter, 2018).

Oyun terapisi, çocukların psikolojilerinin korunmasında etkili olan, psikolojik bozukluklarının tedavi edilmesine yardımcı olan ve her geçen gün daha çok kullanılan bir terapi türüdür. Çocukluk döneminde gözlemlenen sorunların bilinmesi, nedenleri üzerine çalışmaların yapılması çocuk için doğru terapi yönteminin seçilmesini kolaylaştıracaktır (Yılmaz, 2019). Oyun terapisinin ilk örnekleri yirminci yüzyılın başlarında verilmekle birlikte geçen sürede birçok psikoterapi modelinin katkısıyla kuramsal olarak sağlamlaşmış, farklılaşmış ve dünya genelinde yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Schaefer, 2013).

Oyun terapisi, o ülkedeki çocukların yaşam biçimi, kültürel değerleri dikkate alınarak uygulanmalıdır çünkü kültürün etkisiyle birlikte fikirler, değerler, düşünceler, davranışlar ve karar verme biçimleri değişime uğramaktadır (Adler, 1986; akt. Yeşil, 2007). Terapi sürecinde her çocuk aynı oyuncağa, resme, etkinliğe aynı tepkileri vermeyecektir. Bu durum da danışmanın uyguladığı yaklaşımdan, kullandığı sözcüklere kadar farklılaşmalar gerektirecektir. Oyun terapisi ile ilgili yapılan çalışmalar, uygulanan terapi yöntemlerinin ülkemizdeki çocuklara göre uyarlanmasını kolaylaştırılacaktır. Ülkemizde yapılan araştırmaların incelenmesiyle birlikte elde edilen veriler bu farklılaşmalara yönelik uyarlama çalışmalarının hangi konularda, hangi yöntemlerle yapılması gerektiği konusunda yardımcı olacaktır.

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Ülkemizde kabul gören Batı kaynaklı psikolojik danışma kuramları, içlerinde geliştikleri toplumların kültürel özelliklerinden, yaşam tarzlarından ve düşünce biçimlerinden etkilenecek biçimlenmiştir. Kuramcılar isteseler de istemeseler de varsayımlarına kendi kültürlerini, değerlerini yansıtmıştır (Erdur Baker, 2007). Kültürel ve çevresel faktörlerin etkilerini bilmek için o alanda yapılan çalışmalara ihtiyaç vardır. Oyun terapisi çalışmalarının hangi yıllarda başladığı, hangi yıllarda popüler hale geldiği, yapılan çalışmaların oyun terapisinin hangi çeşitleriyle ilgili olduğu, çalışmaların doktora düzeyinde mi yüksek lisans düzeyinde mi yapılmış olduğu vb. birçok faktör önemli hale gelmektedir. Bu çalışma, ülkemizde yapılan oyun terapisi çalışmalarını genel bir bakışla inceleyip onları çeşitli faktörlerle değerlendirme şansı bulabilmemiz açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de oyun terapisi alanında yapılan çalışmaların farklı değişkenlere göre incelenerek, hem var olan durumun anlaşılmasını sağlamak hem de ülkemizde yapılacak yeni çalışmalara ışık tutmaktır.

Kuramsal Çerçeve

Psikanalitik Oyun Terapisi

Çocuklar psikanalistlere göre oldukça yaratıcıdır. Oyun oynadıklarında etrafında bulunan her şeyi kendilerine göre tekrardan düzenlerler. Psikanalistler nasıl ki yetişkinlerin bilinçdışını öğrenebilmek için rüyalardan faydalandıysa, çocukların bilinçdışını öğrenebilmek için de oyunlardan faydalanırlar. Sigmund Freud erken dönem incelemeleri yaparken çocukları tedavi ederek ve diğer terapistleri bu konuda özendirerek Psikanalitik Kuramın araştırılmasını, geliştirilmesini amaçlamıştır (Schaefer, 2013). Psikanalitik kurama göre hiçbir davranış nedensiz değildir, oyunlarda bu kuramda bir nedenden dolayı oynanır. Çocuklar oyun oynarken çeşitli davranışlar sergilerler, bu davranışlar psikanalistler için ayna görevi görür. Oyunlar psikolojik problem yaşayan çocukları rahatlatır ve bu çocuklar oyunları yaşadıkları çevrenin onaylamadığı birçok davranışı gösterme aracı olarak kullanabilir (Erşan, 2006). Anna Freud oyunların bu rahatlatma özelliğini de kullanarak oyunları çocuklarla etkili bir bağ kurmak ve faydalı bir uyum yakalayabilmek amacıyla kullanmıştır (Zulliger, 2000).

Jungian Analitik Oyun Terapisi

Bu terapinin asıl hedefi çocukların ferdi olarak davranabilmeleridir. Jungian Analitik Oyun Terapisi’ne göre çocuklar; gelişim dönemlerinde içe yansıtma ya da özdeşleşme yöntemleri ile ona bakan kişilerin düşünce ve duygularını alırlar hatta o kişilerin psikolojik problemlerini dahi alabilirler (Green, 2017; akt. Yılmaz, 2019). Çocukların toplum içerisinde diğer yaşlıları ve ailesiyle geçirdiği sürede birçok uyaranla karşı karşıya kalması sebebiyle gün geçtikçe bireysellikten uzaklaştığı düşünülür ve daha fazla bireyselleşmeleri için çaba sarf edilir. Oyunlar sırasında çocukların hem kendilerine ayıracakları vakitleri daha çok olur hem de terapist açısından çocuklar diğer arkadaşlarıyla birlikte oynadıklarında onlarla olan iletişimlerinin de gözlemlenmesi fırsatı bulunur (Buharalı, 2019).

Adlerian Analitik Oyun Terapisi

Adler Oyun Terapisi’nin temelini Alfred Adler’in geliştirmiş olduğu psikoloji kuramı olan Bireysel Psikoloji oluşturur. Adler Oyun Terapisine göre çevresel faktörlerin özellikle ailelerin ve toplumun çocukların kişiliklerinde ve iletişim biçimlerinde oldukça tesirleri vardır. Bu yüzden terapi sürecinde çevresel faktörlere ayrıca odaklanılır. Çocukların kendilerini birçok farklı şekilde anlatabildiklerini düşünerek özellikle davranışsal hedeflerini öğrenmeye çaba harcarlar (Schaefer, 2013). Adlerian Oyun Terapisi 4 aşamada gerçekleşmektedir. Bu aşamaları sıralayacak olursak; Çocukla terapötik ilişkinin kurulması. Çocukla ilgili duyguların, amaçların, düşüncelerin öğrenilmesi. Çocuğun kendi hayatını, duygu ve düşüncelerini fark etmesini sağlamak. Zihinsel, duygusal ve davranışsal olarak değişim için yardımcı olmak (Schaefer, 2013). Adlerian Oyun Terapisi’nde çocuklar ile oldukça aktif biçimde çalışılır. Oyun iletişim aracı olarak görülür ve bazen oyuncaklar bazen hikâyeler, dramalar, kuklalar kullanılır. Terapi sürecinde terapist sürekli yönlendirme yaparak etkili bir süreç oluşturmaya çalışır (Kottman, 2013; akt. Öztürk Serter, 2018).

Çocuk Merkezli Oyun Terapisi

Çocuk Merkezli Oyun Terapisi’nin temelini Carls Rogers’ın Birey Merkezli Terapisi oluşturur. Carl Rogers’a göre insanlar amaçlarını belirleme kapasitelerine sahip olarak doğarlar aynı zamanda bu amaçlarına ulaşabilmek için yeterli güce de sahiptirler (Ojiambo ve Bratton, 2014; akt. Öztürk Serter, 2018). Birey Merkezli Terapi kuramlarını ilke olarak belirleyerek Çocuk Merkezli Oyun Terapisi’ni oluşturan kişi Axeline’dir (Stewart, 2017; akt. Buharalı, 2019). Axeline göre Çocuk Merkezli Oyun Terapisi’nde değişim gerçekleşmesi için şartsız pozitif kabul ve empatik bir ilişkinin var olması gerekmektedir (Çelik, 2017).

Bu yaklaşımın önceki adı yönlendirici olmayan oyun terapisi ve çocukların davranışlarını yönlendirmek gibi bir amacı yoktur (Teber, 2015). Temel amacı çocuğun bir birey olarak karar alabilmesi, kendi benliğini fark edebilmesi, özgüvenini geliştirebilmesi, kendisine ve çevresine yönelik pozitif bir bakış açısı kazanabilmesidir. Bu yaklaşım tanı ve tedaviye odaklanmaz (Schaefer, 2013).

Deneyimsel Oyun Terapisi

Deneyimsel Oyun Terapisi’nin temelleri Byron E. Norton ve eşi Carol C. Norton tarafından atılmıştır. Deneysel Oyun Terapisi’nde terapist tarafından hiçbir yönlendirme yapılmaz. Bu yönüyle diğer terapilerden ayrılır. Deneysel Oyun Terapisi’nde çocukların terapi sırasında yaptığı davranışların yorumu da farklıdır (Schaefer, 2013). Deneyimsel Oyun Terapisti çocuğun oyun sırasındaki duygu, düşünce ve davranışlarını çocuğa herhangi bir yönlendirmede bulunmadan onaylar, bunu oyun içerisindeki uygulamalarla yapar. Eğer çocuk özellikle güven konusunda aykırı bir tavır sergiler ve terapistini imtihan etmeye çalışırsa terapist çocuğun karşı gelme davranışlarını anlamaya çalışır. Bu süreç içerisinde çocuk hem kendi problemleriyle yüzleşir hem de herhangi güven problemi olmayacağı için terapi sürecinde daha rahat şekilde davranır (Bekeç, 2018). Deneyimsel Oyun Terapisi her çocuğa uygulanmaz, uygulanması için sembolik oyun kapasitesinin gelişmiş olması gerekmektedir. Bu yetenek 2 yaş ile birlikte gelişir ve sembolik oyunu becerebilen çocuklarla terapi gerçekleştirilir (Çelik, 2017). Kurama göre çocuklar dış çevreyi zihinsel olarak değil deneyimleri yoluyla kavrarlar. Çocuklar dış dünyada yaşadıklarını oyunlar içerisinde tekrardan deneyimleme fırsatı bulurlar ve aynı duyguları tekrardan hissedebilirler. Bu hisleri, davranışları gören terapist; danışanı daha iyi tanımış olur (Schaefer, 2013).

Yapılandırılmış Oyun Terapisi

Yönlendirici bir oyun terapisi. Yapılandırıcı Oyun Terapisi’nde çocuk olduğu gibi kabul edilir ve yine empatik bir yaklaşım tarzı benimsenir. Terapist süreç boyunca lider rolü üstlenir. Tüm sorumluluk terapisttedir ve çocuğun gereksinimlerine bağlı biçimde süreci yapılandırır. Terapist çocuğun yaptığı oyunlara ve diyaloglara karışır ve çocuğu gerekli şekilde yönlendirir (Özdoğan, 2009). Kısa sürede tamamlanan bu terapi oldukça verimli olmakla birlikte terapistte de birçok kolaylıklar sağlamaktadır (Schaefer, 2013).

Filial Oyun Terapisi

Filial Oyun Terapisi’nde diğer oyun terapilerinden farklı olarak ebeveynler daha aktiftir. Bu terapide anne ve babalar çocuklarının terapistidir. Filial Oyun Terapisi’nde aileler Çocuk Merkezli Oyun Terapisi oturumlarını yürütebilmeleri için eğitilir ve onlar bu oturumları yürütürken terapistler tarafından rehberlik edilir. Terapi kısa zamanda sonuçlanmaya yönelik yapılandırılmış bir modeldir. Terapi sonlandırıldıktan sonra da devam eder. Filial Terapi aile içerisindeki üyelerin etkileşimlerini kuvvetlendirir ve ebeveynler verimli anne-babalık yetenekleri elde eder (Özkaya, 2015).

Grup Oyun Terapisi

İki ya da daha çok çocukla hem grupla psikolojik danışma hem de oyun terapistiği eğitimi alan bir terapistin hareketli, ilişkişel danışma sürecidir (Landreth, 2002; akt. Buharalı, 2019). Terapist bu süreçte liderdir ve oyun terapisi sürecinde çocukların birbirlerini daha iyi anlamasına, empati anlayışı geliştirmelerine, hem kendilerinin hem de diğer grup üyelerinin düşünce, duygu ve davranışlarını daha iyi algılamalarına yardımcı olur (Schaefer, 2013).

Theraplay: Bağlanmayı Geliştirici Oyun Terapisi

Theraplay, benlik saygısını ve özgüveni arttırmayı hedefleyen bağlılık ve etkileşim odaklı bir oyun terapisi çeşididir. Güvenli bağlanma bu yaklaşıma göre oldukça önemlidir ve ruh sağlığının korunmasında büyük bir rolü vardır. Bu yaklaşıma göre

güvenli bağlanma sağlam bir çocuk-ebeveyn etkileşimi ile var olabilir ve bu yüzden yaklaşımda özellikle çocuk- ebeveyn arasındaki iletişim güçlendirilmeye çalışılır (Gençer ve Aksoy, 2016).

Bilişsel Davranışçı Oyun Terapisi

Bilişsel Davranışçı Oyun Terapisi, gelişimsel olarak çocuklara Bilişsel Davranışçı Terapi’nin uyarlanmasıdır. Bu terapi yapılandırılmıştır ve kısa sürelidir. Bilişsel Davranışçı Oyun Terapisi özellikle çocukların gelişimsel problemlerine odaklanır (Koçkaya, 2016). Terapi uygulanırken çocuk oturumlara materyal getirebilir, daha sonra yapılandırılmış; hedefe yönelik etkinlikler ile bu materyaller birleştirilerek çok daha etkili bir süreç ortaya çıkar (Schaefer, 2013).

Yöntem

Araştırmada nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmıştır. Nitel araştırma etkinliklerin, materyallerin, durumların ve ilişkilerin incelendiği araştırmalardır (Büyüköztürk vd., 2019). Araştırmada amaçsal örnekleme stratejilerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Bu çalışmada ölçüt; çalışmaların tam metnine ulaşılabilir olması, Türkiye’de yapılmış olması, oyun terapisine yönelik olması, makale veya tez olmasıdır.

Araştırma Modeli

Çalışmada nitel araştırma metotlarından doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni; Google Akademik, ULAKBİM ve YÖK tezlerle alakalı veri tabanlarıdır. Örneklemse, oyun terapisi ile ilgili yapılan çalışmalardır.

Verilerin Toplanması

Araştırmaların tespitinde Google Akademik, ULAKBİM ve YÖK tezlerle alakalı veri tabanları incelenmiştir. Bulunan çalışmalardan araştırmanın hedefine uygun olanların belirlenmesi sürecinde şu aşamalar izlenmiştir: Araştırmada ne tür çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ve bu çalışmalara ulaşmak için hangi anahtar kelimeler ile tarama yapılması gerektiği tespit edilmiştir. İkinci aşamada, bulunan çalışmaların tamamına ulaşıp ulaşılamadığı, yazarı ve ne zaman yapıldığı, çalışmanın araştırma konusu ile ilgili olup olmadığı incelenmiştir. Son aşamada 26 tez, 14 makale çalışmasına ulaşarak, bu araştırmaların çeşitli kriterlere göre değerlendirmeleri yapılmıştır.

Bulgular

Türkiye’de yapılan oyun terapisi ile ilgili örneklemdeki tezler ve makaleler yapıldıkları yıllara, araştırma yöntemlerine, konu edinilen oyun terapisi türlerine, örneklemdeki bireylerin yaşlarına ve örneklem büyüklüklerine göre analiz edilmiştir. Ayrıca tezler kendi içerisinde konularına, türlerine, yapıldıkları enstitülere göre incelenmiştir. Tablo 1’de oyun terapisi ile ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaların yıllara göre dağılımı

Yıllar	Tezler (f)	Makaleler (f)	Toplam (f)
1987	1	1	2
2005	1	0	1
2008	0	2	2
2013	1	0	1
2014	0	0	0
2015	2	1	3
2016	4	1	5
2017	3	3	6
2018	4	0	4
2019	10	4	14
2020	0	2	2
Toplam (f)	26	14	40

Oyun terapisi ile ilgili çalışmaların son yıllarda arttığı, özellikle 2019 yılında yazılan hem tez hem de makale sayısının diğer yıllara oranla fazla olduğu görülmektedir. 2016 yılından önce sadece 9 çalışma yapılmış olması ve 1987’den 2005’e kadar geçen sürede çalışma olmaması dikkat çekmektedir. Tablo 2’de oyun terapisiyle ilgili yapılan çalışmaların araştırma yöntemlerine göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 2. Çalışmaların araştırma yöntemine göre dağılımı

Yöntem	Tezler (f)	Makaleler (f)	Toplam (f)
Nitel	1	10	11
Nicel	25	4	29
Toplam (f)	26	14	40

Tablo 2’ye göre tez çalışmalarında 25 nicel araştırma yöntemi kullanılırken 1 nitel çalışma yapılmıştır. Makalelerde ise tam tersi olarak daha çok nitel çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Tablo 3’te oyun terapisiyle ilgili yapılan çalışmaların ele aldıkları oyun terapisi çeşitlerine göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 3. Çalışmaların ele aldıkları oyun terapisi çeşitlerine göre dağılımı

Oyun Terapisi Çeşidi	Tezler (f)	Makaleler (f)	Toplam (f)
Yapılandırılmış	3	0	3
Çocuk Merkezli	11	4	15
Deneyimsel	2	0	2
Grup Oyun Terapisi	3	0	3
Psikodinamik	2	1	3
Theraplay	0	1	1
Filial Terapi	0	1	1
Toplam (f)	21	7	28

Tablo 3’e göre yapılan oyun terapisi çalışmalarında büyük çoğunlukla Çocuk Merkezli Terapi kullanılmıştır, Çocuk Merkezli Oyun Terapisi çalışmaları, diğer tüm oyun terapisi çalışmalarından daha fazladır. Theraplay, Filial Terapi ile ilgili tez; Yapılandırılmış, Deneyimsel ve Grup oyun terapileri ile ilgili de makale yazılmadığı görülmektedir. Tablo 4’te oyun terapisiyle ilgili yapılan çalışmaların örneklemedeki bireylerin yaşlarına göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 4. Çalışmaların örneklemdaki bireylerin yaşlarına göre dağılımı

Yaş	Tezler (f)	Makaleler (f)	Toplam (f)
3	8	0	8
4	13	1	14
5	13	2	15
6	15	2	17
7	13	1	14
8	13	1	14
9	13	0	13
10	10	1	11
11	6	1	7
12	5	0	5
Toplam (f)	109	9	118

Tablo 4’e göre yapılan çalışmalarda örneklemdaki bireylerin yaşları 4-10 arasında homojen şekilde dağılmıştır. 8 yaş itibariyle yaş arttıkça yapılan çalışmalarda azalma olduğu görülmektedir. Tablo 5’te oyun terapisiyle ilgili yapılan çalışmaların örneklem büyüklüğüne göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 5. Çalışmaların örneklem büyüklüğüne göre dağılımı

Birey Sayısı	Tezler (f)	Makaleler (f)	Toplam (f)
1-10	7	3	10
11-20	7	1	8
21-30	4	1	5
31-40	5	0	5
40+	2	0	2
Toplam (f)	25	5	30

Tablo 5’e göre yapılan çalışmalar çoğunlukla 1-10 örneklem büyüklüğündedir. İkinci sırada 11-20 örneklem büyüklüğündeki çalışmalar yer almaktadır. 21-30 ve 31-40 örneklem büyüklüğündeki çalışmalar üçüncü sıradadır, 40+ örneklem büyüklüğündeki çalışmalar son sırada yer almaktadır. 31+ kişi ile herhangi bir makale çalışması yapılmadığı görülmektedir. Tablo 6’da oyun terapisiyle ilgili yapılan tezlerin enstitülere göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 6. Tezlerin enstitülere göre dağılımı

Enstitü	Tez (f)
Sosyal Bilimler Enstitüsü	15
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	6
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	4
Fen Bilimleri Enstitüsü	1
Toplam (f)	26

Tablo 6’ya göre Sosyal Bilimler alanında yapılan tez çalışmalarının sayısı diğer enstitülerde yapılan çalışmaların toplamından daha fazladır. Yapılan çalışma sayıları çoktan aza sıralandığında sosyal bilimler enstitülerinden sonra eğitim bilimleri, sağlık bilimleri ve son olarak fen bilimleri enstitüleri yer almaktadır. Tablo 7’de oyun terapisiyle ilgili yapılan tez çalışmalarının konularına göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 7. Tezlerin konularına göre dağılımı

Konu	Tez (f)
Psikoloji	15
Eğitim ve Öğretim	7
Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon	1
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	2
Bilgisayar Mühendisliği Bilimleri	1
Toplam (f)	26

Tablo 7 incelendiğinde ilk sırada psikoloji vardır. Konuların yarısından çoğunu psikoloji konulu çalışmalar oluşturmuştur. İkinci sırada eğitim ve öğretim yer almaktadır. Geri kalan konuların bu iki konuda yapılan çalışmalardan çok daha az olduğu görülmektedir. Tablo 8’de oyun terapisiyle ilgili yapılan tez çalışmalarının türlerine göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 8. Tezlerin türlerine göre dağılımı

Tür	Tez (f)
Doktora	4
Yüksek Lisans	22
Toplam (f)	26

Oyun terapisi ile ilgili yazılan tez çalışmalarının büyük çoğunlukla yüksek lisans türünde hazırlanmış olduğu görülmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Oyun terapisi, çocukların psikolojik sağlıklarının korunması ve psikolojik rahatsızlıklarının tedavi sürecinde yardımcı olan ve son yıllarda popülerleşen bir terapi çeşididir (Yılmaz, 2019). Çocuklar yaşlarından, gelişimlerinden dolayı kendini doğru ve net biçimde ifade edemeyebilirler; tam da bu süreçte yaşadıkları ruhsal problemleri anlatabilmeleri ve bu problemleriyle baş edebilmeleri yolunda uzman desteğine ihtiyaç duyarlar. Oyun terapisi ile birlikte kendilerini çok daha kolay ve doğru ifade edebilme şansı bulurlar. Diğer tedavi yöntemleriyle birlikte kullanıldığında oyun terapisi ciddi anlamda katkı verebilmektedir (Yılmaz, 2019). Oyun terapisi ile ilgili çalışmalar dünyada yirminci yüzyılda başlamıştır (Schaefer, 2013). Ülkemizde ise oyun terapisi ile ilgili çalışmaların 1987 yılı itibariyle başlaması, büyük bir kısmının 2015 senesi sonrasında yapılmış olması ve yine yurt dışındaki alanyazın ile kıyaslandığında oyun terapisi ile ilgili yapılan çalışma miktarının az olması dikkat çekmektedir. Ülkemizde son yıllarda oyun terapisi ile ilgili yapılan çalışma miktarında büyük artış olduğu görülmektedir. Bu durum son yıllar itibariyle araştırmacıların oyun terapisine daha çok ilgi duyduğunu düşündürmektedir.

Oyun terapisi ile ilgili yazılan tezlerin tamamına yakınında nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu duruma nitel araştırma yöntemleri ile yapılan araştırmaların nicel araştırma yöntemlerine göre daha çok vakit alması (Arık ve Türkmen, 2009) sebep olmuş olabilir. Makalelerde ise genel olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu durum da nitel araştırmada, tümevarım ilkesinin kullanılarak bütünlük içerisinde incelenen detaylı bilgilerden daha anlamlı bütün oluşturma gayesi vardır (Yıldırım, 1999) şeklinde açıklanabilir. Yapılan çalışmalar oyun terapisi çeşitlerine göre incelendiğinde, Çocuk Merkezli Oyun Terapisi ile ilgili daha fazla çalışma yapıldığı görülmektedir. Çocuk Merkezli Oyun Terapisi, çocuklarla ilgili vakalarda en etkili oyun terapisi çeşitlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Çiftçi, 2019). Bu durum ülkemizde Çocuk Merkezli Oyun Terapisi’nin daha popüler olmasına ve çalışmaların üzerinde yoğunlaşmasına sebep olduğu düşünülmektedir.

Yapılan çalışmaların 4-10 yaş arasında homojen biçimde dağıldığı görülmektedir. 10 yaş itibariyle çalışma sayısındaki azalış dikkat çekmektedir. 12 yaş üzeri çocuklarda uygulanmamış olması, oyun terapisinin bu yaş itibariyle etkililiğinin azalmasından kaynaklandığı (Turan, 2018) söylenebilir. Çalışmalar örneklem

büyüklüğüne göre değerlendirildiğinde 40 kişi ve üstüyle yapılan çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. 40+ kişiyle ülkemizde sadece 2 çalışma yapılmıştır. Terapi sürecinin uzunluğu ve örnekleme dâhil edilecek şartları sağlayan kişilerin bulunmasının zorluğu örnekleme büyüklüğünün küçük olmasına neden olmuş olabilir.

Oyun terapisi tez çalışmalarının enstitülerine göre dağılımı incelendiğinde 15 çalışmayla en çok sosyal bilimler enstitüsünde yapıldığı, 6 çalışmanın eğitim bilimleri enstitüsünde, 4 çalışmanın sağlık bilimleri enstitüsünde, 1 çalışmanın da fen bilimleri enstitüsünde yapıldığı belirlenmiştir. Oyun terapisinin psikolojik bir kavram olması, psikoloji anabilim dalının sosyal bilimler enstitüsünde yer alması sebebiyle bu enstitüde daha çok çalışma olduğu düşünülmektedir. Tez konularının da daha çok psikoloji alanında olduğu görülmektedir. Oyun terapisinin çocukların ruh sağlığının korunması konusunda yardımcı olan, ruhsal sorunların tedavi edilmesinde etkili olan bir yaklaşım (Yılmaz, 2019) olması sebebiyle Psikoloji konusunda daha çok çalışma yapılması normal bulunmuştur. Oyun terapisi ile ilgili yapılan tez çalışmalarının oldukça az sayıda olması konunun farklı açılardan incelenmediğini düşündürmektedir. Yazılan tezlerin büyük çoğunluğunun yüksek lisans tezlerinden oluştuğu gözlenmektedir. Ülkemizde genelde yüksek lisans eğitiminin devamında doktora eğitimine geçiş oranı düşük olduğu için bu sonuç normal olarak değerlendirilmiştir.

Oyun terapisi, çocukların iç dünyalarını dışa vurması için oldukça önemli bir yoldur. Terapide, çocuklar oyun oynarken, yaşadıkları travmaları semboller aracılığıyla anlatır (Landreth ve Bratton, 1999) ve süreç boyunca kendini hem güvende hem de rahat hisseder. Terapi kısa sürede istenilen bilgilere ulaşılmasını sağlar. Çocuğun problem olarak gördüğü düşünce ve duygularını fark etmesini sağlar, onlara duygularını ifade imkânı verir. Danışman terapi sürecinde doğru, yerinde müdahalelerle çocuğun tedavi edilmesini de sağlayabilir (Öğretir, 2008). Oyun terapisi çalışmalarında 2019 yılında gözle görülür bir artış yaşansa da yabancı literatürdeki çalışma sayısıyla kıyaslandığında, ülkemizdeki araştırmacıların konu üzerine daha çok eğilmeleri gerektiği düşünülmektedir. Çalışmalarda kullanılan araştırma yöntemleri incelendiğinde nicel çalışmaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Oyun terapisi ile ilgili çalışmalarda, özellikle tez çalışmalarında nitel çalışmalara daha çok yer verilmesi ülke alanyazınına katkı sağlayacaktır. Yapılan tez çalışmalarının büyük çoğunluğunun sosyal bilimler enstitülerinde olduğu görülmektedir. Eğitim bilimleri, sağlık bilimleri ve fen bilimleri enstitülerinde de çalışmaların yapılmış olması farklı açılardan oyun terapisinin incelendiğini göstermektedir ve bu çalışmaların arttırılması oldukça önemlidir. Oyun terapisi çalışmalarının büyük çoğunlukla Çocuk Merkezli Oyun Terapisi konusunda yapıldığı görülmektedir. Her oyun terapisi çeşidinin kendine özgü pozitif, negatif yönü olduğu bilinmektedir; bu sebeple ülkemizde ki çocuklara uygulandığında daha sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için her oyun terapisi türü ile ilgili daha çok veri elde edilmelidir. Yapılan çalışmaların 3-12 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Oyun terapisi duygusal olgunluğun gecikmesi sonucu 16 yaşına kadar kullanılabilir (Turan, 2018). Bu sebeple 12 yaşından büyük çocuklarla da oyun terapisi çalışmaları yapılmalıdır. Çalışmaların örnekleme büyüklüğüne göre dağılımı incelendiğinde 40+ örnekleme büyüklüğünde sadece 2 çalışma olduğu görülmektedir. Daha sağlıklı sonuçlar elde edilebilmesi açısından örnekleme büyüklüğü geniş olan çalışmalar yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Ülkemizde son dönemlerde popülerliği artan oyun terapisiyle ilgili yapılan bu çalışmadan elde edilen veriler, konuyla ilgili daha çok araştırma yapılması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Farklı örnekleme gruplarıyla, farklı yaş gruplarıyla, farklı oyun terapisi çeşitleri ile ilgili çalışmalar yapılarak alanyazın zenginleştirilmelidir. Üniversitelerde oyun terapisiyle ilgili eğitimler, konferanslar ve seminerler verilmelidir. Böylece oyun terapisinin ülkemizde tanınırlığı, talebi ve uygulayıcı sayısı artacaktır; daha çok vakaya daha etkili hizmet verilebilecektir.

Kaynakça

- Adler, N.J. (1986). *International dimensions of organisational behaviour*. California: PWS-Kent Publishing Company.
- Ahbab, A. (2019). *Öfke problemi olan çocuklarda çocuk merkezli oyun terapisinin etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akar Gençler, A., Aksoy, A.B. (2016). Anne çocuk etkileşiminde farklı bir yaklaşım: Theraplay oyun terapisi. *Psikoterapide Güncel Yaklaşımlar*, 8(3), 244-250.
- Altun, K., Demir, V., Ünübol, H., (2019). Gelişimsel oyun terapisinin çocuk evlerinde kalmakta olan 4-8 yaş grubu çocukların travma sonrası duygusal streslerine olan etkileri. *Uluslararası Sosyal Bilimsel Dergisi*, 2(2), 35-46.
- Akman, Y. (1987). *Anaokulu çocuklarında görülen ayrılık kaygısının giderilmesinde farklı oyun tekniklerinin etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Altun, K. (2017). *Gelişimsel oyun terapisinin çocuk evlerinde kalmakta olan 4-8 yaş grubu çocukların travma sonrası duygusal streslerine olan etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arık, R.S. ve Türkmen, M. (2009). *Eğitim bilimleri alanında yayımlanan bilimsel dergilerde yer alan makalelerin incelenmesi*. I. Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale, 96-98.
- Association For Play Therapy. (2020). a4pt.org, Erişim tarihi: 25.05.2020.
- Aydın Yeşilyurt, G. (2019). *Özgül öğrenme güçlüğü olan çocuklarda çocuk merkezli oyun terapisinin; algılanan aile tutumlarına, anksiyetelerine ve akademik başarılarına etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aykara, A. (2017). Çocuk merkezli oyun terapisinin engelli çocuklara yönelik sosyal hizmet uygulamaları açısından önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 28(2), 169-186.
- Axline, V.M. (1950). Play therapy experiences as described by child articipants, *Journal of Consulting Psychology*, 14(1), 53-63.
- Axline, V.M. (1969). *Play therapy*. New York: Ballentine Books, 24.
- Bekeç, M. (2018). *Deneyimsel Oyun Terapisi'nin dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanısı olan 6-11 yaş arasındaki çocukların duygu ve davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bıyıklı, L. (1995). Korunmaya muhtaç çocuklar ve S.O.S. çocuk köyleri. *Ankara Üniversitesi EBF Özel Eğitim Dergisi*, 2(1), 3-10.
- Buharalı, S. (2019). *Çocukların sosyal uyum ve duygu düzenleme düzeylerinin gelişiminde çocuk merkezli oyun terapisinin etkililiği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, S. (2008). Erken çocukluk dönemi cinsel istismarının psikodinamik oyun terapisi ile teşhisi ve tedavisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 131-144.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, 40-120.
- Candan, S. (2017). *3-10 Yaş Arası Gelişimsel Problemleri Olan Çocuklarda Çocuk Merkezli Oyun Terapisinin Etkisinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Çelik, M. (2017). *Deneyimsel oyun terapisinin çocuk evlerinde kalmakta olan 3-10 yaş grubu çocukların çocukluk çağı travma sonrası duygusal stres düzeyine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Çiftçi, E.B. (2019). *Çocuk merkezli oyun terapisinin çocuk evlerinde kalmakta olan 5-10 yaş grubu çocukların travma sonrası duygusal stres düzeylerine etkisi; Retrospektif bir çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz, E.A. (2019). *Çocuk merkezli oyun terapisinin otizmli çocuklarda sosyal becerilerin gelişimine etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Erdur Baker, Ö. (2007). Psikolojik danışma ve kültürel faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(27), 110-112.
- Erşan, Ş. (2006). *Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden altı yaş grubundaki çocukların oyun ve çalışma (iş) ile ilgili algılarının incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Green, E.J. (2013). *Jungian analitik oyun terapisi*. C. E. Schaefer (ed.). *Oyun terapinin temelleri* (s. 61-85). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürleyen, B. (2016). *Psikodinamik oyun terapisi sürecinde zihinselleştirme ve sembolizasyon: Zihinselleştirme müdahalelerin sembolik oyuna ve zihinselleştirme üzerine etkisine yönelik görgül araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, E. (2005). *Zihinsel özürlü çocuklarda oyun tedavisinin etkinliğinin karşılaştırılması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kırış, B.F. (2016). *Gelişimsel oyun terapisinin çocuk evlerinde kalmakta olan 6-12 yaş grubu çocukların davranış problemlerine etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçkaya, S. (2016). *Okul öncesi çocuklarının çekingenlik davranışları üzerine oyun terapisi uygulamalarının etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Koçkaya, S., & Siyez, D.M. (2017). Okul öncesi çocuklarının çekingenlik davranışları üzerine oyun terapisi uygulamalarının etkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 9(1), 31-44.
- Kottman, T. (2013). *Adlerian oyun terapisi*. C.E. Schaefer (ed.). *Oyun terapisinin temelleri* (s.88-103). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Şahin, İ.K., & Tortop, H.S. Gelişimsel oyun terapisinin okul öncesi dönemdeki çocukların dil ve sosyal gelişim düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Üstün Zekâlar Eğitimi ve Yaratıcılık Dergisi*, 6(2), 65-73.
- Landreth, G., Bratton, S. (1999). *Play therapy*. ERIC Clearinghouse Danışmanlık ve Öğrenci Hizmetleri, ED430172.
- GreensboroMcMahon, L. (2005). *The handbook of play therapy*. London: Brunener Routledge, s.113-120.
- Öğretir, A.D. (2008). Oyun ve oyun terapisi. *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*. 22, 94-98.
- Özdoğan, B. (2009). *Çocuk ve oyun*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özdoğan, B. (2009). Çocukta oyun terapisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 53(1), 69.
- Özkaya, B.T. (2015). Ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerine odaklanan bir oyun terapisi yaklaşımı: Filial terapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(2), 208-220.
- Öztürk Serter, G. (2018). *Yapılandırılmış oyun terapisine dayalı geliştirilen psiko-eğitim programının boşanmış aile çocuklarının depresyon ve uyum düzeyleri üzerine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Saltık, N. (2018). *Kadın konukevlerinde kalan çocuklarda oyun terapisinin sosyal beceri ve problem davranışlara etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek

- Lisans Tezi, Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Sezici, E. (2013). *Okul öncesi çocuklarda oyun terapisinin sosyal yetkinlik ve davranış yönetimine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Schaefer, C.E. (2013). *Oyun terapisinin temelleri*. B. T. Özkaya (çev.), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Teber, M. (2015). *Çocuk merkezli oyun terapisinin çocuklarda görülen davranış sorunlarının çözümüne etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Teber, M. (2017). Oyun terapistlerinin iş doyumu. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 38-46.
- Teke, E. (2019). *Oyun terapisiyle bütünleştirilmiş grupla psikolojik danışmanın ilkokul öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Teke, E. ve Sürücü, A. (2020). Oyun terapisiyle bütünleştirilmiş grupla psikolojik danışmanın ilkokul öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerine etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 695-708.
- Temizel, B. (2019). *Çocuk merkezli oyun terapisinin 4-9 yaş arası çocuklarda görülen kaygı düzeylerine etkisi: Retrospektif bir çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, M. (2018). tavsiyeediyorum.com/makale_19559.htm, (28.05.2020).
- Türkmen, B. (2015). *Bir çocuk ve bir terapistin oyun terapisi sırasındaki duygu durumunun videodan otomatik analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Yeşil, S. (2007). Uluslararası ortaklıklar: Kültürel farklılıklar ve bu farklılıkların üst yönetim grubunun çalışma ve performansına etkileri. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 232-233.
- Yıldırım, Ali. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi, *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-9.
- Yılmaz, Ö. (2018). *Okul öncesi çocuklarda oyun terapinin ayrılık kaygısı üzerine etkisinin değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak: Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Yılmaz, S. (2019). *Çocukluk çağında görülen psikolojik sorunların oyun terapisi ile sağaltımı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koç, Ş., & Yumru, H. (2019). Türkiye’de çocuk sağlığı hemşireliği uygulamalarında oyun terapisinin kullanımı: Literatür incelemesi. *Pediatric Practice and Research*, 7(4), 121-127.
- Zorlu, A. (2016). *Yönlendirici olmayan oyun terapisinin; dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu belirtili çocukların duygu ve davranışları üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Zulliger, H. (2000). *Çocukta oyunla tedavi*. İstanbul: Cem Yayınevi.

AZINLIK BİR GRUPTA DEĞER AKTARIMI: TONI MORRISON'UN EN MAVİ GÖZ ROMANI ÜZERİNDEN TEMATİK BİR İNCELEME

Ahu ÖZTÜRK¹, Asude BAĞCI²

ÖZ

Değerler, bireyi belirli amaçlar doğrultusunda harekete geçiren soyut düşünce ve davranış temsilleridir. Her birey ve toplumun kendi değer öncelikleri vardır (Temel Değerler Kuramı; Schwartz, 2006). Ebeveynler değerleri çocuklarına aktararak toplumsal değişimi ya da sürekliliği sağlar. Değerlerin kuşaklar arası aktarımının belirli koşullara bağlı biçimde gerçekleştiği hipotezini sınamak üzerine yürütülen bu nitel çalışma, gelişmiş bir ülkede çoklu dezavantaj koşullarında büyüyen bir çocuğun yaşamını ayrıntılı biçimde yansıtan belirgin bir örnek olması özelliği ile seçilen Toni Morrison'un "En Mavi Göz" romanını ele almaktadır. Bu tematik incelemenin kuramsal ve kavramsal temelleri ise; Schwartz'ın on temel değeri, Kağıtçıbaşı'nın çocuğa verilen değeri ele aldığı çalışmaları ve kuşaklar arası aktarımının çocuğun sosyo-kültürel ekolojisini oluşturan ekonomik ve demografik koşullar ile bağlantılı biçimde açıklandığı "seçici süreğenlik" hipotezine dayanmaktadır. Bulgular, beklenen biçimde, kültürel azınlık gruptan bir ailenin düşük sosyoekonomik konum ve olumsuz sosyo-demografik özelliklerine bağlı olarak, muhafazacılık değerlerini öncelikli olarak benimseyip aktardıkları görülmüştür. Bulgular, ailelerin kültürel arka planı ve yaşam tarzının değer aktarımına etkilerini ele alan Kağıtçıbaşı'nın Aile Değişim Modeli temelinde tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Temel Değerler, Değer Aktarımı, Azınlıklar, Aile Değişimi Modeli

VALUE TRANSMISSION IN AN MINORITY GROUP: A THEMATIC EXAMINATION THROUGH TONI MORRISON'S THE BLUEST EYE NOVEL

ABSTRACT

Values are the abstract representations of thoughts and behaviors that mobilize the person for certain purposes. Each individual and society has its own value priorities (Value Theory; Schwartz, 2006). Parents transfer their values to their children and ensure the variability or continuity of their society. This qualitative study examines the intergenerational transmission of Schwartz's ten fundamental values through Toni Morrison's "The Bluest Eye" novel, which is an outstanding example of a detailed story of a child growing in multi disadvantage circumstances in a developed country. The theoretical and conceptual bases of thematic analysis are; the intergenerational transmission of Schwartz's ten basic values, the values given to the child based on Kağıtçıbaşı's studies and the "selective continuity" hypothesis in which the intergenerational transfer is explained in connection with the economic and demographic conditions that form the socio-cultural ecology of the child. Results showed that, as expected, parents of minority groups primarily adopted and transferred the values of conservation due to their socioeconomic status and sociodemographic characteristics. These findings will be discussed on the basis of the Family Change Model of Kağıtçıbaşı which deals with the cultural background of families and the effects of lifestyle on value transmission.

Key Words

Basic Values, Value Transmission, Minorities, Family Change Model

¹Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, e-mail: ozturka@uludag.edu.tr, ORCID:0000-0003-0349-7342

²Psikolog, İstanbul; e-mail: bagci.asude@gmail.com, ORCID:0000-0002-7886-5720

Alıntılama: Öztürk, A., Bağcı, A. (2020). Azınlık bir grupta değer aktarımı: Toni Morrison'un En Mavi Göz romanı üzerinden tematik bir inceleme. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 4(8), 139-158.

Giriş

Düşünce ve davranışların soyut bir temsili olan değerler, insan yaşamındaki yol gösterici yeri ve bireyi harekete geçirme etkileri ile (Akt., Knafo ve Schwartz, 2003, s.595) birey ve toplumları anlama, davranış ve süreç içindeki değişimlerini anlamlandırmada önemli rol oynar (Schwartz, 2006, s.929). Çocuğa değerlerin aktarıldığı ilk kültürel ortam olan aile (Akt., Ranieri ve Barni, 2012, s.1), değerler literatüründe bir sosyalleştirme aracı (Akt., Tam, 2015, s.1, Öcal ve Yıldırım, 2014, 156) olarak konumlanır. Değerlerin kuşaklar arası iletimi, aile üyelerinin özellikle de rol model olan ebeveynlerin (Akt., Bubeck ve Bilsky, 2004, s.39) kültürü ve kuralları informal biçimde çocuğa aktarımı ile sağlanır (Wray-Lake, Flanagan, Maggs, 2012, s.250). Değerlerin kuşaklar arası aktarımının çalışılması ise; kültürün ebeveynliğin tarihsel sürecini nasıl şekillendirdiğini ve çocuk-ebeveyn iletişimini anlamaya olanak sağlayarak sağlıklı insan gelişimine zaman perspektifinden ışık tutar.

Çocuğun yaşantısının hangi koşullar ve sosyo-kültürel bağlam içinde şekillendiği, ailevi ve gelişen kişisel değerleri ile ilişkili temel çevresel faktördür. Toni Morrison, *"En Mavi Göz"* (1994; Türkçe Çev. 1993) romanında Pecola'nın yaşamına odaklanır. Amerika Birleşik Devletlerinde yaşayan Pecola, her türlü yardımdan uzak, akran zorbalığına maruz kalan, kendini savunmayan, ebeveyninden ilgi, sevgi ve destek göremeyen on ila on bir yaşlarında siyahî bir kız çocuğudur. Pecola'nın alkolik ve işsiz babası Cholly Breedlove evlerini yaktığı için aile dağılmış ve henüz on dört yaşında olan abisi Sammy Breedlove ise sürekli evden kaçmaktadır. Pecola ve Sammy'nin anneleri Bayan Pauline Breedlove ise sosyoekonomik seviyesi yüksek bir ailenin yanında çalışmaktadır. Tüm yoksulluklarına ve aile içindeki şiddete rağmen ailenin en zorlandığı nokta çirkinliklerine olan güçlü inançlarıdır. Sadece kendisinin görebildiği ve kötülükleri yok edeceğine inandığı mavi gözleri olan Pecola sosyal hizmetlerin onu teslim ettiği siyahî MacTeer ailesinin evinde, dokuz on yaşlarında iki kız kardeş olan Claudia ve Frieda'nın gözleri önünde günden güne kendisini deliliğin kollarına bırakır.

Bu çalışmanın amacı, ebeveynlerden çocuğa değer aktarımına dair psikoloji alan yazını ile Toni Morrison'un (1994) *"En Mavi Göz"* romanını birer kaynak olarak kullanarak; azınlık grubundan ve dezavantajlı koşullarda yaşayan temsili bir ergene aile içindeki değer aktarımının nasıl gerçekleştiğini; Schwartz'ın temel değer boyutları ve Kağıtçıbaşı'nın (1996; Akt. 2017) Çocuğun Değeri Araştırması'nda ortaya konan çocuğa verilen değer üzerinden açıklamaktır. Her iki kuramcının değer kategorileri; her değeri tüm insanlarda ortak olan motivasyonel bir temelde ele almaları ve bireycilik ve kolektivist değerleri barındırarak kültürler arası karşılaştırmaya olanak sağlamaları nedeni ile tematik analiz için rehber olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda öncelikle Schwartz'ın (2006; 2012) Temel Değerler Kuramı kısaca tanıtılacak ve değerlerin nesiller arası aktarımına dair bir alan yazın seçkisi sunulacaktır.

Schwartz'ın Temel Değerler Kuramı

Schwartz'ın özyönelim, uyarılım, güvenlik, uyma, geleneksellik, iyilikseverlik, evrenselcilik, güç, başarı ve hazcılık olarak belirlediği motivasyonel temelleri birbirine benzeyen ya da farklılaşan on temel değer, psikoloji araştırmalarında sıklıkla temel alınmaktadır (Demirutku ve Sümer, 2010, s.1; Schwartz, 2006, 2012). Schwartz, Değer Kuramı'nda değerleri göreceli önemi üzerinden değil, birbirini destekleyen veya kutuplaşan ilişkileri temelinde oluşan evrensel boyutlarla açıkladığı iki eksenli dairesel bir yapıda değerlendirir (Schwartz, 2006, s.930; 2012).

"Muhafazacılık" boyutu; düzen ve sürekliliğini sağlama ihtiyacından doğan "güvenlik", kişilere ve grubun beklentilerine uygun davranmayı gerektiren "uyma" (Akt., Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.61) ve kültürel ve dini unsurlara karşı kabul ve saygıyı koruyarak grubun sürekliliğini sağlayan "geleneksellik" değer motivasyonlarından oluşur (Akt., Schwartz, 2006, s.933-934). "Yeniliğe Açıklık" boyutu ise; özgür davranışa yönelimi tanımlayan "özyönelim" ile değişim için risk ve heyecanı ifade eden "uyarılım arama" değerlerini içerir (Akt., Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.61; Akt., Schwartz, 2006, s.932). "Özaşkınlık" boyutu; iyiliği ve refahı korumaya yönelik değer olan "iyilikseverlik" ve hoşgörüyü, toplumsal adaleti ve doğayı korumaya dair anlayışı vurgulayan "evrenselcilik" (Akt., Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000, s.61) değerleriyle oluşur. "Özgenişletim" boyutunu ise; hiyerarşik düzene uyum sağlamak için gerekli "güç"

değeri ile sosyal onay ve saygınlığa odaklanan “başarı” değeri oluşturur. Zevk ve duygusal doyum isteği olan hazcılık, yeniliğe açıklık ve özgenişletim boyutunun kaynaklarına ortak bir motivasyonel yapı göstermektedir (Demirutku ve Sümer, 2010, s.19; Schwartz, 2006, s.933).

Kültürler arası çalışmalar, bireyci kültürlerde güç, başarı, hazcılık, özyönelim, uyarılım değerlerinin; kolektivist kültürlerde evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma ve güvenlik değerlerinin daha yüksek düzeyde benimsendiğini ortaya koymaktadır (Akt., Schönflug, 2001, s.179; Schönflug ve Yan, 2012, s.72- 74). Fischer ve Schwartz (2011) tarafından kültürler arası farkı belirlemede ölçüt olarak önerilen muhafazacılık boyutu ve özellikle uyma değeri, toplumun çocuk yetiştirme stillerini ve sosyalleştirme hedeflerini belirlemesinde (Akt., Suizzo, 2007, s.508) etkili olmaktadır.

Değer Aktarımı

Değerlerin kuşaklar arası aktarımına yönelik 3 temel görüş mevcuttur. Bunlardan ilki değerlerin olduğu gibi aktarıldığı (süreçlilik), ikincisi değiştiği (süreksizlik) ve üçüncüsü ise değerlerin belirli koşullara göre (seçici süreçlilik) aktarıldığını ileri sürer. Bu son hipotez destek bulmakta; ebeveynin azınlık veya göçmen olma durumu, gelir-düzeyi, çalıştığı iş, yaşı, eğitim düzeyi, cinsiyeti ve çocuğun cinsiyeti ve gelişimsel düzeyinin değer aktarımında etkili olan sosyo-kültürel, ekonomik ve demografik özellikler olduğu alan yazında izlenmektedir (Brannen Parutis, Mooney ve Wingfall, 2011; Idema ve Phalet, 2007; Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000; Memiş ve Güney Gedik, 2010).

Değer aktarımında sosyo-ekonomik faktörlerin rolü

Toplumun gelişmişlik düzeyiyle ilişkilendirilen, eşitlik vurgusuna ters düşmemek için araştırmalarda sosyoekonomik konum olarak kullanılan (Kağıtçıbaşı, 2017, s.70) ve bireylerin çalıştıkları işlerin doğasına dayandırılan sosyal sınıf kavramı; bireylerin yaşam koşullarını, değerlerini ve sergiledikleri davranışları (Schwartz, 2006, s.949) şekillendirir. Seçim ve ifade özgürlüğü bulunan işlerde çalışan orta sınıf bireyler özyönelim değerlerini benimserken (Akt., Schwartz, 2006, s.950), grupla işbirliği gerektiren, itaatin gerekli olduğu düşük gelire çalışan işçi sınıfının (Yi, Chang & Chang, 2004, s.528) ve özellikle statü kaybı yaşayarak daha düşük vasıflı ve geliri işlerde çalışan göçmen ebeveynlerin (Brannen vd., 2011, s.160) uyma değerini daha fazla benimsediği (Akt., Yağmurlu vd., 2009, s.4) ve aktarımda öncelediği ileri sürülür (bkz. Brannen ve ark., 2011). Bununla beraber bireycilik, ekonomik seviyenin yüksek olmasıyla (Akt., Kağıtçıbaşı, 2017, s.147; Aslan, 2019, s.83) ekonomik büyüme ise değişime açıklık ve kendini aşma değerlerinin öneminin artmasıyla yakından ilişkilidir (Akt., Erkenekli, Uzun, ve Gümüş, 2012, s.131).

Aile düzeyinde değer aktarımında önemli olan nokta; araştırmalarda kontrol değişkeni olduğunda etnik farklılıkların yok olduğu (Akt., Kağıtçıbaşı, 2017, s.71) sosyal sınıftan ziyade ailenin sosyoekonomik seviyesi ve eğitim düzeylerinin etkileridir (Akt., Erkenekli ve ark., 2012, s.128). Sosyoekonomik seviyesi yüksek ebeveynlerin, eğitimlerinin de yüksek olması Baumrind'in (1989; Kağıtçıbaşı, 2017, s.190) tanımladığı ana babalık tarzlarından yetkeli/demokratik tarzda bir ebeveynliği daha fazla sergilemelerine olanak sağlar (Akt., Wray-Lake ve ark., 2012, s.251).

Değer aktarımı ile eğitim düzeyi arasındaki ilişki

Bilişsel gelişim ve entelektüel deneyimle ilişkilendirilen ebeveynin eğitim seviyesi, diğer sosyoekonomik değişkenler kontrol altına alındığında bile değerler üzerinde etkili sosyo-demografik bir etkidir (Akt., Yağmurlu, Çıtlak, Dost, ve Leyendecker, 2009, s.5). Eğitimli ebeveynlerin artan üretkenlik ve problem çözme becerileriyle başarı ve yeniliğe açıklık değerlerini daha yüksek düzeyde, muhafazacılık değerlerini ise daha düşük düzeyde benimsedikleri ve aktardıkları gözlenir (Schwartz, 2006, s.951). Yağmurlu ve arkadaşlarının (2009) çalışmasında eğitim seviyesi yüksek Türk annelerde yeniliğe açıklık değerinin, eğitim seviyesi düşük annelerde ise uyma ve geleneksellik değerlerinin daha fazla önemsendiği görülmektedir.

Değer aktarımı ve toplumsal cinsiyet

Toplumsal işlevsellik ve cinsiyet normlarının etkisiyle erkeklerin başarı ve güç, kadınların ise iyilikseverlik ve evrensellik değerlerine öncelik verdikleri (Akt., Schwartz, 2006, s.951) ileri sürülmektedir. Ancak araştırmalar değerleri algılamada (Akt., Knafo ve Schwartz, 2003, s.607), benimsemede ve aktarmada cinsiyetin önemine dair farklı sonuçlara işaret eder. Amerika'da anne ve baba değer aktarımında eşit görev alırken Polonya'da anneler değer aktarımında daha etkilidir (Kohn, Slomczynski ve Schoenbach, 1986). Kadınların kolektivist değerleri daha çok aktardığı alan yazında yer alsa da (Schönpflug ve Yan, 2012) annelerin özyönelim değerlerinin iletiminde daha iyi (Akt., Ranieri ve Barni, 2012) ve değer aktarımında daha etkili (Ranieri ve Barni, 2012) olduğu bilgisi de bulunmaktadır. Idema ve Phalet'in (2007) Almanya'daki Türk göçmen aileler ile yaptığı çalışmada, kız çocuklarının değerlerinin anneden aktarıldığını, özellikle daha eğitilmiş annelerin kızlarının daha eşitlikçi değerleri benimsediği görülür.

Değer aktarımı ile yaş ve bilişsel olgunlaşma ilişkisi

Bireylerin büyürken edindikleri değerler, yaşantılarını ve davranışlarını şekillendirir (Körükçü, Acun Kapıkıran ve Aral, 2016, s.134). Bireyin yaşamının ilerleyen dönemlerinde yaş almasıyla beraber ise belirli alışkanlıklar ve sosyal konum kazanması, değişime olan ihtiyacının azalmasına ve muhafazacılık değerlerinin artmasına neden olabilir (Schwartz, 2006, s.950). Diğer yandan, yaşlanan bireyin sosyal ve maddi birikimlere sahip olarak çevresine karşı daha ilgili ve cömert olmaya meyilli olması özaşkınlık değerlerini daha fazla benimsediğini gösterir (Schwartz, 2006, s.950). Albert ve Ferring'in (2012) 73 anne ve ergen çocuklarıyla yaptığı araştırmada ergenlerin bireyleşme doğrultusunda hazcılık değerini annelerinden daha fazla önemsedikleri görülür.

Kağıtçıbaşı'nın Aile Değişim Kuramı ve Çocuğa Verilen Değer

Kağıtçıbaşı geliştirdiği Aile Değişim Kuramı'nda, kültürün özelliklerinin ve yaşam koşullarının aile değerleri ve çocuğun sosyalleştirilmesi üzerindeki etkisini açıklar (Kağıtçıbaşı, 2017, s.155-159). Aile içinde benimsenen değerler, ailenin yaşadığı *Zeitgeist*'den (zamanın ruhundan), kültürden, sürdürdüğü yaşam şekline ve aile üyelerinin mensup oldukları kuşaktan etkilenir (Kağıtçıbaşı, 2017, s.75).

Buna göre sosyoekonomik seviyesi düşük kırsal kesimde yaşayan kolektivist kültürden işçi sınıfı aileler muhafazakârlık değerlerini benimseyerek disiplin ve itaate dayalı yetkeci ebeveynlik sergiler. Batı orta sınıfın temsil ettiği, eğitime ve yüksek sosyoekonomik seviyeye sahip aileler ise yeniliğe açıklık değerlerini benimseyerek özerklik ve bağımsızlığa dayalı yetkeli ebeveynlik sergiler (Knafo ve Schwartz, 2003, s.598). Yetkeli ebeveynlikte çocuğa atfedilen değer psikolojiktir ve değer aktarımı da (Albert ve Ferring, 2012, s.4) çocuğun değeri kabulü de kolaylaşır (Knafo ve Schwartz, 2003, s.598).

Aile sistemlerinin bağlam ile ilişkisi ve değer aktarımındaki rolü

Değerlerin ve değerlerin aktarımının anlaşılması, gelişimde bağlamsal faktörlerin etkisinin kavranmasını gerekli kılar (Kağıtçıbaşı, 2017, s.74; Vedder, Berry, Sabatier ve Sam, 2009, s.643). Kağıtçıbaşı'nın Aile Değişim Modeli'nde yer alan iki temel sosyo-kültürel unsur bağlam ve aile sistemleridir. Bağlam; ailenin içinde yer aldığı "kültür", "yaşam koşulları" ve bu ikisinin etkilediği "aile yapısı"ndan oluşur. Modelin diğer ana unsuru olan aile sistemlerini oluşturan üç alt yapıdan; "aile değerleri" ile "aile içi etkileşimler ve sosyalleştirme" ise hem birbirini etkiler hem de bağlamdan doğrudan etkilenir.

Değerin aile için önemi (Hoge, Petrillo ve Smith, 1982), ebeveynin değeri ne kadar benimsediği (Goodnow, 1997) ve motivasyonu değer aktarımının yeni nesil tarafından içselleştirilme düzeyini belirler (Akt., Albert, Trommsdorff ve Wisnubrata, 2009, s.222.). Ebeveyn eğitiminin de desteği (Schönpflug, 2001, s.176) ile aile üyeleri arasındaki nitelikli duygusal iletişim ve olumlu aile içi ilişkiler değer aktarımını ve kabulünü kolaylaştırır (Min, Silverstein ve Lendon, 2012, s.113). Ebeveynler arası duygusal ve sözel ilişkinin iyi olması, evliliğin çocuklara olumlu yansımaları

(Schönpflug, 2001, s.176), ebeveynlerin ortak bir değerde buluşması ve mesajların tutarlı ve açık olması (Knafo ve Schwartz, 2003, s.597), çocukların değeri benimsemesini ve değer aktarımını kolaylaştırır. Bununla birlikte, benimsenen değerlerin kendi yapısı da önemlidir. Söz gelimi; yeniliğe açıklık gibi bireysel değerler ailenin çabası olmaksızın çocuk tarafından içselleştirilebilir (Albert ve ark., 2009). Çocuğun içinde büyüdüğü kültürel çevrenin ebeveynin kontrolünü nasıl tanımladığı ve çocuğun bu kontrolü nasıl algıladığı değer aktarımında önemli bir etkidir. Örneğin, Endonezya (Albert vd., 2009) gibi muhafazacılık değerinin yaygın olarak benimsendiği toplumlarda sergilenen yetkeci ebeveynlik, çocuk tarafından baskı olarak algılanmaz ve değer aktarımının sürengeliği sağlanabilir.

Azınlık Gruplarda Değer Aktarımı

Savaş gibi ekonomik koşulların değişimine neden olan tarihsel ve kültürel olaylar (Brannen vd., 2011, s.156) beraberinde göçü getirerek yoksulluk ve uyum problemleri yaşayan etnik azınlık grupların oluşmasına (Kağıtçıbaşı, 2017, s.321-322) neden olmaktadır. Azınlık grup veya göçmenler gibi kültürel farklılıklara maruz kalan gruplarda genç nesli değişen sosyal yapıda büyütme, aile içi değer benzerliğini arttırabileceği gibi değer farklılıklarına da neden olabilmektedir (Vedder vd., 2009; Brannen vd., 2011). Azınlık gruptan ebeveynler sosyal uyum ile öznel iyiliği sağlamak (Öztürk ve Ünal, 2019, s.64) amacıyla, toplumun normlarına uygun değerleri aktarmayı önceleyebilmekte (Tam, 2015, s.2-3), baskın gruptan algıladıkları toplumsal baskı, dışlayıcı düşünce ve tutumlar nedeniyle ise öz kültürlerini korumak ve sürdürmek amacıyla kolektivist değerleri benimsemeye (Coon ve Kimmelmeier, 2001, s.350) ve öz kültürel değerlerini çocuklarına aktarmaya daha meyilli olabilmektedirler (Idema ve Phalet, 2007, s.73; Vedder vd., 2009, s.643). Çocuklar ise göç ile mücadeleyi kolaylaştırıcı değerleri benimsemeye eğilimli olabilmekte; aktarımla maruz kaldıkları değerlerin yanı sıra kendi duygudurumları da geliştirdikleri değerler üzerinde etkili olabilmektedir (Öcal ve Yıldırım, 2014). Azınlık gruplarından gençler, bir taraftan grup içi bağlılıklarını sürdürürken diğer taraftan baskın toplumun değerlerini benimseyebilmektedir (Coon ve Kimmelmeier, 2001, s.360). Bununla birlikte, söz konusu araştırma sonucunu etkileyen bir faktör de katılımcı gençlerin eğitilmiş olmasıdır.

Amaç

Aile içindeki değer aktarımında süreksizlik ve sosyoekonomik ve sosyokültürel zorluklar, en çok dezavantajlı yaşam koşullarında büyüyen azınlık gruplarda ortaya çıkmakta ve çocukların gelişimini etkilemektedir. Bu çalışmanın amacı siyahi bir ergen kız çocuğunun dilinden aktarıldığı edebi bir eser olan Toni Morrison'un (1994) "*En Mavi Göz*" romanı metni üzerinde sistematik bir çalışma yürüterek; dezavantajlı gruba mensup temsili bir ailede temel değerlerin (Schwartz, 2006) aktarımını ve çocuğa verilen değeri (Kağıtçıbaşı, 2017); sosyo-kültürel, sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik koşullar ile bağlantılı biçimde ele almaktır. Değerler ile ilgili kuramsal çerçeve ve görgül araştırma bulguları doğrultusunda bu çalışmanın hipotezleri:

1. Düşük sosyo-ekonomik düzey ve sosyo-demografik özellikler gibi çoklu dezavantaja sahip olan azınlık gruplarda belirecek değer temalarının Schwartz'ın kolektivist değerleri ile ve Kağıtçıbaşı'nın çocuğa verilen maddi değer ile uyumu beklenmektedir.
2. Değer aktarımı, sosyo-ekonomik ve demografik bir grup özelliğine bağlı olarak, seçici biçimde süregelen olacak; kuşakların koşullarının iyileştiği sürece bireyci değerlerin genç kuşakta benimsenmesi gözlenecektir.

Yöntem

Dezavantajlı bir grupta kuşaklar arası değer aktarımı, Toni Morrison'un (1994, Türkçe Çev. 1993) "*En Mavi Göz*" roman metnindeki ifadeler üzerinden niteliksel bir analiz ile ele alınarak tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Tematik analiz, araştırma sorusuna dair önemli bir açıklamayı barındıran ve ele alınan verideki örüntüler olarak tanımlanabilecek temaların tespiti, analizi ve raporlamasını içeren niteliksel bir analiz yöntemidir. Temaların, bir kuramdan hareket ile tüm dengeli ve farklı yollarla belirleyebilecek esnek bir analiz olan tümevarımlı biçimlerde ele alınmasına imkân sunması (Braun ve Clarke, 2019) sebebiyle tematik analiz yöntemi kullanılmıştır.

Romanda azınlık grubun üyesi olan Breedlove ailesinin benimsediği değerlere dair anlatılar analiz edilmiştir. Aracılık edebilecek koşullar olarak; romanın anlatıcısı Claudia MacTeer'in ailesinin ve Breedlove ailesinin ardıl üç kuşağına dair sosyo-demografik bilgiler, çalıştıkları işler, eşler arasındaki ilişki, çocuğa verilen değere ve değer aktarımında toplumun payının anlaşılması için Claudia'nın topluma dair gözlemlerinin paylaşıldığı ifadelerle odaklanılmıştır.

İşlem

Bu çalışmada, temelde tümdengelim tematik analiz yöntemi ile ve veri setinin ince ayrıntılarıyla düzenlenmesine ve betimlenmesine olanak sağlanmıştır. Schwartz'ın değerler kuramı temel alınarak on temel değer tema olarak belirlenmiştir. Kağıtçıbaşı'nın Aile Değişim Kuramı'nda çocuğa verilen değerle ilişkilendirdiği sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik özellikler, değer aktarımını şekillendiren temalara kaynak oluşturmuştur. "En Mavi Göz" (Morrison, 1994; Türkçe Çev. 1993) romanında yer alan 216 sayfa içindeki 40 bin ifade arasından değerlere dair ifadeler ele alınmıştır. Verilerin tespitinde temelde metinde yer alan ve değerlere doğrudan atıfta bulunan kelimelerin varlığının arandığı anlamsal ölçüt kullanılmış, yanı sıra romanın olay örgüsünden kaynaklı araştırmacıların yorumlamasına dayalı örtük ölçütten de yararlanılmıştır. İzlenen kodlama çerçevesi ile değerlere dair 200 civarında veriye ulaşılmıştır. Yapılan ilk bağımsız kodlama turunda, iki bağımsız değerlendirmeci arası uyum indeksi %87'dir ve yeterli düzeyde bulunmuştur; dolayısıyla ikinci bir bağımsız kodlama turuna gerek görülmemiştir (Campbell, Quincy, Osserman ve Pedersen, 2013). Bulgular bölümünde, sırasıyla Pecola'nın yakın sosyal çevresinin ekonomik ve demografik özellikleri tanıtılacak ve takip eden biçimde temalar aktarılacaktır. Her bir tema başlığı altında; metinde ilgili temayı en belirgin biçimde temsil eden örnek ifadeler sunulmuş ve alıntılanan her ifadenin yanına sayfa numarası yazılmıştır. Okuyucuya her bir tema için ulaşılan tüm ifadelerle dair genel bir fikir vermesi amacı ile hazırlanan birer frekans tablosu sunulmuştur.

Bulgular

Breedlove ve MacTeer ailelerinin azınlık olma durumu ve sosyo-ekonomik statülerine dair betimleyici bulgular

Aile üyelerinin etnik kökeni ve azınlık olma durumları ile ilişkili sosyo-ekonomik ve sosyo-demografik özelliklerini betimleyen veriler Tablo 1'de ve Tablo 2'de sunulmuştur. Breedlove MacTeer ailelerinin, genellikle çalıştıkları işler ve ekonomik koşullarla ilişkin verileri ile oluşturulan bu ortak tema içinde değerlendirilen ifadeler:

"Breedlove'ların ... Yoksul ve Zenci oldukları için, ...yaşıyorlardı orada." (s.38)

"Ailenin geçimini sağlamak için çeşitli işler yapar, gece gündüz çalışır babam." (s.59)

"İki yıl sonra okulu bırakan Cholly, Tyson tahılçılık ambarında bir iş buldu. Ortalığı süpürüyor, söylenenleri yapıyor, çuvalları tartıyor, onları arabalara yerleştiriyordu." (s.125)

Tablo 1. Sosyo-ekonomik düzeye dair betimleyici tablo

Alt temalar	Frekans
Yaşadıkları bölgedeki düşük sosyoekonomik seviyesi	4
Breedlove ailesinin yoksulluğu	12
Ebeveyn ve çocukların düşük vasıf ve gelirli işlerde çalışması	6
Düşük sosyoekonomik seviyenin aile içi ilişkilere yansımaları	4
Sosyoekonomik seviyenin toplulukla ilişkilere yansımaları	2
Toplam	28

Eğitim düzeyi

Sosyo-ekonomik seviyesi düşük bu göçmen grubunun eğitim seviyesinin de düşük olması beklenmektedir. Breedlove ailesinin tüm fertlerinin okulu bırakması bu beklentiye karşılık gelmektedir.

"Okula gitmiş olduğu dört yıllık süre içinde..." (s.104)

"...okulu bırakacak yaşa gelmiş olan Pauline için bir rahatlık getirdi... Savaş sona erdiğinde ikizler on yaşındaydı, bir işte çalışmak için onlar da okulu bıraktılar." (s.105)

Erkek kardeşlerinin de okulu bırakması, her iki cinsiyet için de eğitimin önemsenmediğini göstermektedir. Cholly Breedlove de aynı şekilde eğitimini bırakarak çeşitli işlerde çalışmaya başlamıştır:

"...dört yıl okula gitmişti." (s.124)

Pecola okulu bırakmıştır:

"...Şimdi ise okula gitmiyorum artık." (s.183)

Kitapta eğitim gören siyahîlerin de görmeyenleri küçümsediği, sosyoekonomik seviyeyle eğitim arasındaki ilişkiyi değerlendiren şehirlerarası bir veri de sunulmuştur:

"Mobile ve Aiken'li esmer kızlar herkesin geliri yüksek işlerde çalıştığı, sessizliğin hüküm sürdüğü Zenci mahallelerinde kız kardeşlerinden farklı olarak yaşarlar... Yüksekokullarda, normal okullarda okurlar, ...Terbiyeli olmayı. Tutumlu, sabırlı, iyi ahlaklı, görgü kurallarını bilen kişiler olarak özenle yetiştirirler..." (s.78-80)

Değerlerin aktarımının toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi

Kadın karakterlerin ön planda olduğu metinde; daha çok uyma, geleneksellik ve iyilikseverlik değerlerini benimsediği, çocuklarla iletişimin anneler üzerinden kurulduğu saptanmıştır.

"Erkekliğimize kazanılmış olan bir mal gözüyle bakılıyor, kadınlığımız da uysallık olarak tanımlanıyordu." (s.169)

Bayan Breedlove'un ise gençliğinde uyma ve geleneksellik değerini benimsediği, bu değerleri Pecola'dan beklerken oğlu Sammy'den beklememesi ve Pecola'nın uyma göstermesine dair veriler kuşak ve cinsiyet değişkenlerini birleştirmektedir:

"Pauline'se o zaman evin en büyük kızı olarak eve bakmakla yükümlüydü. ...onarımıyla uğraşır, yumurtaları toplar, ortalığı süpürür, yemek pişirir ve iki küçük çocuğa bakardı..." (s.105)

"Şu çamaşırları alıp defol git buradan, ben de bu pisliği temizleyeyim,' dedi Pecola'ya." (Bayan Pauline Breedlove, s.101)

"On dört yaşındayken en az on yedi kez evden kaçmasıyla ünlüydü..." (Sammy Breedlove, s.43)

MacTeer ailesinde ise Bayan MacTeer'in kızları Claudia ve Frieda'dan uyma değerini benimsemelerini beklediği ancak kızların daha özerk davranabildiği görülmektedir:

"Ama onları yakarsak yemek zorunda kalmayız." (s.76)

Bu ifadelerden yola çıkarak, "En Mavi Göz" (Morrison, 1994) romanının; kültürel azınlıktan, düşük sosyoekonomik koşulları olan bir bölgede yaşayan, yoksul, eğitimsiz ve düşük vasıflı işlerde çalışan ebeveynleri tarafından ve işlevsiz bir ailede büyütülen ergenlerde değerleri ve aktarımını ele almak için temsili bir "kurgu" sunduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 2. Değer aktarımı ile ilişkili sosyo-demografik faktörlere dair frekans tablosu

Temalar	Açıklama	Frekans
Eğitim düzeyi	Bayan Breedlove'ın okulu bırakması	2
	Bay Breedlove'ın okulu bırakması	2
	Pecola'nın okulu bırakması	2
	Şehirlerarası eğitim farkı	2
Ara Toplam		8
Toplumsal cinsiyet	Cinsiyet farkı	2
	Kadının değer aktarımına etkisi	1
	Ailesiz büyümenin değer aktarımına etkisi	2
	Kız çocuklarının değer aktarımını daha kabul edici olması	3
	Claudia ve Frieda'nın uyma davranışı göstermemeleri	4
Ara Toplam		12
Kuşak	Çocukluk ve yetişkinlik farkına vurgu	3
Toplam		23

Schwartz'ın Dört Temel Değer Boyutu ve On Temel Değer Motivasyonuna Dair Niteliksel Bulgular

Analizin bir sonraki adımında metnin değerler ile ilgili ifadeleri ele alınmıştır. Bu adımdaki tematik analizin kuramsal çerçevesini Schwartz'ın dört temel değer boyutu ve on temel değer motivasyonu oluşturmuştur.

Muhafazacılık Boyutu

Değerler ile ilgili ifadelerden, muhafazacılık boyutunu oluşturan uyma, geleneksellik ve güvenlik motivasyonlarına örnekler aşağıda sunulmuştur. Sosyoekonomik seviyesi düşük ve azınlık olan Breedlove ve MacTeer ailelerinde belirecek öncelikli değer boyutunun muhafazacılık olacağı beklenmektedir. Muhafazacılık temel değeri ve uyma, geleneksellik ve güvenlik motivasyonlarını betimleyen veriler Tablo 3'de sunulmuştur.

Uyma

Ailelerin uyma değerini benimsedikleri şu ifadeler ile belirtilebilir:

"Büyüklerimiz bizimle konuşmazlar-emir verirler bize. Bilgi vermeden, yapmamız gerekeni söylerler." (s.12)

"...öğrenirken bile değişim denen şeyin, gelişim değil çevreye uymak olduğunu öğrenmem gibi ..." (s.24)

"...Yaşam sürecine arka kapıdan usul usul giriyorlar, ortama uyum sağlıyorlardı. Dünya da herkes onlara buyruk verme durumundaydı. Beyaz kadınlar, "Şunu yap," derlerdi... Siyahlar da 'Boşver' derlerdi. Buyruk alınmasına gerek duyulmayan kişiler, Zenci çocuklar ve yine kendileriydi." (s.130)

Geleneksellik

Geleneksellik değerinin örneklerinde özellikle annelerin Tanrı'yla güçlü bir bağ kurduğu görülmüştür:

"Sanki her şeyi bilen gizemli bir usta, onların her birine birer çirkinlik maskesi vermiş, onlar da bir şey demeden kabul etmişti..." (s.38-39)

"...Tut elimden ulu Tanrım, Bana yol göster, ayakta kalayım..." (s.106)

Güvenlik

Azınlık gruplarının muhafazacılık boyutu altında yer alan güvenlik değerini de benimsemesi beklenir. Claudia'nın ağzından aktarılan şu ifadeler güvenlik değerinin benimsenme biçimini göstermektedir:

"... Ama daha sonra Zenci bir kadının, beyaz bir kadın uğruna, Zenci bir adamdan ayrılması anlamlı görünmedi bana." (s.112)

"Bu sömürge beyaz efendilerimizin kuşkusuz en kötü özelliklerini en heyecan verici, en göze batar özellikler olarak benimsedik. Kendi ırkımızın kimliğini korurken, en hoş giden, en az zorluk çıkaran özelliklerimizi alıkoyduk." (s.169)

Muhafazacılık temel değerini yansıtan uyma, geleneksellik ve güvenlik ifadelerinin metin boyunca belirgin olduğu; azınlık grup üyelerince benimsendiği söylenebilir. Güvenlik değeri temasında ise, azınlıkların ulusal düzenin yanı sıra genel düzene uyumlu geleneksel değerlerini de korumaya çalıştıkları görülmüştür. Yanı sıra toplumda ırka dayalı bir ayrımcılığın olduğu ve bu durumun ulusal düzeydeki güvenlik değerinin benimsenmesini engellediği ve azınlık grup üyeleri arasında grup içi ve benliğin güvenliğini öncelediği söylenebilir.

Tablo 3. Muhafazacılık değerinin gözlendiği kişi/ grupların frekans tablosu

Motivasyonlar	Kişi/Grup	Frekans
Uyma	Breedlove ailesi	4
	Toplum	5
	MacTeer ailesi	2
Ara Toplam		11
Geleneksellik	Breedlove ailesi	7
	Toplum	7
	MacTeer ailesi	4
Ara Toplam		18
Güvenlik	Breedlove ailesi	3
	Toplum	3
	MacTeer ailesi	2
	Benliğe atfedilen	2
Ara Toplam		10
Toplam		39

Yeniliğe Açıklık Boyutu

Yeniliğe Açıklık, karşıt boyutu olan Muhafazacılık arttıkça azalan ve genç kuşaklarda gözlenen bir değerdir. Metinde ilgili ifadeler; özyönelim, uyarılım ve hazcılık (kısmen özgenişletim ile de ilişkilidir) motivasyonları altında toplanmaktadır. Yeniliğe açıklık değer boyutuna dair tüm verilerin aşağıda belirtilen ifadelerden ibaret olması sebebiyle frekans tablosu sunulmamıştır.

Özyönelim

Claudia kendisi ve Pecola'nın özerklik, bağımsızlık ve üretkenlik temelindeki çabalarını ve çevrenin tavrını şu ifadeler ile açıklar:

"Sinir bozucu ve hayal gücünden yoksun bir temizlik. Kollarıma, yüzüme mürekkeple yapmış olduğum işaretler, bütün yapıtlarım ve günün öteki birikimleri yok olur, onların yerini soğuktan ürpermiş olan tüylerim alırdı." (s.23)

"Kara renkli kabuğundan çıkıp dünyaya mavi gözlerle bakmak isteyen küçük Zenci bir kızdı o." (s.166)

"...kendimizi savunma durumundaydık; dik başlı, hesaplı kitaplı ve saldırgan olmuştuk. Kimsenin bize ilgi gösterdiği falan yoktu, o yüzden kendimize çok ilgi gösteriyorduk. Sınırlarımızın ne olduğunu, o zamanlar, bilmiyorduk. Tek kusurumuz boyumuzdu; herkes bize kendileri daha büyük ve güçlü olduğu için emir veriyordu. İşte bu yüzden acıma ve gurur duygularıyla güçlendirilmiş bir güvenle olayların gidişini ve bir insanın yaşamını değiştirmeye karar verdik." (s.179)

Ergenlerin özerkliği, bağımsızlığı, üretkenliği temel alan özyönelim üzerine ayrıntılı biçimde düşünerek yeniliğe açıklık değerini benimsemeye çabaladıkları görülmektedir. Sosyoekonomik seviyenin düşük ve yaşam şartlarının zor olduğu koşullarda ise toplumun ve ailenin özyönelim motivasyonunu önemsemediği, hatta aksine ergenlerin benimsemesini engellenmeye yönelik tutumlar sergiledikleri söylenebilir.

Uyarılım

Claudia akranlarıyla içinde buldukları durumu; uyarılım arama motivasyonlarının olamayışını tek bir ifade ile özetler:

"Kuruntuydu bu çünkü güçlü falan değil, yalnızca saldırgandık; özgür değil, olsa olsa her şeye izinliydik; sevecen değil, kibardık; iyi insan değil, terbiyeliydik. Kendimize cesur diyebilmek için ölüme dalkavukluk ediyor, hırsızlar gibi yaşamdan gizleniyorduk." (s.192)

Risk ve heyecan arayışından doğan uyarılım arama, göçmen ve azınlık gruplarının öncelik vermediği bir değerdir. Ele alınan metinde, beklentiler doğrultusunda, uyarılım motivasyonu örneği bulunmamaktadır.

Hazcılık

Metinde hazcılığa dair dikkat çekici veriler Bay ve Bayan Breedlove içindir ve şöyle ifade edilmişlerdir:

"Pauline artık çocuk değildi. Ama çocuklarla birlikte o da çocuklaşıyordu, ... Olayların akışı içinde kendi yerini saptamış; zevklenmek için daha rahat zamanlara, geriye dönüş yapmıştı." (s.118)

"Cholly yine oradaki en önemli kişiydi... Kadınların ilgisi, erkeklerin başını okşamaları Cholly'nin hoşuna gidiyor, özenli konuşmaları onu büyülüyordu." (s.132) "Kızını nasıl sevebilirdi? Duyguları var mıydı o kızın acaba?" (s.153)

Mutluluk Bayan Breedlove'in çocuklarının doğumuyla yaşadığı bir haldir ve Bay Breedlove ise bu zevki çocukluğunda tek bir an yaşamış ve yetişkinliğinde ise hazcılık öz kızının hayatını karartıcı bir arayış olmuştur. Bu veriler, yoksul ve azınlık grupların yaşamdan keyif almak ve duygusal açıdan zevk alma motivasyonu olan hazcılığın en az önceledikleri bir diğer motivasyon olduğuna işaret eder.

Özgenişletim Boyutu

Schwartz'ın Temel Değerler kuramının ikinci ekseninin bir kutbunda yer alan özgenişletim, toplumun hiyerarşik düzenine uyum sağlama ve saygınlık kazanma motivasyonlarını içeren bir değerdir. Sosyal normallığe uymayı, zeki, hırslı ve topluma etki edebilmeyi içeren başarı değeri sosyoekonomik seviyesi yüksek, bireyci kültürlerde önceliklidir. Özgenişletim temel değeri ve başarı ve güç motivasyonlarını betimleyen veriler Tablo 4'te sunulmuştur.

Başarı

Claudia ve Frieda'nın başarı motivasyonları şu şekilde ifade edilmiştir:

"...Bisiklet alacağımıza inanıyor, her günün önemli bir bölümünü kasabada dolaşıp tohum satarak geçiriyorduk. ...her evin kapısını çalıyor, açılan her kapıdan içeri dalıp çıkıyorduk." (s.176)

Breedlove ailesinde ise başarıdan ziyade Cholly'nin kendisine ve çocuklarına karşı hissettiği başarısızlık öne çıkarılmıştır:

"... Başarısızlığına, yetersizliğine tanık olan kişiden nefret ediyordu. ..." (s.142-143)

Beyaz bir göçmen olan bir komşu ile ilgili bir ifade ise şu biçimdedir:

"Pecola'yı görmüyor, çünkü onun için görmesi gereken bir şey yok... Kaybetme düşüncesiyle duyguları körelmiş, elli iki yaşında beyaz göçmen bir bakkal, küçük bir Zenci kızı nasıl görebilsin? Yaşamında hiçbir şey başarının istenir ya da gerekli oluşu bir yana, ulaşılabılır olduğunu düşündürmemiştir ona." (s.48)

Bu ifadeler değerlendirildiğinde, beklentilerimiz doğrultusunda, etnik ve göçmen azınlık gruplardaki yetişkinlerde özgenişletim değerinin/başarı motivasyonunun öncelikli olmadığı söylenebilir. Buna karşın; genç kuşağın başarı çabalarını yansıtan ifadeler mevcuttur.

Güç

Breedlove ailesinde güç motivasyonunun kendini anne ve baba arasında aile içi şiddette gösterdiğini ve güvenlik değerini de tehdit ettiğini söylemek mümkündür:

"Birbirlerini öldürmeme konusunda aralarında sözsüz bir anlaşma vardı..." (s.42-43)

"Her biri, öfke özlem, gurur, öç alma, yalnızlık, yoksulluk, yenilgi ve açlık duygularına sarınmış olarak birer birer kapısına gelirdi. En basit şeyleri istiyorlardı: Sevgi, sağlık ve para." (s.164)

Pecola'nın ise güç değerini benimsemediği Claudia'nın şu sözlerinden anlaşılmaktadır:

"Üzerimde üstünlük kurmak gibi bir niyeti olmadığını anlayınca sevmiştik onu." (s.20)

Claudia ise kendi güç motivasyonuna dair bir deneyimini şu şekilde anlatmaktadır:

"Pecola... Duyduğu acı bende ters etki yaratıyordu. Onun kabuğunu kırmak, açmak, kamburlaşmış, eğri omurgasına bir sopa sokarak dik durması ve derdini sokağa tükürüp atmasını istiyordum. Ama o derdini gözlerine vuracak bir yerde tutuyordu." (s.71).

Ayrıcalıklı veya çoğunluk grupları temsil eden gücün azınlık gruptaki yansıması ise şu şekilde ifade edilmiştir:

"...kendisini küçük gören alacaklılar, hizmetliler şimdi Pauline, Fisher'lar adına konuştuğunda ona saygı gösteriyordu..." (s.119)

Son olarak, beyaz bir kız olan Maureen'in ağzından aktarılan *"Dava demek, istediğiniz insanı tepeleyebileceğiniz ve kimsenin de hiçbir şey yapamayacağı zaman demektir."* (s.66) ifadesi, azınlık ve çoğunluk grupların güç değerini karşılaştırıp özetleyen bir veri olarak görülebilir. Dışlanan ve ayrımcılığa maruz kalan göçmen ve azınlık gruptan erkeklerinin güç değerini kendinden güçsüz olan kadın ve çocukları ezmekte yansıttığı ve genel olarak azınlık gruplarının güç ile şiddet kavramlarını ilişkilendirebildikleri görülebilir.

Tablo 4. Özgenişletim değerinin kişi/grup frekans tablosu

Motivasyonlar	Kişi/Grup	Değerin Benimsendiğine Yönelik İfadeler İçin Frekans	Değerin Benimsenmediğine Yönelik İfadeler İçin Frekans
	Breedlove ailesi	-	3
Başarı	Toplum	-	1
	MacTeer ailesi	1	1
Ara Toplam		1	5
	Breedlove ailesi	6	3
Güç	MacTeer ailesi	6	-
	Toplum	1	-
Ara Toplam		13	3
Toplam		14	8

Not. "-" simgesi net bir veri olmadığını ifade etmektedir.

Öz Aşkınlık Boyutu

Etnik azınlık gruplarında kolektivist değerlerin benimsenmesi ve dolayısıyla aile üyelerinde öz aşkınlık değerinin (özellikle iyilikseverlik motivasyonun) belirgin olması beklenmektedir. Öz aşkınlık temel değeri ve iyilikseverlik ve evrensellik motivasyonlarını betimleyen veriler Tablo 5'te sunulmuştur.

İyilikseverlik

Toplumsal ilişkiler temelinde iyilikseverlik motivasyonun görülmediğine dair örnek ifadeler şöyledir: *"...insanlar birbirleriyle geçinemiyorsa, hiçbir şeyin değeri kalmaz."* (s.111)

"Hepimiz -Pecola'yı tanıyan herkes- çöpümüzü onun üzerine atıp temizledikten sonra çok sağlıklı hissediyorduk kendimizi." (s.191)

Toplum içinde iyilikseverliğin sergilendiği fakat aile içinde bu değer aksine davranış örnekleri Bayan Breedlove (Pauline) için ifade edilmektedir: *"Pauline bu düzeni, bu güzelliği, özel bir dünya olarak kendine saklıyor, o dünyayı, kendi yaşadığı eve asla sokmuyor, çocuklarıyla tanıştırmıyordu."* (s.120)

Bu ifadelerle, iyilikseverliğin benimsendiği, sergilenen grubun kültürel ve demografik özelliğine göre düzenlenen ve genellenmeyen bir motivasyon olduğu görülmüştür.

Evrensellik

Claudia şu sözleri ile evrensellik değerinin olmadığını ifade eder: *"Bir sınıf ya da bir kast olarak bir azınlık olduğumuzdan, yaşamın etek kıvrıntısı üzerinde neresi olursa olsun, gidiyorduk, zayıf durumumuzu güçlendirmek, tutunacak bir yer bulmak, ya da bu giysinin içlerine sokulmak için kendi başımıza çaba gösteriyorduk. Dışlanmış olan varlığımız, her nasılsa, birlikte yaşamayı öğrenmiş olduğumuz bir şeydi, belki de soyut olduğu için."* (s.18-19).

"...Biz ondan daha aşağı durumdaydık. Daha iyi daha akıllı, ama yine de daha aşağı... Maureen Peal gibi kişilerle göz göze geldiklerinde öğretmenlerin gözlerinde beliren kaygan ışıltıyı bozamazdık." (s.71)

"Aldatmacasız ve gösterişsiz olarak, yine de âşıktık kendimize o zamanlar. Derilerimizle bir alıp vereceğimiz yoktu, içimiz rahattı, duygularımızın bize aktardığı bilgilerden hoşnuttuk, kendi kirimize hayrandık, kendi yaralarımızı kendimiz sarıyorduk, bütün bunları bir alçaklık olarak algılamıyorduk..." (s.71-72)

"... Beyaz taşbembeklere karşı duyulan o evrensel sevgiye karşılık istiyordum bunu." (s.178)

Bu ifadeler, toplumun gerçek evrensellik değerinden uzak olarak yansıtıldığını ve toplumun mevcut "evrensellik anlayışı"nın ise azınlık gruplara zarar verdiğine işaret eder. İncelenen metnin ana temalarından biri olan ayrımcılık, beklentilerimiz doğrultusunda evrensellik değeri ile ters düşmektedir.

Tablo 5. Öz aşkınlık değerinin kişi/grup frekans tablosu

Motivasyonlar	Kişi/Grup	Değerin Benimsendiğine Yönelik İfadeler İçin Frekans	Değerin Benimsenmediğine Yönelik İfadeler İçin Frekans
İyilikseverlik	Breedlove ailesi	6	4
	Toplum	2	4
	MacTeer ailesi	5	4
Ara Toplam		13	12
Evrensellik	Toplum	1	11
	MacTeer ailesi	1	1
Ara Toplam		2	12
Toplam			24

Çocuğun Değeri, Aile Etkileşimleri ve Sosyalleştirme Biçimi

Bu bölümde, çocuğa aile içinde verilen değer, eşler arası ilişkiler ve ebeveyn- çocuk iletişimi ve ebeveynlik biçimlerini içeren ifadeler ve çocukların tepkilerine dair veriler ele alınmaktadır. Bu bölüme dair verilerin betimleyici bir özeti ise Tablo 6'da sunulmuştur.

Her iki ailede de çocuktan ekonomik bir kazancından beklendiğine yönelik ifadeler:

"Kömür toplamaktan döndüğüm bir gün..." (s.12)

"... Güneş batmadan önce çamaşırları asması gerekiyor." (s.95)

Breedlove ailesindeki ilişkilere dair ifadeler:

"Bayan Breedlove'ın yaşamının bu sönük, birbirinden farklı olmayan günleri bu kavgalarla belirleniyor..." (s.41)

"Bayan Breedlove kolundan çekerek ona bir tokat daha patlattı, öfkeden incelmış bir sesle, Pecola'ya doğrudan, Frieda ile bana da dolaylı olarak sövüp saydı." (s.101)

"Adamın tüm yaptığı sarhoş olmak ve karısını dövmektir." (s.185)

Claudia'nın ağzından annesi Bayan MacTeer'in ebeveynlik stillini yansıtan ifadeler şöyledir:

"Annemi yine çağırmağı göze alamıyorum... Annemin öfkesi beni aşağılıyor, sözleri yanaklarımı sıyrıp geçiyor, ağlıyorum. Bana kızgın olmadığını bilemem, ama hastalığa kızdığını biliyorum. Hastalığa 'tutulmama' yol açan güçsüzlüğümü küçümsediği inancındayım." (s.13)

"Baharda daha değişik dayak atarlardı bize. Kışın kayışla dövülmenin verdiği uyuşturucu acının yerini, acısı kamçılama bittikten çok sonra geçen, bu taze yeşil dallar alırdı." (s.90)

"... Bizi kamçulamaktan başka bir şey yapamaz... Dediği doğrudu Frieda'nın. Bizi ne öldürebilir, ne kahkahalarla güler, ne de şişe fırlatırdı annem." (s.97/7)

"Yoğun ve koyu Alagan şurubuna benzeyen sevgi, kırık pencereden azar azar içeri giriyordu... Sevgi, merhemle birlikte göğsümü kapladı..." (s.14) *"Annem... Sonra her ikisini de kendine doğru çekerek başlarını karnına yasladı. Gözlerinde pişmanlık okunuyordu."* (s.32)

Bu ifadeler Bayan MacTeer'in uyguladığı katı disiplinin yanı sıra az da olsa şefkat (ve muhtemel bir pişmanlık) ile çocuklarına yaklaştığını göstermektedir.

Bayan Breedlove çalıştığı sosyoekonomik seviyesi yüksek evde ise evin kızıyla olumlu iletişim kurmakta ve sevgi göstermektedir:

"Kimdi onlar, Polly?" 'Sus. Aldırma onlara,' diye fısıldadı. Bu tatlı sözleriyle gölün üzerinde yansıyan güneşin batışı birbirleriyle bütünleşiyordu." (s.102)

Bay ve Bayan Breedlove'ın gençlik ve çocukluğunda maruz kaldıkları ebeveynliğin niteliğine dair veriler:

"On bir çocuktan dokuzuncusu olmasına... karşın, yaşamının ikinci yılında ayağına batan paslı çiviye karşı gösterilen umursamazlık, Pauline Williams'ı bütünüyle adsız kalmaktan kurtarmıştı." (s.103)

"Cholly daha dört günlükken annesi onu iki battaniye ile bir gazete kâğıdına sarıp sarmalayıp demiryolu yakınındaki bir çöp yığının üzerine bırakmıştı." (s.124)

"... Nasıl çocuk yetiştirileceği konusunda hiçbir düşüncesi olmadığından ve kendisini yetiştiren anne ya da baba görmediğinden böyle bir ilişkinin nasıl olabileceğini aklı almıyordu bile." (s.152)

"On üç yaşından bu yana tek başına olmasaydı, kendisine bakan, ama yaşı, cinsiyeti, yaşlı bir kadından başka birilerini tanımış olsaydı, çocuklarıyla kendi arasında daha tutarlı bir ilişki kurmak gerektiğini duyabilirdi." (s.152).

Çocukla iletişimin kurulmadığı, sevginin aktarılmadığı ve şiddet uygulandığı tüm bu örnekler çocuğa verilen maddi/faydacıl değeri yansıtır. Breedlove ailesi

ebeveynlerinin çocukluk dönemlerinde maruz kaldıkları ihmalkâr yetiştirme ve sevgisizlik çocuklarına sergiledikleri işlevsiz ebeveynliği ve muhafazacı değer aktarımını daha anlaşılır yapar.

Tablo 6. Aile sistemi ile ilgili alt temalara dair frekans tablosu

Tema	Açıklama	Frekans
Eşler arası ilişki	Bay ve Bayan Breedlove'ın kavgaları	11
Ebeveyn-çocuk ilişkisi	Bayan Breedlove'ın olumsuz bakım ve ilişkisi	8
	Bayan Breedlove'ın olumlu bakım ve ilişkisi	-
	Bayan MacTeer'in olumsuz bakım ve ilişkisi	17
	Bayan MacTeer'in olumlu bakım ve ilişkisi	2
	Bay ve Bayan Breedlove'ın çocukluğunda maruz kaldıkları olumsuz bakım ve ilişki	8
Ara Toplam		35
Çocuğun çalıştırılması		4
Toplam		50

Not. "-" simgesi üzerinde anlaşılan bir veri olmadığını ifade etmektedir.

Değerlerin Çocuklar Tarafından Eleştirisi

Claudia'nın şu ifadeleri uyma ve geleneksellik değerine ve bağlantılı olan olumsuz aile iklimine ve yetkeci ebeveynliğe yaptığı birer eleştiridir:

"Çocukların bu çatışmalara tepkileri farklıydı. Sammy ya bir süre lanet okur, ya evden çıkar gider, ya da kendini kavganın ortasına atardı. ... Öte yandan, cinsiyeti ve yaşının küçük oluşuyla kısıtlanmış olan Pecola, dayanıklılık yöntemleri üzerine deneyim kazanmaktaydı..." (s.43)

"...yetkenin kendimizden aşağıdakilere acımasız davranmak olduğuna, eğitimin de okula gitmek demek olduğuna inandık. Sert davranışları sevgi, tembelliği boş zaman olarak algılamıştık, kayıtsızlığın da özgürlük olduğunu düşünüyorduk..." (s.169)

"...suçun toprakta, arsada, kasamızda olduğunu söylüyorum... Bu topraklar belirli türdeki çiçeklere yaramıyor. Belirli tohumları beslemiyor, belirli meyveleri vermiyor, toprak kendi istenciyle bir şeyi öldürdüğünde, biz de boynumuzu büküp kurbanın yaşama hakkı olmadığını söylüyoruz." (s.192)

Metindeki bu ifadeler, değerlerin hiyerarşisinin aile içindeki olumlu iletişim ile değişebileceğini düşündürür. Tematik analizimize başlarken öngörmediğimiz ve analiz sırasında beliren bu yeni tema; muhafazacı değerler ile yetiştirilen çocuklara olumlu ailevi koşullar sunulduğunda ergenlik dönemindeki bu çocukların yeniliğe açıklık değerlerini benimseyebileceğini doğrudan işaret eder.

Tartışma ve Sonuç

Sosyal sınıflar arası farkın yoğun olduğu toplumlarda büyüyen ve azınlık gruplara mensup çocukların kültürleşmesini ve uyumunu anlamının bir yolu; kuşaklar arası değer aktarımının nasıl gerçekleştiğidir. Bu çalışmada Toni Morrison'un (1994) *"En Mavi Göz"* romanından yararlanarak, düşük sosyo-ekonomik statüye sahip etnik azınlıktan iki ailede kuşaklar arası değer aktarımını etkileyen sosyo-kültürel, ekonomik ve demografik faktörler ve bağlantılı değerler üzerine tematik bir analiz yapılmıştır.

Betimleyici veriler, azınlık grubundan iki aile olan Breedlove ve MacTeer'lerin ortak kültürel art alanı ve sosyo-ekonomik seviyeyi paylaştıklarını; aile üyelerinin yetkinlik gerektirmeyen düşük statülü işlerde çalıştıklarını, anne eğitim düzeyinin az olduğunu ve değer aktarımının anne üzerinden açıklandığını göstermektedir. Bu ilk bulgular bu çalışmadaki tematik analizin konusu olan değer aktarımının; düşük sosyoekonomik bağlamda şekillenen bir ebeveyn-çocuk ilişkisi ile sınırlı olduğunu göstermektedir. Breedlove ailesinin sosyoekonomik seviyesinin oldukça düşük olduğu "yoksul"

kelimesinin metin içinde toplumla kıyaslamaya dayalı ve belirgin bir şekilde yer almasıyla görülmektedir. Bunun yanı sıra romanın tümünde ebeveyn işlerinin düşük vasıflı olmasına ve çocukların çalıştırılmasına dayalı örnekler bu bulguyu desteklemektedir. MacTeer ailesinde ve Breedlove ailelerinde değer aktarımında annelerin baskın rolüne dair veriler (Ranieri ve Barni, 2012) sosyoekonomik seviyesi düşük grupları kapsayan ilişkili literatür ile tutarlıdır. ABD'de boylamsal olarak çalışılan 352 aile ve Polonya'da kesitsel olarak çalışılan 1557 erkek ve 177 çocuk ve annesiyle görüşme yapılmış, hem ABD hem de Polonya'da ebeveynin iş niteliği ile bağlantılı ailenin sosyal konumunun, ebeveynleri ve değer aktarımıyla çocukların değer öncelikleri arasında ilişki olduğu görülmüştür (Kohn vd., 1986). Üç kuşak İngiliz babaların incelendiği 12 vakalık bir araştırmada en üst kuşağın erken dönemde okulu terk ettiği, hemen evlilik ve iş hayatına atıldığı, çocuklarına psikolojik değer vermediği ancak çocuklarını eğitim ve geleneksel değerleri benimsemeleri yönünde desteklediği öğrenilmiştir. Son kuşağın ise yeniliğe açıklık değerlerini daha fazla benimseyerek iş girişimlerinde bulunduğu, daha geç evlilik yaptığı, aile hayatında eşitlikçi bir tutum sergilediği ve çocuklarına psikolojik değer gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum kuşaklar arası değer farklılıklarını da ortaya koyar (Brannen vd., 2011). Tüm bu bulgular, kuşaklar arasında değer aktarımının seçici bir süreğenlik izlediğine dair hipotezi destekler niteliktedir.

Azınlık gruba mensup ve düşük sosyo-ekonomik koşullarda yaşayan MacTeer ve Breedlove ailelerinde; ebeveynlerde muhafazacılık değeri sık, genç kuşakta ise yeniliğe açıklık ve özgenişletim değerleri seyrek de olsa gözlenmiş, literatürdeki bulguların aksine öz aşkınlık değerine dair seyrek veriye ulaşılmıştır. Öz aşkınlık değerini ile bağlantılı iyilikseverlik motivasyonunu ailelerin kendi üyeleri ile ilişkilerinden ziyade geniş toplumla kurdukları ilişkilerde sergiledikleri görülmüştür. Azınlık grubun üyesi olan çocukların ailelerinde muhafazacılık değerlerine maruz kalmalarının, farklı nitelikteki değerlerini benimsemelerine engel olmadığı; davranışlarında uyma ve muhafazacılık değerinin yanı sıra az sayıda da olsa yeniliğe açıklık değeri motivasyonlarından özyönelim ve özgenişletim değerine yönelik başarı motivasyonlarının gözlenmektedir.

Düşük sosyoekonomik düzeye eşlik eden eğitimsel olanaksızlıklar; azınlık gruplarında muhafazacılık değerlerini önemsemeyi artıran ve yeniliğe açıklık değerlerinin ön plana çıkartılmasını ise engelleyen kuvvetli birer etkendir (Yağmurlu vd., 2009). Araştırmamızda yeniliğe açıklık değer boyutunda yer alan hazcılık motivasyonu genç kuşakta ortaya çıkmamış, buna karşın Bay ve Bayan Breedlove'un çocuklukları ile ilgili bazı ifadelerde gözlenmiştir. Bununla birlikte, tematik analize başlarken öngörmediğimiz ama muhafazacı değerlerinin ergenlik dönemindeki çocuklar tarafından eleştirisine dair beliren yeni tema; riskli gruplardan kuşaklar arası değer aktarımında anne-kız çocuk arasındaki olumlu iletişimin katkısına ve genç kuşağın yeniliğe açıklık değerini benimsenebileceğine işaret etmektedir. Almanya'ya göç etmiş ve etmemiş Türk baba ve ergenlerle yapılan bir araştırmada göç eden babaların ergenlerden daha fazla kolektivist değerleri önemsedikleri görülür (Schönpflug, 2001, s.179). Azınlık ailelerdeki ebeveynlerin uyma ve geleneksellik gibi kolektivist değerleri benimsemesi ve çocuklardan da benimsemelerini beklemesi, buna karşın her ne kadar verimiz sınırlı olmakla birlikte- genç kuşağın değişime ayak uydurmak için yeniliğe açıklık değerlerini benimsemeye eğilimi göstermesine dair bulgumuzu destekleyici öncül bulgular mevcuttur (Albert ve Ferring'in, 2012; Schönpflug, 2001). Bireyleşme yolundaki ergenler, yeniliğe açıklığın hazcılık motivasyonunu annelerinden daha fazla önemsemektedir (Albert ve Ferring, 2012). Kuşaklar arası yapılan diğer araştırmalar da yaşlı kuşakların kolektivist değerleri daha çok önemserken genç neslin yeniliğe açıklık değerlerini daha çok önemsediklerini destekler. Öcal ve Yıldırım'ın (2014) araştırmalarında ise göçmen çocukların en fazla güvenlik değeri sonrasında ise evrensellik, uyum ve iyilikseverlik değeriyle özdeşleştikleri, muhafazacılık değerinin güç, haz ve uyarılım arama motivasyonlarına ise çok az önem verdikleri görülmüştür. Bulgularımız, muhafazacılık değerinin ve bağlantılı geleneksellik, uyma ve güvenlik motivasyonunun azınlık ve göç gruplarında kuşaklar arası değer aktarımındaki önemine işaret etmektedir.

Yi ve arkadaşlarının (2004) Tayvan'da 2750 lise öğrencisi ve aileleriyle yaptığı çalışmada, ailenin sosyoekonomik seviyesinin özellikle annenin eğitimi aracılığıyla, çocuğun benimsediği değerleri etkilediği ve annenin bildirdiği olumlu aile ilişkilerinin ise kuşaklar arası değer aktarımına katkıda bulunduğu ortaya konmuştur. Amerikalı dört etnik grubun katılımı ile düzenlenen bir diğer araştırmanın bulguları, tüm gruplardaki annelerin çocuklarında bağımsızlığın gelişimini önemsediklerini fakat sosyoekonomik ve eğitim seviyelerine göre bağımsızlığa atfettikleri anlamların farklılaştığını göstermiştir. Eğitimsiz anneler, Avrupalı ve Amerikalı gruptan olan eğitilmiş annelere göre, çocuklarını özerk değerler benimsemesi doğrultusunda daha az yetiştirdiklerini bildirmiştir (Suizzo, 2007). 1971-2000 senelerine ait verilerin kullanıldığı ve 775 ebeveyn-çocuk çiftinin katıldığı boylamsal bir diğer çalışmada ise, kadınların eğitim düzeyindeki azalma beraber bağımsızlık düşünce ve cinsiyet eşitliğine dair değerlerde azalma ile ilişkili bulunmuştur (Min vd., 2012). Özellikle riskli gruplarda; azınlıklarda ve ekonomik dezavantaj yaşayan gruplarda kuşaklar arası değer aktarımında ve genç kuşakların daha gelenekçi değerlerin değişen dünyaya uyumlu daha yenilikçi değerlere tercihinde; anne eğitiminin ve anne-çocuk çifti arasındaki iletişimin belirleyici rolüne işaret eden bulgularımız ile alan yazın uyumludur.

Değerler yaşamın pek çok alanına yansıyan etkiye sahiptir. Yaşam doyumu ile değerler arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada, üniversiteli gençler arasından kırsal kesimde eğitim gören alt ve orta sosyoekonomik seviyeye sahip olanlarda öncelikle muhafazakârlık ve ardından kendini aşma değerlerini benimsemenin bildirildiği bulunmuştur (Öztürk ve Ünal, 2019). Yazarlar, kişilerin eğitim düzeyi ile gelenekçi değerler arasında negatif yönde bir ilişki olduğu yönünde literatürdeki görüş birliğine rağmen, gelenekçi kültürün bu iki değerinin benimsenmesinde yüksek eğitilmiş gencin ailesinin sosyoekonomik seviyesinin ve toplulukçu kültürde büyümenin etkisi olabileceğini ileri sürmüştür. Kırsal yaşam tarzında ve gelenekçi değerler ile büyümenin etkisinin, geniş toplumun bir parçası olmak için alınan eğitimin etkisinden daha baskın olması oldukça olasıdır. Öztürk ve Ünal'ın (2019) araştırmasının bir diğer sonucu muhafazacılık değeri yüksek öğrencilerin yaşam doyumlarının da yüksek olmasıdır. Kolektivist kültürlerde topluma uyumun genç bireyi iyi hissettirdiği ve yeniliğe açıklık değer boyutuna sahip olmaya da engel olmadığını göstermektedir. Genç kuşaktan Pecola'da belirgin olarak görülmesi de, MacTeer ailesindeki görece iyi ilişkiler ve tutarlı ebeveynlik koşullarının desteğiyle Claudia ve Frieda'nın okula gidip eğitim almaları, annelerinden farklı olarak toplum tarafından kabul edilen değerleri eleştirmelerine ve yeniliğe açıklık değerlerine yaklaşmaya başlamalarına yol açtığı söylenebilir.

Çalışmamızın Schwartz'ın toplumun hiyerarşik düzenine uyum sağlama ve saygınlık kazanma motivasyonlarını içeren öz genişletimin temel değer boyutuna dair bulguları; literatür ile uyumlu biçimde başarı motivasyonu alt temasının - az miktarda verimiz olmakla birlikte- romanda azınlık grubun genç kuşak bireylerinin çabalarında yansıtıldığını, güç motivasyonunun ise - oldukça sıklıkla- çocuğa ve kadına şiddet ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Ülkemizde resimli çocuk kitaplarındaki temalar üzerine düzenlenen bir çalışmada, kitaplarda sırasıyla uyma (%18.88), hazcılık (%14.90), geleneksellik (%12.09), iyilikseverlik (%11.50) uyarılım (%10.47), evrensellik (%9.88) ve öz-yönelimli olma (%8.85) değerlerinin daha çok işlendiği; buna karşın başarı (%6.49), güvenlik (%5.46) ve güç (%1.47) değerlerine dair daha az ifadenin bulunduğu belirlenmiştir (Körükçü vd., 2016). Çocuk kitaplarının dahi çocuklardan uyma değerini daha fazla benimsemelerine araç olmaları araştırmamız sonucunda yer alan uyma değerinin yüksekliği ile paralel olarak görülebilir. Araştırmacılar, oldukça fazla bir enerji ve merakla sahip olan çocuklarda çocuk kitapları vasıtasıyla hazcılık değerinin desteklenmesini önemli görmektedir. Tematik analiz sonucuna göre hazcılık değeri az da olsa sadece Breedlove ailesinde ebeveynlerin çocukluk dönemlerine ait verilerde görülmektedir. Breedlove ve MacTeer ailelerinin çocukları olan Claudia, Frieda ve Pecola'nın hazcılık değerinin gözlenmemesi, çocukların okuldan elde edebilecekleri- özellikle okuldan uzak tutulan Pecola'nın - öz genişletim değerlerini ve bağlantılı başarı ve güç motivasyonlarına yönelik rehberlikten çocukları mahrum etmektedir.

Schwartz'ın bu çalışma kapsamında ele alınan son değer boyutu olan öz aşkınlık ise beklentilerimizin aksi doğrultusundaki veri grubunu oluşturmaktadır. Bulgularımız, beklentimizin aksine öz aşkınlığın azınlık grup üyesi olanlarca farklı sosyal bağlamlara genellendikleri bir değer olmadığını; yetişkinlerin ve özellikle Bayan Breedlove'ın iyilikseverlik motivasyonunu kendi ailesine değil toplumsal ilişkilerinde çoğunluk grup üyelerine karşı sergilediği bulunmuştur. Değerler ve boş vakit etkinliklerinin incelendiği 341 lise üçüncü sınıf öğrencisiyle yapılan çalışmada (Aslan, 2019), öğrencilerin evrensellik, iyilikseverlik ve özyönelim değerlerini ilk sıralarda benimsediği, davranışlarını yönlendirmede başarı, geleneksellik ve güç değerlerinin çok az önemli olduğu belirlenmiştir. Alan yazında pek çok çalışma bulgusu, geleneksellik değeri yükseldikçe evrensellik değerinin düşmesine işaret etmekte (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000; Schwartz, 2012) ve bu karşılıklı değer dengesinde sosyo-ekonomik koşulların rolü vurgulanmaktadır (Öztürk ve Ünal, 2019; Yi vd., 2004). Schwartz'ın bu birbirine zıt iki temel değer boyutuna dair niteliksel bulgularımız ele alındığında; literatür ile uyumlu biçimde Breedlove ve MacTeer ailelerinde muhafazacılık değer boyutunun yüksek ve öz aşkınlık değerinin evrensellik ve iyilikseverlik motivasyonuna dair temaların ise nadir ve geniş topluma yönelik olduğu bulunmuştur. Kuşdil ve Kağıtçıbaşı'nın (2000) Türk öğretmenlerle düzenlediği araştırma dinsel yönelim geleneksellik değeriyle pozitif korelasyon, evrenselcilik değeriyle negatif korelasyon göstermiştir. Çalışmamızın verileri de muhafazacılık değerinin yoğun olduğu iki ailede de Tanrı ile yakın ilişkiler belirtildiğini göstermiştir. Sınıf öğretmenleriyle gerçekleştirilen çalışmada tüm alt gruplarda, öğretmenlerin çocuklarda en çok önem verilen motivasyonların evrenselcilik ve güvenlik olduğu ve en az önem verilen değer ise güç motivasyonu olduğu ancak öğretmenlerin yaşı arttıkça uyarılım değerine verilen önceliğin azaldığı ve evrenselcilik değerine verilen önemin ise arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Ebeveyn olan öğretmenlerin evrensellik, uyma ve güvenlik değerlerine, ebeveyn olmayanlara göre daha çok öncelik verdikleri bulunmuştur (Memiş ve Güney Gedik, 2010). Bu bulgular, baskın toplumun evrensellik anlayışının, azınlık ve düşük sosyo-ekonomik statüdeki Breedlove ve MacTeer ailelerinde ebeveynlerin vurguladığı baskın değerler ile ters düştüğü yönündeki bulgularımıza bir destek niteliğindedir.

Aile etkileşimleri ve sosyalleştirme biçimleri ile bağlantılı biçimde ele alınan çocuğun değeri teması, Breedlove ve MacTeer ailelerinde ortak ve yoğun biçimde maddi/faydacı değeri yansıtabilecek verileri içermektedir. Breedlove ailesinde çocuğun muhafazacı değerleri benimsemesine yönelik beklentilere; ihmal, psikolojik ve fiziksel şiddet anlatıları eşlik etmektedir. MacTeer ailesinde ise az da olsa anne-kız arasında psikolojik yakınlık ve duygusal ilişkililik temaları mevcuttur. Düşük sosyo-ekonomik düzey ebeveynin çocuğuna gösterdiği psikolojik yakınlık ve duygusallığı olumsuz yönde etkileyebilir (Brannen vd., 2011, s.159) ve bu bulgu araştırma bulgularımız ile paraleldir.

Bu çalışmanın belki de en ilgi çekici teması, gençlerin baskın değerlere yönelik eleştirileridir. Özellikle Claudia ve Frieda'nın (kızlar) toplumsal eleştirileri ve yeniliğe açıklık değerlerini benimseme çabaları aşikârdır. Schönpflug ve Yan'ın (2012), Doğu Almanya ve Çin'in Şangay bölgesinde ergen çocuğu bulunan 216 aileyle yaptığı çalışmada da benzer bir sonuç elde etmiştir. Araştırmada, Doğu Almanya'nın daha bireyci Şangay'ın ise kolektivist değerleri benimsemesine rağmen Çinli kız ergenlerin Doğu Almanya'nın sonuçlarına yaklaşacak şekilde bireysellik değerlerini önemsediklerini belirlenmiştir. Öte yandan, romanda Sammy'nin (erkek) ise değerlerin uygulanmasına karşı tepkilerini fiziksel yollarla ortaya koyduğuna dair veriler mevcuttur. Her ne kadar cinsiyete dair alan yazında tutarsız sonuçlar bulunsada araştırmamızda da güç değer motivasyonuna ait verilerin daha çok erkek cinsiyetine ait olduğu bilinmektedir. Cinsiyet değişkeni açısından bakıldığında ise erkeklerin güç değerini, kızların ise evrensellik, yardımseverlik, uyma ve güvenlik değerine daha fazla önem verdiği görülmektedir (Öcal ve Yıldırım, 2014). Hazcılık değerinde göçmen çocuklarda yaşa bağlı anlamlı bir farkın bulunmadığı, bununla beraber 14 yaş üstü çocukların hazcılık motivasyonuna daha fazla önem verdiği bildirilmektedir (Öcal ve Yıldırım, 2014).

Gençler, toplumsal değerleri kabul ve uyumda istekli gruptur (Aslan, 2019). Ergenler ebeveynlerinden gelen ahlaki ve geleneksel mesajları kendi kişisel alanlarına karışmadığı sürece kabul etmekte ve ebeveynlerinin değerlerini meşrulaştırıcı bir sosyal çevreye sahip olması ise ergenin ebeveyn değerini kabulünü kolaylaştırıcı etkiye sahip olmaktadır (Knafo ve Schwartz, 2003). Üniversite öğrencileriyle yapılan bir araştırmada Afrika Amerikalıların kolektivist değerini de bireycilik değerini de Avrupa Amerikalılardan daha fazla benimsediği görülmekte ve bu durum baskılara direnmek için Afrika kökenli bireylerin kolektivist değerlerle grup içi bağlılıklarını sürdürürken birey olarak önemlerini gösterme çabası içinde bireycilik değerlerini benimsedikleri şeklinde yorumlanmaktadır (Coon ve Kimmelmeier, 2001). Bu bulgular, çevrenin kültürel özelliklerinin yanı sıra göçmen grupların sosyoekonomik ve sosyodemografik özelliklerinin de değer aktarımında kilit konuma sahiptir. Zira özaşkınlık ve yeniliğe açıklık değeri ile ailenin sosyoekonomik ve sosyokültürel düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır (Aslan, 2019). Bireyin içinde bulunduğu yaşam koşullarından etkilenerek sahip olduğu değerlerin davranışlar yansımaları düşünülecek olursa Claudia, Frieda ve Pecola'nın her daim muhafazacılık değerini benimsedikleri ancak özellikle biraz daha iyi ailevi koşullara sahip olan, yaşça biraz daha büyük olan ve okula giden Claudia ve Frieda'nın ise yeniliğe açıklık değerlerini benimseyerek toplumu ve kendilerini değiştirmeye yönelik adımlar attıkları görülmektedir.

Evrensel bir iyiliğe ulaşmak için ebeveynlerin öncelikle kendi değerlerini etkileyen toplumsal ve sosyal koşulların farkına varması ve sonrasında çocuklarına bireysel ve sosyal değerleri aktarması desteklenmelidir. Claudia, Pecola'nın hikâyesini anlattıktan sonra şöyle der; *"Gözlerini kısıp olaya ilgiyle bakacak insanlar aradık, ama gördüklerimiz maskelerden başka bir şey değildi."* (Morrison, 1994, s.178). Çocuğun sağlıklı psikososyal gelişimi için değiştirilemeyecek kültürel bağlamlarda uygulanan ve ebeveyn eğitimi, olumlu değer iletimi, ebeveyn çocuk ilişkisi önemi üzerine hedefler belirleyen toplumsal müdahale programları; özellikle azınlık gruplardan ve düşük sosyoekonomik statüdeki aileler için (Kağıtçıbaşı, 2017, s.77) artan bir ihtiyaçtır.

Bu çalışma ile ilgili ulaştığımız sonuçları, Toni Morrison'un *"Toplumsal olaylar kişisel gerçeklere dönüşebilir."* (Morrison, 1994, s.175) ifadesi ile özetleyebiliriz. Ayrımcılık temelli toplumsal olayların (Idema ve Phalet, 2007), engellenemez sosyal sınıf farklarının veya aile sistemlerinin (Kağıtçıbaşı, 2017, s.98) oluşturduğu koşulların sonuçlarının nasıl ortaya çıktığının anlaşılmasının; özellikle azınlık grubundan genç kuşaklarca benimsenmesi hedeflenen değerlerin anlamının doğru anlaşılmasını sağlayacağı ve toplumsal ve psiko-sosyal uyumu artırabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Albert, I. ve Ferring, D. (2012). Intergenerational value transmission within the family and the role of emotional relationship quality. *Family Science*, 3(1), 4-12.
- Albert, I., Trommsdorff, G. ve Wisnubrata, L. (2009). Intergenerational transmission of values in different cultural contexts: A study in Germany and Indonesia. In G. Aikaterini & K. Mylonas (Eds.), *Quod Erat Demonstrandum: From Herodotus' Ethnographic Journeys to Cross-Cultural Research: Proceedings from the 18th International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology*. https://www.iaccp.org/wp-content/uploads/2019/04/24_Albert.pdf
- Aslan, A. (2019). Lise gençliğinin değer yönelimleri ve boş zaman etkinlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-114.
- Brannen, J., Parutis, V., Mooney, A. ve Wigfall V. (2011). Fathers and intergenerational transmission in social context. *Ethics and Education*, 6(2), 155-170.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analiz kullanımı. (S.N. Şad, N. Özer ve A. Atli, Çev.) *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 873-898.
- Bubeck, M. ve Bilsky, W. (2004). Value structure at an early age. *Swiss Journal of Psychology*, 63(1), 31-41.
- Campbell, J.L., Quincy, C., Osseman, J., Pedersen, O. K. (2013). Coding in-depth semistructured interviews: Problems of unitization and intercoder reliability and agreement. *Sociological Methods & Research*, 42, 294-320.
- Coon, H.M. ve Kimmelmeier, M. (2001). Cultural orientations in the united states (re)examining differences among ethnic groups. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(3), 348-364.
- Demirutku, K. ve Sümer, N. (2010). Temel değerlerin ölçümü: Portre Değerler Anketinin Türkçe uyarlaması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 17-25.
- Erkenekli, M., Uzun, Z. ve Gümüş, Ö.D. (2012). Sosyoekonomik statü ve sosyal değerler ilişkisine yönelik bir inceleme. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11(2), 125-147.
- Fischer, R. ve Schwartz, S. (2011). Whence differences in value priorities? Individual, cultural, or artifactual sources. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42(7), 1127-1144.
- Idema, H. ve Phalet, K. (2007). Transmission of gender-role values in Turkish-German migrant families: The role of gender, intergenerational and intercultural relations. *Zeitschrift für Familienforschung*, 19(1), 71-105.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2017). *Benlik, aile ve insan gelişimi* (4. baskı). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Knafo, A. ve Schwartz, S.H. (2003) Parenting and adolescents' accuracy in perceiving parental values. *Child Development*, 74(2), 595-611.
- Kohn, M.L., Slomczynski, K.M. ve Schoenbach, C. (1986). Social stratification and the transmission of values in the family: A cross-national assessment. *Sociological Forum*, 1, 73-102.
- Körükçü, Ö., Acun Kapıkıran, N. ve Aral, N. (2016). (2016). Schwartz'ın modeline göre 3-6 yaş resimli çocuk kitaplarında değerlerin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 133-151.
- Kuşdil, M.E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz değer kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*, 15(45), 59-76.
- Memiş, A. ve Güney Gedik, E. (2010). Sınıf öğretmenlerinin değer yönelimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8(20), 123-145.
- Min, J., Silverstein, M. ve Lendon, J. P. (2012). Intergenerational transmission of values over the family life course. *Advances in Life Course Research*, 17(3), 112-120.

- Morrison, T. (1994). *En mavi göz* (3. baskı). (İ. Seyrek, Çev.) İstanbul: Can Yayınları. (Orijinal çalışmanın Türkçe basım tarihi 1993).
- Öcal, A. ve Yıldırım, E. (2014). Dış göçler sebebiyle parçalanmış aile çocuklarının değer algılarının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 155-183.
- Öztürk, M. ve Ünal, V. (2019). Temel insani değerler ile yaşam doyumu arasındaki ilişki: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36(1), 61-74.
- Ranieri, S. ve Barni, D. (2012). Family and other social contexts in the intergenerational transmission of values. *Family Science*, 3(1), 1-3.
- Schönpflug, U. (2001). Intergenerational transmission of values: The role of transmission belts. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(2), 174-185.
- Schönpflug, U. ve Yan, S. (2012). The role of parental and child motivation in the intergenerational transmission of values in east germany and shanghai/china. *Cross-Cultural Research*, 47(1), 68-85.
- Schwartz, S.H. (2006). Les valeurs de base de la personne: Théorie, mesures et applications. *Revue Française de Sociologie*, 47(4), 929-968.
- Schwartz, S.H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). 1-20.
- Suizzo, M.A. (2007). Parents'goals and values for children dimensions of independence and interdependence across four U.S. ethnic groups. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(4), 506-530.
- Tam, K.P. (2015). Understanding intergenerational cultural transmission through the role of perceived norms. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 46(10), 1-7.
- Vedder, P., Berry, J., Sabatier, C. ve Sam, D. (2009). The intergenerational transmission of values in national and immigrant families: The role of Zeitgeist. *Journal of Youth and Adolescence*, 38(5), 642-653.
- Wray-Lake, L., Flanagan, C.A. ve Maggs, J.L. (2012). Socialization in context: Exploring longitudinal correlates of mothers' value messages of compassion and caution. *Developmental Psychology*, 48(1), 250-256.
- Yağmurlu, B., Çıtlak, B, Dost, A. ve Leyendecker, B. (2009). Türk annelerin çocuk sosyalleştirme hedeflerinde eğitime bağlı olarak gözlemlenen farklılıklar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 1-15.
- Yi, C.-C., Chang C.-F. ve Chang Y.-H. (2004). The intergenerational transmission of family values: A comparison between teenagers and parents in Taiwan. *Journal of Comparative Family Studies*, 35(4), 523-545.

SİGARA KULLANAN GENÇLERDE SİGARA İLE İLİŞKİLİ GÖRSEL VE İŞİTSEL UYARANLARIN DİKKAT YANLILIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Ceren ÖZERBİL¹, Gün PAKYÜREK²

ÖZ

Dikkat yanlılığı, organizma için önemli olan belirli uyarıcıların, saptanması ve işlenmesi sürecine öncelik verilmesi eğilimidir. Sigara kullanan kişilerin, sigara ile ilişkili ipuçlarına yönelik bir yanlılık geliştirdiği, nüksetme ve aşerme durumlarında bu ipuçlarının etkili olduğu bilinmektedir. Bu sebeple çalışmanın amacı, sigara kullanan ve sigara kullanmayan gençlerin dikkat süreçlerinin ve potansiyel bir dikkat yanlılığının var olup olmayacağını incelemesidir. Bu bağlamda çalışmanın örneklemini oluşturan 18-25 yaş arasındaki 70 üniversite öğrencisinden çeşitli araçlar kullanılarak veri toplanmıştır. Katılımcıların yanıtları, doğru tepki sayısı ve doğru yanıtlara ilişkin tepki süreleri, 2 (Grup: Sigara Kullanan ve Sigara Kullanmayan) x 2 (Uyarının İlişki Durumu: Sigara ile İlişkili, Sigara ile İlişkisiz) x 2 (Uyarının Türü: Görsel, İşitsel) son iki faktörde tekrar ölçümlü ANOVA ile analiz edilmiştir. Bulgulara göre sigara kullananlar, sigara kullanmayanlara göre sigara ile ilişkili uyarılar ile karşılaştığında daha fazla sayıda doğru yanıt vermiş ve tepki süreleri daha kısa olmuştur. Ancak sigara ile ilişkisiz uyarılar ile karşılaştığında tam tersi şekilde sigara kullanmayanlara göre daha az sayıda doğru yanıt vermiş ve tepki süreleri daha uzun olmuştur. Bulgular, dikkat yanlılığı, modalite ve ilgili alanyazına göre tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Dikkat, Dikkat Yanlılığı, Sigara Kullanımı, Görsel-İşitsel Uyarılar

EFFECT OF SMOKING-RELATED VISUAL AND AUDITORY STIMULI ON ATTENTION BIAS IN YOUNG PEOPLE WHO SMOKE

ABSTRACT

Attentional bias is the tendency to prioritize the process of detecting and processing certain stimuli that are crucial to the organism. It is known that people who smoke develop a bias towards smoking-related cues, and these cues are effective in cases of relapse and craving. For this reason, the aim of the study is to examine the attention processes of young people who smoke and non-smoke and whether a potential attention bias may exist. In this context, data was collected from 70 university students between the ages of 18 and 25 who made up the sample of the study using various tools. The responses of the participants, the number of correct responses and reaction times for correct response, 2 (Group: Smokers and Non-smokers) x 2 (Stimulus Relationship Status: Unrelated to Smoking, Related to Smoking) x 2 (Stimulus Type: Visual, Auditory) were analyzed by two-factor repeated measures ANOVA. According to the results, smokers responded more accurately when faced with smoking-related stimuli than non-smokers, and their response time was shorter. However, when they faced with stimuli that unrelated to smoking, on the contrary, they gave fewer correct responses than non-smokers and their response time was longer.

Key Words

Attention, Attentional Bias, Smoking, Visual-Auditory-Stimuli

*Bu çalışma 24. Ulusal Psikoloji Öğrencileri Kongresinde (2-3-4 Ekim 2020 Online) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Ekonomi Üniversitesi, e-mail: cerenozerbil@outlook.com, ORCID:0000-0003-2550-411X

²Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Psikoloji Bölümü, e-mail: gun.pakyurek@adu.edu.tr, ORCID:0000-0002-1373-9109

Alıntılama: Özerbil, C., Pakyürek, G. (2020). Sigara kullanan gençlerde sigara ile ilişkili görsel ve işitsel uyarıların dikkat yanlılığı üzerindeki etkisi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 4(8), 159-171.

Giriş

Nikotin, sigaranın içerisinde yer alan maddelerden biri olmakla birlikte fiziksel ve bilişsel açıdan olumsuz yönde pek çok etki yaratmaktadır. Fiziksel etkiler arasında akciğer hastalıkları gibi bedensel sorunlar, bilişsel etkiler arasında ise bilişsel esnekliğin azalması, bellek performansının ve dikkat süreçlerinin olumsuz yönde etkilenmesi, öğrenmenin yavaşlaması gibi zihinsel yeti azalmaları görülmektedir (Heishman, Kleykamp & Singleton, 2010). Mevcut durumdan olumsuz yönde etkilenen bir diğer süreç ise dikkattir. Dikkat, organizma için önemli ve gerekli olan bilgilerin korunması ve gerektiğinde tercih edilmesini içermektedir. Organizma sınırlı kapasiteye sahip olduğundan gereksiz olan bilgiyi arka plana atmakta ve uzaklaştırmaktadır. Genel olarak birey açısından önemli durum veya olayların daha kısa sürede fark edilmesi ise dikkat yanlılığı olarak adlandırılmaktadır (Renwick vd., 2013). Dikkat yanlılığı bireysel farklılıklardan etkilendiği gibi sigaranın içerisindeki bileşenlerden de etkilenmekte ve sigara kullanıcıları için bir yanlılık yaratmaktadır. Oluşan yanlılıklar, sigara ile ilişkili ipuçlarının daha hızlı algılanmasına ve otomatik işlenmesine neden olmaktadır. Diğer yandan mevcut durum, klinik boyutta incelendiğinde sigara kullanıcılarının sigara kullanımını azaltmak istediği durumlarda, görsel ve işitsel ipuçlarının aşırma durumunu etkilediği ve sigara bırakma konusunda başarısız olduklarını göstermektedir (Waters vd., 2009).

Dikkat ve Dikkat Yanlılığı

Dikkat kavramının geçerli tek bir tanımı bulunmamakla birlikte periferik düzeyde algılanan malzemeyi saptama ve işleme yeteneği, organizmanın bilgi toplamak için yararlandığı bir strateji, problem çözmek için bir yol veya şekil ve zemini ayırt edebilme yeteneği olarak söz edilmektedir (Kolb ve Whishaw, 1996). Genel anlamda dikkat, duyuşal sistem tarafından algılanan uyarıcılara bilinçli olarak tepki verilen ve bu zihinsel sürecin yönlendirilmesi durumudur (Eysenck ve Keane, 2000). Dikkat kavramı, psikoloji, eğitim ve bilişsel nörobilim gibi pek çok alanda çalışılmakta ve üzerine pek çok teori ve model bulunmaktadır. Dikkat kavramını ele alan ve 1958'de İngiliz psikolog Donald Broadbent'in başlatmış olduğu çağdaş düşüncelerin birçoğu, bireyin çevresinin sürekli olarak uyarıcılar ile kaplanmış olduğunu kabul etmektedir. Uyarıcı sayısının insan zihninin ve bilişsel kapasitesinin yetmeyeceği çoklukta olduğu bilinmektedir. Organizma, sayısız uyarıcıların tamamını saptayabilse de sınırlı kapasitesi sebebiyle tamamını işleyememektedir. Dolayısıyla bilgi akışıyla baş edebilmek için maruz kalınan uyarıcılar arasından önem verilen ve gerekli olanlar seçilip bilişsel işleme sürecine dâhil edilirken önem verilmeyen veya olumsuz olan uyarıcılar göz ardı edilmektedir (Franken, 2003).

Dikkat, bir çaba gösterilip gösterilememesine göre otomatik veya kontrollü, organizma ve hedef uyarıcı ilişkisine göre seçici, uyarıcı sayısına göre bölünmüş ve odaklanmış, odaklanma süresine göre sürdürülebilir dikkat olarak türlere ayrılmaktadır (Johnston vd., 1995). Organizmanın sınırlı kapasitesinden dolayı onun için önemli olan uyarıcıları seçmesi ve önem verilmeyen uyarıcıların ketlenmesi durumunun seçici dikkat ile ilgisinin daha fazla olduğu görülmektedir. Önem verilen uyarıcıları algılama hızının diğer uyarıcılara göre daha kısa sürede gerçekleşmesi durumu ise seçici dikkat ile bağlantılı bir kavram olan dikkat yanlılığı olarak ele alınmaktadır. Dikkat yanlılığı, seçici dikkatin otomatik işlevlerinden biri olarak bilinmekle birlikte kontrollü dikkat süreçlerinin tam tersidir.

Dikkat yanlılığı kavramı, organizma için önemli olan uyarıcıların algılanması ve işlenmesi sürecine öncelik verilmesi eğilimi olarak bilinmektedir (Renwick vd., 2013). Kişiler için anlamsal önemi olan isimler, duygusal içerikli uyarıcılar, depresyon ve kaygı bozukluğu gibi patolojilerle bağlantılı uyarıcılar, karşı cins ve evrimsel açıdan tehdit oluşturabilecek uyarıcılar dikkat yanlılığı geliştirilmesine neden olabilmektedir (Dewitte vd., 2007; MacLeod vd., 1986; Mogg vd., 1995; Koranyi vd., 2012). Dikkat yanlılığının ölçülmesi sırasında tepki süresi sıkça kullanılmaktadır. Dikkat yanlılığının sebeplerine ilişkin pek çok görüş bulunsa da dikkati hedef uyarıcıya yöneltmiş olmak, kişinin tepkisel davranmasına, duygusal ve bilişsel tepkiler göstermesine ve dikkatini

diğer uyarılara karşı daha az verebilmesine sebep olacağı görüşü kabul edilmektedir.

Sigara Kullanımı

Sigara bağımlılığı, diğer bağımlılık yapıcı maddelerde olduğu gibi kontrolü kaybetme, maddeye öncelik verme, madde kullanım sıklığının düzenli olması, madde olmadığı durumda yoksunluk yaşama ve maddeyi bırakma konusunda başarısız olmak şeklinde tanımlanmaktadır (Besson ve Forget, 2016). Sigara içerdiği bileşenlerden biri olan nikotin sebebiyle bağımlılık bir yapıcı madde olmakla birlikte fiziksel ve bilişsel açıdan pek çok olumsuz etkide bulunmaktadır. Fiziksel olumsuz etkiler arasında kanser ve kardiyovasküler hastalıklar, bilişsel olumsuz etkiler arasında ise bilişsel esnekliğin azalması, öğrenmenin yavaşlaması, yürütücü işlevlerin bozulması bulunmaktadır (Durazzo vd., 2010). Sigara kullanmaya yeni başladığında dikkati toplamaya yardımcı olduğu ve bilişsel açıdan yarar görüldüğü görüşleri sigara kullanımını arttırmaktadır ancak uzun süreli kullanımda bahsedilen bilişsel fonksiyonların olumsuz yönde etkilendiği öne sürülmektedir (Heishman vd., 2010).

Sigara kullanımının nedenlerine ilişkin pek çok görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sigara kullanımının öğrenme sonucu kazanılan bir alışkanlık olduğunu savunmaktadır. Bir diğeri, sigara kullanımının benlik kontrolünün düşük seviyede olmasından dolayı bağımlı kişilerin yenilik ve farklılıklar için sigara kullandığını ileri sürmektedir. Son olarak, sigara kullanan kişilerin olumlu ve olumsuz etkilerin farkında olduğu, bağımlı olmayı fiziksel ve çevresel olumlu etkilerinden dolayı bilinçli olarak tercih ettiğinden bahsedilmektedir (Benowitz, 1992). Çeşitli çalışmalar ile bağımlılığın sebebine ilişkin temel mekanizmanın keşfedilmesi, aşırma ve yoksunluk durumlarında yineleyen kullanımların azalmasını ve bağımlılığın önlenmesine katkı sağlayabilecektir.

Sigara Kullanımı ve Dikkat Yanlılığı

Sigara bağımlılığı ile dikkat yanlılığı arasındaki ilişkiyi açıklamak için kullanılan görüşlerden biri öğrenmeyi temel almaktadır. Görüşe göre, klasik koşullama yolu ile maddenin getireceği ödüller sebebiyle madde ile ilişkili ipuçları teşvik edici hale gelmektedir. Bu durum, yoksunluğun azalması, rahatlatıcı etki ve psikososyal etkilerin ödül olarak kabul edilmesine ve madde kullanımının artmasına sebep olmaktadır. Kişilerin ödül olarak algıladığı bu faktörler, daha kolay göze çarpmakta, algılanmakta ve işlenmektedir (Berridge ve Robinson, 2003). Diğer bir görüşe göre ise, sigara kullanımı otomatik bir şema tarafından kontrol edilmekte ve alışkanlık olarak nitelendirilmektedir (Tiffany, 1990). Durum, otomatik bir hale dönüştüğünden dikkatin madde ile ilişkili ipuçlarından uzaklaştırmanın daha zor olacağı ifade edilmektedir.

Sigara kullanımı ve dikkat yanlılığını ele alan çalışmalara bakıldığında Bradley ve arkadaşları (2003) yaptığı çalışmada sigara kullanan kişilerin, kullanmayanlara göre otomatik şekilde bir dikkat yanlılığı geliştirdiğini ve yanlılığın gruplar arası karşılaştırıldığında tepki süreleri açısından bir farklılık yarattığı sonucunu elde etmişlerdir. Masiero ve arkadaşlarının (2019) yürüttüğü çalışmada katılımcıların halihazırda sigara kullanan ve sigara kullanıp bırakmış kişilerden oluştuğu görülmektedir. Çalışmanın sonuçlarına göre öncesinde sigara kullanmış ancak şu an sigara kullanmayan katılımcılar, mevcut durumda sigara kullananlara benzer şekilde bir dikkat yanlılığı göstermiştir. Ancak, Fitzpatrick'in (2019) çalışmasına göre, elektronik sigara kullanıcılarında dikkat yanlılığı görülmemektedir. Son olarak MacLean ve arkadaşlarının (2018) araştırmasına göre, alkol ve sigaranın eş zamanlı olarak kullanıldığı ve bağımlı olduğu durumda da otomatik bir dikkat yanlılığı görülmektedir.

Tüm bunlardan hareketle mevcut çalışmanın amacı, görsel ve işitsel uyarıları içeren Nokta Yeri Belirleme Görevi ve Dikotik Dinleme Görevi kullanılarak sigara kullanan ve sigara kullanmayan katılımcıların dikkat süreçlerini ve potansiyel bir dikkat yanlılığının varlığını incelemektir.

Çalışmanın Hipotezleri

1. Sigara kullanan katılımcılar, sigara kullanmayan katılımcılara göre sigara ile ilişkili uyarı ile aynı yönde gelen görevlere daha doğru yanıt ve daha hızlı tepki verecektir.
2. Sigara kullanan ve sigara kullanmayan katılımcıların Nokta Yeri Belirleme Görevindeki doğru yanıt sayıları ve doğru yanıtlara ilişkin tepki süreleri farklılaşacaktır.
3. Sigara kullanan ve kullanmayan katılımcıların Dikotik Dinleme Görevindeki doğru yanıt sayıları ve doğru yanıtlara ilişkin tepki süreleri farklılaşacaktır.

Çalışmanın Önemi

Mevcut bilgiler doğrultusunda çalışmada, olumsuz etkilenen bilişsel süreçlerden biri olan dikkat ve sigara kullanımı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın örnekleminin gençlerden oluşması ve sigara kullanım sürelerinin az olması, dikkat yanlılığının kısa sürede ve genç bir örnekleme de görülebileceğini göstermektedir. Diğer yandan çalışmada kullanılan uyarıların hem görsel hem de işitsel olması, katılımcıların dikkat performanslarının çeşitli yönlerden ölçülmesine olanak sağlamıştır. Sigarayı bırakmaya istekli olan ve bırakmış bireylerin aşırma ve nüksetme davranışları göstermelerinin sebebi olarak, sigaraya ile ilişkili ipuçlarına karşı dikkat yanlılığı geliştirmesi gösterilmektedir. Bu bağlamda, mevcut çalışma, sigara kullanımını azaltmaya yönelik müdahale ve sigara bırakmaya teşvik edici programların geliştirilmesi için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Sigara kullanımını azaltma ve önleme programlarının dikkat yanlılığı kavramını temel alarak hazırlanması, daha etkili sonuçlar görülmesini sağlayacaktır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların demografik özellikleri ve çalışmaya dâhil olma kriterleri, çalışma sırasında kullanılan veri toplama araçlarının özellikleri, araştırmanın deneysel düzeneği, takip edilen işlem yolu ve veri analizi sürecinde neler yapılacağı ile ilgili bilgi verilmektedir.

Etik Kurul

Çalışmaya başlanmadan önce Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulundan 13/11/2019 tarih ve 31906847/050.04.04-08/12 sayılı yazıyla izin alınmıştır.

Örneklem

Çalışma, gönüllü olarak katılmayı kabul eden 18-25 yaş arasındaki 76 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar sigara kullanıp kullanmama durumuna göre farklı kriterler göz önünde bulundurularak araştırmaya dâhil edilmiştir. Sigara kullanan katılımcıların uygulanan Fagerström Nikotin Bağımlılık Testinden bağımlı olarak nitelendirilebilecek puanı alma durumu, sigara kullanmayan katılımcıların ise hayatları boyunca 100 adetten fazla sigara içmemiş olması durumu göz önünde bulundurulmuştur. Bunun yanı sıra görme ve işitme problemi bulunan ve 18-25 yaş aralığının dışında kalan kişiler ve genel anlamda bilgisayar kullanma becerisi olmayan kişiler, çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak için Demografik Bilgi Formu, SuperLab 4.0 Uyarıcı Sunum Programı, Fagerström Nikotin Bağımlılık Testi, araştırmacı tarafından çekilen fotoğraflar, araştırmacı tarafından kaydedilmiş kelimelerin ses kaydı, Nokta Yeri Belirleme Görevi ve Dikotik Dinleme Görevi bulunmaktadır.

Demografik Bilgi Formu: Katılımcıların, yaş, cinsiyet, sigara kullanım durumu ve görme ve işitme probleminin olup olmadığını saptamaya yönelik soruların bulunduğu formdur.

SuperLab 4.0 Uyarıcı Sunum Programı: Deneyin oluşturulması, uyarıların sunum süresi ve sırasının belirlenmesi ve katılımcıların tepki süreleri ve doğru yanıt yüzdelerinin kaydedilmesi için SuperLab 4.0 Programı kullanılmıştır.

Fagerström Nikotin Bağımlılık Testi: Kişilerin sigara bağımlılığı düzeylerinin belirlenmesi amacıyla kullanılmaktadır. Test Fagerström tarafından 1978 yılında geliştirilmiş ve 1991 yılındaki düzenlenerek son şeklini almıştır (Sağlam, 2017). Test 6 sorudan oluşmakta ve cevaplar çoktan seçmeli şıklardan oluşmaktadır. Testte yer alan 3 soru iki seçenekli olup diğer 3 soru dört seçenekten oluşmaktadır. Testten alınabilecek en düşük puan 0, en yüksek puan ise 10'dur. Test sonucu puanlara göre, 0-3 puan aralığı düşük düzeyde bağımlılığı, 4-6 puan aralığı orta düzeyde bağımlılığı 7 puan ve üzeri ise yüksek düzeyde bağımlılığı ifade etmektedir (Bozkurt ve Bozkurt, 2016). Çeşitli çalışmalar ile Fagerström Nikotin Bağımlılık Testi'nin diğer pek çok ölçme aracına göre iç tutarlılığının daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Pomerleu vd., 1994; Kozlowski vd., 1994). Testin bir diğer güvenilirlik ve geçerlilik çalışması ise Uysal ve arkadaşları (2014) tarafından yapılmış, elde edilen sonuçlara göre testin Cronbach Alfa katsayısı 0.56 olarak bulunmuştur.

Araştırmacı Tarafından Çekilen Fotoğraflar: SuperLab 4.0 programında deneyin oluşturulabilmesi için araştırmacı tarafından çekilen 64 fotoğraf ile 32 fotoğraf çifti oluşturulmuştur. Çekilen fotoğrafların 32 tanesi sigara ile ilişkili iken 32 tanesi sigara ile ilişkisizdir. Sigara ile ilişkili ve sigara ile ilişkisiz birer fotoğraf yan yana birleştirilerek 32 fotoğraf elde edilmiştir. Birleştirilen fotoğrafların aynı ışık ve açıdan çekilmiş olmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmacı Tarafından Kaydedilen Kelime Sesleri: SuperLab 4.0 programında deneyin oluşturulabilmesi için araştırmacı tarafından kaydedilen 64 kelimenin seslendirilmiş hali ile 32 ses çifti oluşturulmuştur. Sigara ile ilişkili kelimeler araştırmacı tarafından belirlenmiş ve bu kelimeler ile eş sayıda harf ve hece bulunduran sigara ile ilişkisiz kelimeler oluşturulmuştur. Oluşturulan kelimeler ses kaydı haline getirilmiştir. Kelimeler ses dosyası haline getirildikten sonra ses kaydetme ve düzenleme programı ile birleştirilmiştir. Bu aşamada sigara ile ilişkili ve sigara ile ilişkisiz kelimelerin kulaklığın sağından veya solundan gelmesi seçkisiz olarak belirlenmiş ve program aracılığıyla aynı anda kulaklığın sağından ve solundan farklı kelime seslerinin gelmesi sağlanmıştır.

Nokta Yeri Belirleme Görevi: Dikotik dinleme temelli olmakla birlikte dikkat süreçleri ve dikkat yanılgının ölçülmesinde kullanılmaktadır. Göreve göre, yan yana iki görsel belirli bir süre ekranda görülmektedir. Görsellerin biri madde ile ilişkili iken diğeri madde ile ilişkisiz yani nötr durumda olmaktadır. Görsellerin ekrandan kaybolmasının ardından hedef uyarı olan "X" ekranda belirmektedir. Katılımcılardan beklenen "A" ve "I" tuşlarını kullanarak hedef uyarının ekranın sağında mı solunda mı olduğunu belirlemeleridir. Hedef uyarana yönelik doğru yanıt sayısı ve doğru yanıt sayılarına ilişkin tepki süreleri kullanılarak dikkat yanılgının varlığı belirlenebilmektedir.

Dikotik Dinleme Görevi: Eş zamanlı olarak farklı iki işitsel uyarının sunulmasını ve hedef uyarı olarak belirlenen uyarıya ilişkin görevin yürütülmesini içermektedir. Göreve göre katılımcılara sunulan iki farklı sestten birini ihmal etmesi, diğere odaklanması gerekmektedir. Çalışmada ise katılımcılardan her iki yönden gelen sesi de dinlemeleri ardından hedef uyarı olan "ton sesinin" kulaklığın sağından mı solundan mı geldiğini belirlemeleri beklenmektedir.

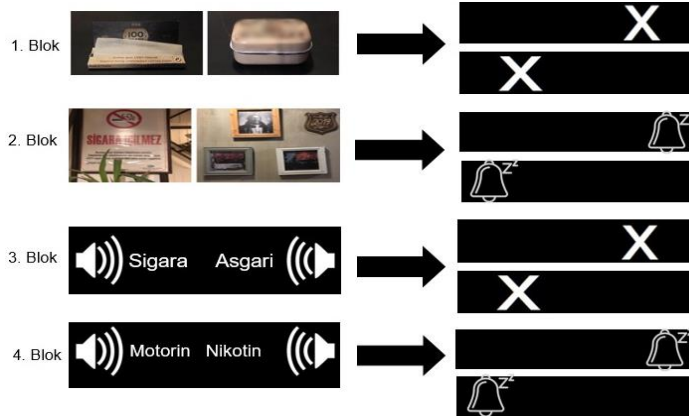
Deneysel Desen

Araştırmada 2 (Grup: Sigara Kullanan ve Sigara Kullanmayan) x 2 (Uyarının İlişki Durumu: Sigara ile İlişkili, Sigara ile İlişkisiz) x 2 (Uyarının Türü: Görsel, İşitsel) son iki faktörde tekrar ölçümlü karma desen kullanılmıştır. Çalışmanın bağımsız değişkenleri sigara ile ilişkili ve ilişkisiz görseller, sigara ile ilişkili ve ilişkisiz sesler iken bağımlı değişkenleri görsel ve seslere verilen doğru yanıt sayıları ve doğru yanıtlara ilişkin tepki süreleridir.

İşlem

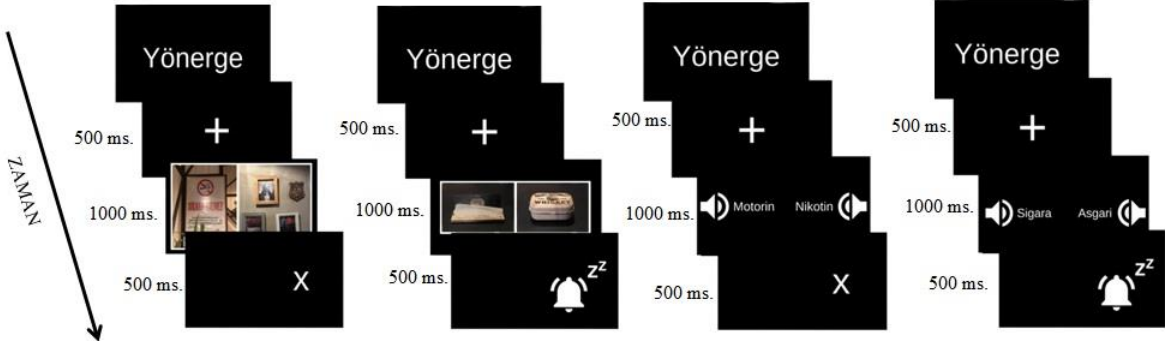
Çalışmaya başlamadan önce Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Psikoloji Laboratuvarı'nda pilot çalışma yapılmıştır. Daha sonra çalışma pandemi dolayısıyla çevrimiçi yöntemler kullanılarak tamamlanmıştır. Laboratuvarda verisi toplanan üç katılımcı ile çevrimiçi ortamda da deney yürütülmüş, internet hızına bağlı olarak tepki sürelerinde bir sapma olmadığı sonucuna varılmış ve verilerin güvenilir olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılmak isteyen kişilere araştırmanın içeriği, süresi ve istediklerinde ayrılacakları hakkında bilgi verilmiş, onamları alınmış ve randevular ayarlanmıştır. Katılımcıların bilgisayarlarına uzaktan erişim sağlanmış ve deneyin kayıtlı olduğu araştırmacının bilgisayarı, katılımcı ile paylaşılmıştır. Katılımcıların sessiz ve dikkat dağıtıcı bir objenin bulunmadığı bir ortamda olduklarına emin olunduktan sonra deneye başlanmıştır. Katılımcılara araştırma hakkında ve deney sırasında yapmaları gerekenlerin anlatıldığı bir ses kaydı dinlettirildikten sonra göreve başlanmıştır. SuperLab 4.0 programı ile oluşturulan görevde görsel ve görsel, görsel ve ses, ses ve görsel ve son olarak ses ve sesten oluşan toplamda 4 blok bulunmaktadır.(Figür 1.) Görsel görsel olarak adlandırılan blokta katılımcılar, yönergenin ardından 500 ms. süre ile bir odaklanma noktası "+" ve ardından 1000 ms. süre ile görsel çiftini görmüş ve görseller ekrandan kaybolduktan sonra hedef uyarı olan "X" in ekranın hangi yönünde olduğunu belirlemesi istenmiştir (Mogg ve Bradley, 2002).

Şekil 1. Görev sırasında kullanılan deney blokları

Görsel ses olarak adlandırılan blokta katılımcılara, yönerge, odaklanma noktası ve görselin ardından bir ton sesi sunulmuş ve ton sesinin hangi yönden geldiğini belirlemeleri istenmiştir. Ses ve görsel olarak adlandırılan blokta, yönerge ve odaklanma noktasının ardından katılımcılar kulaklıklarının sağ ve solundan eş zamanlı olarak farklı kelimelerin seslendirilmiş hallerini duymuş ve ardından ekranda beliren hedef uyarı "X" in yerini bulmaları beklenmiştir. Son olarak ses ses olarak adlandırılan blokta ise katılımcılar, yönerge ve odaklanma noktasının ardından yine kelimelerin seslendirilmiş hallerini dinlemiş ve ardından ton sesinin hangi yönden geldiğini belirlemesi istenmiştir (Figür 2.) Tüm deney boyunca belirlemeler, klavyenin "A" ve "İ" tuşları kullanılarak yapılmıştır. Deney sırasında katılımcıların gördüğü görseller, dinlediği sesler ve blokların tamamı seçkisiz olarak sunulmuştur. Deneyin sonlanmasının ardından katılımcıların soruları cevaplanmıştır.

Şekil 2. Uyarıcı sunumu

Verilerin Analizi

Verilerin analizi sırasında katılımcıların doğru yanıt sayısı ve doğru yanıtlara ilişkin tepki süreleri kullanılmıştır. Katılımcıların yanıtları doğru tepki sayısı ve bu tepki sayılarına ilişkin süreler, 2 (Grup: Sigara Kullanan ve Sigara Kullanmayan) x 2 (Uyarının İlişki Durumu: Sigara ile İlişkili, Sigara ile İlişkisiz) x 2 (Uyarının Türü: Görsel, İşitsel) son iki faktörde tekrar ölçümlü ANOVA ile analiz edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde araştırmanın hipotezleri istatistiksel olarak test edilmiş, elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Araştırmada sigara kullanımının dikkat yanlılığı üzerindeki etkisi, Nokta Yeri Belirleme Görevi ve Dikotik Dinleme Görevi kullanılarak ölçülmüştür. Katılımcıların görevlerdeki doğru yanıt sayıları ve doğru yanıt sayılarına ilişkin tepki süreleri 2 (Grup: Sigara Kullanan ve Sigara Kullanmayan) x 2 (Uyarının İlişki Durumu: Sigara ile İlişkili, Sigara ile İlişkisiz) x 2 (Uyarının Türü: Görsel, İşitsel) son iki faktörde tekrar ölçümlü ANOVA ile analiz edilmiştir. Yapılan ANOVA sonucu elde edilen bulgular, sigara ile ilişkili ve sigara ile ilişkisiz uyarılara verilen yanıtların doğruluğu ve tepki süresi açısından, Nokta Yeri Belirleme Görevinde ve Dikotik Dinleme Görevinde uyarın türünün farklılaşması açısından, katılımcıların Nokta Yeri Belirleme Görevindeki ve Dikotik Dinleme Görevindeki doğru yanıt sayıları ve doğru yanıtlara verilen tepki süreleri açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada anlamlılık değeri $p < 0.05$ olarak kabul edilmiştir.

Demografik Bilgiler

Demografik bilgilere ilişkin analizlere göre araştırma, 43'ü kadın (%56), 33'ü erkek (%44) toplam 76 katılımcı ile yürütülmüştür. Katılımcıların 30'u sigara kullanan (%39), 46'sı sigara kullanmayan (%61) kişilerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaş ortalamalarının 21.32 ± 1.5 ve sigara kullanmaya başlama yaşlarının ortalamasının 18.36 ± 2.4 olduğu görülmektedir.

Uyarının İlişki Durumuna Göre Doğru Yanıt Sayısı ve Doğru Yanıtlara İlişkin Tepki Süresi Analizleri

Yapılan ANOVA sonucu, sigara kullanan katılımcıların sigara ile ilişkili bir uyarın ile aynı yönde gelen görevlere, sigara ile ilişkisiz bir uyarın ile aynı yönde gelen görevlere göre daha fazla sayıda doğru yanıt verdiği görülmektedir. (Tablo 1) Diğer yandan sigara kullanan katılımcıların, sigara ile ilişkili bir uyarının ardından gelen görevlere, sigara kullanmayan katılımcılara göre daha fazla sayıda doğru yanıt verdiği görülmüştür ($F(1,74)=26.29, p < 0.05$).

Tablo 1. Sigara kullanım durumu ve uyarının ilişki durumuna yönelik doğru yanıt sayılarının ve tepki sürelerinin ortalamaları ve standart hata değerleri

Değişken	Uyarının İlişki Durumu	Kullanım Durumu	$\bar{x}$	Standart Hata
Doğru Sayısı	İlişkili	Kullanan	56.43	6.801
		Kullanmayan	50.96	7.648
	İlişkisiz	Kullanan	47.53	6.715
		Kullanmayan	52.2	8.750
Tepki Süresi	İlişkili	Kullanan	37245.3064	7272.68904
		Kullanmayan	43533.0115	7957.10851
	İlişkisiz	Kullanan	46993.1074	6990.67150
		Kullanmayan	43351.9770	8323.68348

Diğer yandan sigara kullanan katılımcıların sigara ile ilişkili uyarıların ardından gelen görevlere, sigara ile ilişkisiz uyarıların ardından gelen görevlere göre daha hızlı tepki verdiği görülmektedir (Tablo 1) Aynı zamanda sigara ile ilişkili bir uyarının ardından gelen görevlere sigara kullanan katılımcıların, sigara kullanmayan katılımcılara göre daha hızlı tepki verdiği görülmektedir ($F(1,74)=91.659, p<0.05$).

Görev Öncesi Uyarın Türünün Farklaşmasına Göre Doğru Yanıtlara İlişkin Tepki Süresi Analizleri

Tablo 2. Görev öncesinde sunulan uyarın türüne ilişkin tepki sürelerinin ortalamaları ve standart hata değerleri

Değişken	Kullanım Durumu	Görev Öncesi Uyarın Türü	$\bar{x}$	Standart Hata
Tepki Süresi	Kullanan	Görsel	30452.9257	4766.96915
		İşitsel	53768.2281	9998.44814
	Kullanmayan	Görsel	30323.0654	5740.97693
		İşitsel	43351.9770	9681.70346

Tablo 2'ye göre sigara kullanan ve sigara kullanmayan gruptaki katılımcıların tamamının, görev öncesinde verilen görsel bir uyarana, görev öncesinde verilen işitsel bir uyarandan daha hızlı tepki verdiği ve tepki süreleri açısından gruplar arası bir fark olmadığı görülmektedir ($F(1,74)=1.987, p>0.05$). ANOVA sonuçlarına göre, katılımcıların, Nokta Yeri Belirleme Görevi ve Dikotik Dinleme Görevinden önce görsel bir uyarın ile karşılaştığında, işitsel bir uyarın ile karşılaştığından daha hızlı tepki verdiği görülmektedir.

Nokta Yeri Belirleme Görevindeki Doğru Yanıt Sayısı ve Doğru Yanıtlara İlişkin Tepki Sürelerinin Analizi

Bu analiz ile sigara kullanan ve sigara kullanmayan katılımcıların, Nokta Yeri Belirleme Görevindeki ve Dikotik Dinleme Görevindeki performansları incelenmiştir. Tablo 3'e göre, sigara kullanan ve sigara kullanmayan katılımcıların görevdeki performanslarının farklılaşmadığı görülmüştür ($F(1,74)=26.295, p>0.05$). Hem sigara kullanan hem de sigara kullanmayan katılımcılar, görsel veya işitsel bir uyarının ardından gelen X sembolünün yerini belirlemede benzer sayıda doğru yanıt vermiş ve doğru yanıtlara ilişkin tepki sürelerinin benzer olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Nokta yeri belirleme ve dikotik dinleme görevleri performanslarının ortalamaları ve standart hata değerleri

Görev	Değişken	Kullanım Durumu	$\bar{x}$	Standart Hata
Nokta Yeri Belirleme	Doğru Yanıt	Kullanan	53.80	7.383
		Kullanmayan	53.43	8.339
	Tepki Süresi	Kullanan	31919.57	5306.12
		Kullanmayan	32764.49	6152.61
Dikotik Dinleme	Doğru Yanıt	Kullanan	49.23	7.477
		Kullanmayan	49.73	8.961
	Tepki Süresi	Kullanan	52156.20	9137.73
		Kullanmayan	53763.75	8725.48

Diğer yandan sigara kullanan ve sigara kullanmayan katılımcıların, Dikotik Dinleme Görevindeki performansları incelenmiştir. Tablo 3'e göre, sigara kullanan ve sigara kullanmayan katılımcıların görevdeki performanslarının farklılaşmadığı görülmüştür ($F(1,74)=3.15, p>0.05$). Hem sigara kullanan hem de sigara kullanmayan katılımcılar, görsel veya işitsel bir uyarının ardından gelen ton sesinin yerini belirlemede benzer sayıda doğru yanıt vermiş ve doğru yanıtlara ilişkin tepki sürelerinin benzer olduğu görülmüştür.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmanın örnekleminin 18-25 yaş arasındaki sigara kullanan ve sigara kullanmayan genç katılımcılardan oluşmaktadır. Bu durum, sigara kullanımının dikkat yanlılığını genç bir örnekleme nasıl etkileyeceğinin görülmesini sağlamıştır. Diğer yandan sigara kullanan katılımcıların sigara kullanmaya başlama yaşları ortalaması 18.4 ve sigara kullanım sürelerinin 2.3 yıl olduğu görülmüştür. Buradan hareketle sigara kullanımının iki yıl gibi kısa bir süre olması da dikkat yanlılığı geliştirmeye neden olmaktadır. Literatüre bakıldığında Masiero ve arkadaşlarının 2019 yılındaki çalışması, sigara kullanan ve sigarayı kullanıp bırakmış katılımcılar ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında hali hazırda sigara kullananların ve eski kullanıcıların, dikkat yanlılığı performanslarının birbirine benzer olduğu ve her iki grubun da dikkat yanlılığı geliştirdiği görülmektedir (Masiero vd., 2019). Masiero ve arkadaşlarının (2019) çalışmasına ek olarak Ehrman ve arkadaşlarının (2002) çalışmasında bulunan aktif kullanıcılar, eski kullanıcılar ve hiç sigara kullanmamış katılımcı gruplarının dikkat yanlılığı performansları karşılaştırılmış ve dikkat yanlılığı performansları açısından gruplar arası bir fark bulunamamıştır. Literatürde yer alan bu bulguların, mevcut çalışmanın sonuçları ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Diğer yandan mevcut çalışmaya dâhil edilmiş katılımcıların, sigarayı en son ne zaman kullandıklarının bilgisi alınmamıştır. McCarthy ve arkadaşlarının 2009 yılındaki çalışmasına göre, deneyden önce sigaradan üç saat yoksun bırakılmış katılımcılar ve deneyden önce sigara kullanmış katılımcıların dikkat yanlılığı performansları arasındaki bir fark bulunmamıştır. Nikotin yoksunluğunun, dikkat yanlılığı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır (McCarthy vd., 2009). Field ve arkadaşlarının 2004 yılındaki çalışmasında ise, aynı katılımcılar, yoksun bırakılmadıkları ve yoksun kaldıkları durumlarda deneye alınmıştır. Göz izleme cihazı kullanılarak yürütülen çalışmada, kişilerin yoksun kaldıklarında sigara ile ilişkili ipuçlarını daha uzun süre izledikleri ve sigara ile ilişkili görsellerin ardından gelen görevlere daha hızlı yanıt verdikleri görülmüştür (Field vd., 2004).

Farklı çalışmalar ile elde edilen bulgular, sigara yoksunluğu ve dikkat yanlılığı performansı ilişkisinin belirsiz olduğunu göstermektedir. Katılımcıların görev öncesinde belirli saatler yoksun bırakıldıktan sonra dikkat yanlılığı performanslarının ölçülmesi ve karşılaştırılması gelecek çalışmalara yön verecek olması sebebiyle önem taşımaktadır.

Yapılan analizler sonucu, sigara kullanan katılımcıların sigara kullanmayan katılımcılara göre sigara ile ilişkili uyarılar ile aynı yönde gelen görevlere daha doğru ve daha hızlı tepki verdiği görülmüştür. Sigara kullanan katılımcıların sigara ile ilişkili bir uyarının ardından gelen görevlerdeki doğru yanıt sayılarının ortalaması 55.1 iken sigara kullanmayan katılımcıların doğru yanıt ortalamalarının 52.2 olduğu görülmüştür. Diğer yandan sigara ile ilişkili bir uyarının ardından gelen görevlere verilen doğru yanıtların tepki sürelerine ilişkin gruplar arası karşılaştırmaya göre sigara kullanan katılımcıların doğru yanıtların tepki süreleri ortalamaları 34582.44 milisaniye iken sigara kullanmayan katılımcıların doğru yanıtların tepki süreleri ortalamasının 38248.11 milisaniye olduğu görülmektedir. Elde edilen bulguların istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p < 0.05$).

İlgili literatüre bakıldığında elde edilen sonuçlardan tepki süresine ilişkin olanlarının, Bradley ve arkadaşlarının 2003 yılındaki çalışması ile Kwak ve arkadaşlarının 2006 yılındaki çalışması ile Chanon ve arkadaşlarının 2010 yılındaki çalışması ile uyumlu olduğu görülmektedir. Araştırmacılar, gruplar arası tepki süresi farklılığını, sigara ile ilişkili ipuçlarının sigara kullanıcıları için önem arz ettiği ve bu yüzden dikkatin daha hızlı yöneltilebildiği şeklinde açıklamaktadır. Mevcut çalışmada da sigara kullanıcılarının sigara ilişkili ipuçlarının yer aldığı görsel ve işitsel uyarılara bu ipuçlarının yer almadığı uyarılara göre daha hızlı tepki vermesinin sebebi benzer şekilde açıklanabilmektedir.

Diğer yandan bahsedilen çalışmalarda analiz edilmiş ancak anlamlı bir sonuç elde edilmemiş olan katılımcıların doğru yanıt sayılarına ilişkin ortalamaların, mevcut çalışmada gruplar arası farklılaştığı ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Literatürde benzerine rastlanmamış bu sonuçlar, sigara kullanan katılımcıların sigara ile ilişkili ipuçları bulunduran uyarılara olan dikkatinin daha yoğun olduğunu göstermektedir. Mevcut çalışmanın bu yöndeki hipotezi desteklenmiştir.

Yapılan analizler sonucu, katılımcıların tamamının sunulan görsel uyarılara işitsel uyarılardan daha hızlı tepki verdiği görülmüştür. Tüm katılımcıların görsel uyarılara verdiği tepki sürelerinin ortalaması 3038.79 milisaniye iken işitsel uyarılara verdikleri tepkilerin ortalaması 48560.09 milisaniye olmuştur. Smith (1933)'e göre görsel ve işitsel algılamanın hızı, organizmadaki pek çok değişkenden etkilenmektedir. Bu değişkenlerden en belirleyici olan yoğunluğun, algılama hızını değiştirebildiği bilinmektedir. Bu anlamda araştırma katılımcıları renkli görsellerden oluşan bir ekrana, sabit düzeyde ses gelen bir kulaklığa göre daha fazla odaklandığı görülmektedir. Dikkatin yoğunluğu ile ilişkili olarak da daha hızlı tepki verildiği savunulabilir. Araştırmanın bu yöndeki hipotezinin desteklendiği görülmektedir. ($p < 0.05$).

Diğer yandan sigara kullanımını önlemeye yönelik program ve eğitimlerde görsel uyarıların kullanılmasının, dikkatin daha yoğun ve daha hızlı verildiği sebepleriyle daha yararlı olacağı düşünülmektedir.

Nokta Yeri Belirleme Görevi, seçici dikkat performansının ölçülmesinde sıklıkla kullanılan bir görevdir. Görevin güvenilirliğine ilişkin çalışmaların sonuçları farklılaşmaktadır. Schmukle (2005) çalışmasında klinik olmayan örneklem ile çalışmış ve resimler ve kelimeler kullanmıştır. Elde ettiği sonuçlara göre, anksiyete, depresyon, madde kullanım bozuklukları gibi alanlarda yapılacak çalışmalarda örneklemin klinik olması, göreve olan güvenirliliği artırmaktadır. Diğer yandan Staugaard (2009)'ın çalışmasına göre Nokta Yeri Belirleme Görevi, bireysel farklılıkları ölçmek için kullanılması hatalı sonuçlar verebilecek ancak gruplar arası deneysel düzeneklerde kullanılması mümkün ve geçerli olan bir görevdir.

Mevcut çalışmanın analizleri açısından incelendiğinde katılımcıların görev performansları arasında gruplar arası bir farklılık görülmemiştir ($p > 0.05$). Sigara kullanan katılımcılar ve sigara kullanmayan katılımcıların hem doğru yanıt sayılarının hem de doğru yanıt sayılarına ilişkin tepki sürelerinin birbirine yakın olduğu görülmektedir. Görevin seçilen örnekleme uygunluğu, araştırmacı tarafından çekilen fotoğrafların eşit düzeyde ışık ve nesne içermesi ve tüm fotoğrafların eşit süre ile

ekranın ortasından sunulması, potansiyel karıştırıcı değişkenleri en aza indirmektedir. Karıştırıcı değişken olabileceği düşünülen tek faktör ise verilerin uzaktan erişim yoluyla toplanmış olmasıdır. Bu faktör ise görevin, katılımcının tam olarak sessiz ve dikkat dağıtıcı olmayan bir ortamda olduğundan emin olunduktan sonra başlatılması ile önlemeye çalışılmıştır. Fakat aynı düzenek kullanılarak laboratuvar ortamında veri toplanmasının ve göreve ilişkin yeterli güvenilirlik çalışmasının yapılmasının yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Yapılan analizler sonucu, Dikotik Dinleme Görevi performansları açısından gruplar arası bir farklılık görülmemiştir. Nokta Yeri Belirleme Görevine benzer prensipte olan dikotik dinleme görevinin güvenilir bir görev olduğu çeşitli çalışmalarla desteklenmiştir (Geffen ve Caudrey, 1981; Davidson ve Hugdahl, 1996). Yapılan analizler sonucu, sigara kullanan katılımcılar ile sigara kullanmayan katılımcıların doğru yanıt sayılarının ve doğru yanıtlara ilişkin tepki sürelerinin benzer olduğu görülmektedir ($p>0.05$). Mevcut çalışmada gruplar arası performans farklılığı görülmemesinin sebebi, görevin her iki grupta da benzer şekilde işlemesi ve sigara kullanımının dikotik dinleme görevi performansını düşürecek biçimde etki etmemesi şeklinde açıklanabilmektedir. Diğer yandan görevdeki deneme sayısının artırılmasının, sunulan kelime seslerinin iki veya üç tekrarlı şekilde sunulmasının, farklı ve istatistiksel açıdan anlamlı sonuçlar elde edilmesine yardımcı olabileceği düşünülmektedir.

İleride konu ile ilgili yapılacak çalışmalar için ise genellenebilirlik açısından katılımcı gruplarının dengelenmesi, dikkat yanlılığının pek çok bireysel faktörden etkilendiği göz önünde bulundurularak bireysel özellikleri birbirine yakın olan katılımcılar ile çalışılması, klinik bir örneklem ile çalışılması ve verilerin güvenilirliğini artırmak amacıyla fizyolojik ölçüm alınması önerilmektedir.

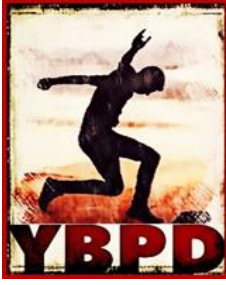
Kaynakça

- Attwood, A.S., O'Sullivan, H., Leonards, U., Mackintosh, B., & Munafò, M.R. (2008). Attentional bias training and cue reactivity in cigarette smokers. *Addiction, 103*(11), 1875-1882.
- Benowitz, N.L. (1992). Cigarette smoking and nicotine addiction. *The Medical Clinics of North America, 76*(2), 415-437.
- Berridge, K.C., & Robinson, T.E. (2003). Parsing reward. *Trends in Neurosciences, 26*(9), 507-513.
- Besson, M., & Forget, B. (2016). Cognitive dysfunction, affective states, and vulnerability to nicotine addiction: A multifactorial perspective. *Frontiers in Psychiatry, 7*, 160.
- Bozkurt, N., & Bozkurt, A.İ. (2016). Nikotin bağımlılığını belirlemede Fagerström Nikotin Bağımlılık Testinin (FBNT) değerlendirilmesi ve nikotin bağımlılığı için yeni bir test oluşturulması. *Pamukkale Tıp Dergisi, 1*, 45-51.
- Bradley, B.P., Mogg, K., Wright, T., & Field, M. (2003). Attentional bias in drug dependence: vigilance for cigarette-related cues in smokers. *Psychology of Addictive Behaviors, 17*(1), 66-72.
- Broadbent, D.E. (2013). *Perception and Communication*. Elsevier.
- Chanon, V.W., Sours, C.R., & Boettiger, C.A. (2010). Attentional bias toward cigarette cues in active smokers. *Psychopharmacology, 212*(3), 309-320.
- Davidson, R.J., & Hugdahl, K. (1996). *Brain Asymmetry*. MIT Press.
- Dewitte, M., De Houwer, J., Koster, E.H., & Buysse, A. (2007). What's in a name? Attachment-related attentional bias. *Emotion, 7*(3), 535-545.
- Durazzo, T.C., Meyerhoff, D.J., & Nixon, S.J. (2012). A comprehensive assessment of neurocognition in middle-aged chronic cigarette smokers. *Drug and Alcohol Dependence, 122*(1-2), 105-111.
- Ehrman, R.N., Robbins, S.J., Bromwell, M.A., Lankford, M.E., Monterosso, J.R., & O'Brien, C.P. (2002). Comparing attentional bias to smoking cues in current smokers, former smokers, and non-smokers using a dot-probe task. *Drug and Alcohol Dependence, 67*(2), 185-191.
- Eysenck, M.W. (2001). *Principles of cognitive psychology*. Psychology Press.
- Field, M., Mogg, K., & Bradley, B.P. (2004). Eye movements to smoking-related cues: effects of nicotine deprivation. *Psychopharmacology, 173*(1-2), 116-123.
- Fitzpatrick, C.L. (2019). *Attentional bias in non-smokers who use an electronic cigarette*. Yüksek Lisans Tezi, University of Calgary/Arts.
- Franken, I.H. (2003). Drug craving and addiction: Integrating psychological and neuropsychopharmacological approaches. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry, 27*(4), 563-579.
- Geffen, G., & Caudrey, D. (1981). Reliability and validity of the dichotic monitoring test for language laterality. *Neuropsychologia, 19*(3), 413-423.
- Heishman, S.J., Kleykamp, B.A., & Singleton, E.G. (2010). Meta-analysis of the acute effects of nicotine and smoking on human performance. *Psychopharmacology, 210*(4), 453-469.
- Johnston, J.C., McCann, R.S., & Remington, R.W. (1995). Chronometric evidence for two types of attention. *Psychological Science, 6*(6), 365-369.
- Kolb, B., & Whishaw, I.Q. (1996). Attention, Imagery and Consciousness. *Fundamental of Human Neuropsychology, WH Freeman, New York*, 465-476.
- Koranyi, N., & Rothermund, K. (2012). When the grass on the other side of the fence doesn't matter: Reciprocal romantic interest neutralizes attentional bias towards attractive alternatives. *Journal of Experimental Social Psychology, 48*(1), 186-191.
- Kozlowski, L.T., Porter, C.Q., Orleans, C.T., Pope, M.A., & Heatherton, T. (1994). Predicting smoking cessation with self-reported measures of nicotine dependence: FTQ, FTND, and HSI. *Drug and Alcohol Dependence, 34*(3), 211-216.

- Kwak, S.M., Na, D.L., Kim, G., Kim, G.S., & Lee, J.H. (2006). Use of eye movement to measure smokers' attentional bias to smoking-related cues. *Cyberpsychology & Behavior, 10*(2), 299-304.
- McCarthy, D.E., Gloria, R., & Curtin, J.J. (2009). Attention bias in nicotine withdrawal and under stress. *Psychology of Addictive Behaviors, 23*(1), 77-90.
- MacLean, R.R., Sofuoglu, M., Brede, E., Robinson, C., & Waters, A.J. (2018). Attentional bias in opioid users: A systematic review and meta-analysis. *Drug and Alcohol Dependence, 191*, 270-278.
- MacLeod, C., Mathews, A., & Tata, P. (1986). Attentional bias in emotional disorders. *Journal of Abnormal Psychology, 95*(1), 15-20.
- Masiero, M., Lucchiari, C., Maisonneuve, P., Pravettoni, G., Veronesi, G., & Mazzocco, K. (2019). The attentional bias in current and former smokers. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*.
- Mogg, K., Bradley, B.P., & Williams, R. (1995). Attentional bias in anxiety and depression: The role of awareness. *British Journal of Clinical Psychology, 34*(1), 17-36.
- Mogg, K., & Bradley, B.P. (2002). Selective processing of smoking-related cues in smokers: Manipulation of deprivation level and comparison of three measures of processing bias. *Journal of Psychopharmacology, 16*(4), 385-392.
- Mogg, K., Bradley, B.P., Field, M., & De Houwer, J. (2003). Eye movements to smoking-related pictures in smokers: relationship between attentional biases and implicit and explicit measures of stimulus valence. *Addiction, 98*(6), 825-836.
- Peuker, A.C., & Bizarro, L. (2014). Attentional avoidance of smoking cues in former smokers. *Journal of Substance Abuse Treatment, 46*(2), 183-188.
- Renwick, B., Campbell, I.C., & Schmidt, U. (2013). Attention bias modification: A new approach to the treatment of eating disorders?. *International Journal of Eating Disorders, 46*(5), 496-500.
- Pomerleau, C.S., Carton, S. M., Lutzke, M.L., Flessland, K.A., & Pomerleau, O.F. (1994). Reliability of the Fagerstrom Tolerance Questionnaire and the Fagerstrom test for nicotine dependence. *Addictive Behaviors, 19*(1), 33-39.
- Sağlam, L. (2012). Investigation of the results of a smoking cessation clinic and the factors associated with success. *Turkish Journal of Medical Sciences, 42*(3), 515-522.
- Schmukle, S.C. (2005). Unreliability of the dot probe task. *European Journal of Personality: Published for the European Association of Personality Psychology, 19*(7), 595-605.
- Smith, W.F. (1933). The relative quickness of visual and auditory perception. *Journal of Experimental Psychology, 16*(2), 239-257.
- Staugaard, S.R. (2009). Reliability of two versions of the dot-probe task using photographic faces. *Psychology Science Quarterly, 51*(3), 339-350.
- Tiffany, S.T. (1990). A cognitive model of drug urges and drug-use behavior: Role of automatic and nonautomatic processes. *Psychological Review, 97*(2), 147-168.
- Uysal, M.A., Kadakal, F., Karşıdağ, C., Bayram, N.G., Uysal, O. & Yilmaz, V. (2004). Fagerström test for nicotine dependence: Reliability in a Turkish sample and factor analysis. *Tüberk Toraks, 52*, 115-121.
- Waisman Campos, M., Serebrisky, D., & Mauricio Castaldelli-Maia, J. (2016). Smoking and cognition. *Current Drug Abuse Reviews, 9*(2), 76-79.
- Waters, A.J., Carter, B.L., Robinson, J.D., Wetter, D.W., Lam, C.Y., Kerst, W., & Cinciripini, P.M. (2009). Attentional bias is associated with incentive-related physiological and subjective measures. *Experimental and Clinical Psychopharmacology, 17*(4), 247-257.

ATILGANLIK EĞİTİMİNİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL DUYGUSAL ÖĞRENME BECERİLERİNE ETKİSİ*

Mehmet Akif DEMİRELLİ¹, Yaşar BARUT²

ÖZ

Bu araştırmada ortaokul öğrencilerine uygulanan atılganlık eğitiminin öğrencilerin sosyal, duygusal öğrenme becerilerine etkisi incelenmiştir. Araştırmaya 25(13K-12E) deney 25(13K-12E) kontrol grubu olmak üzere 50 ortaokul öğrencisi katılmıştır. Eğitimin duyurusu okullarda afişlerle yapılmış ve öğrenciler gönüllü olarak eğitime başvurmuşlardır. Araştırmada deneysel desen kullanılmıştır. Öğrenciler 10 oturumluk Atılganlık Eğitime katılmışlardır. Katılımcıların sosyal, duygusal öğrenme becerilerini ölçmek için Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Ölçeği (SDÖBÖ) kullanılmıştır. Uygulama öncesinde deney ve kontrol gruplarının ön test puanlarını analiz etmek amacıyla bağımsız örneklem için t-testi, uygulama sonrasında deney ve kontrol gruplarının ön test-son test puanları farkını analiz etmek için bağımlı örneklem t-testi kullanılmıştır. Sonuç olarak atılganlık eğitimi öğrencilerin sosyal ve duygusal öğrenmelerine, iletişim becerileri ve stres düzeylerine anlamlı şekilde etki ederken, problem çözme ve kendilik algılarına anlamlı şekilde etki etmemiştir.

Anahtar Kelimeler

Atılganlık, Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri, Ortaokul Öğrencileri

THE EFFECT OF ASSERTIVENESS TRAINING ON SOCIAL EMOTIONAL LEARNING SKILLS OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS

ABSTRACT

In this research, the effect of Assertiveness Training applied to secondary school students on social and emotional learning skills of students was investigated. 25 (13 female - 12 male) experimental group, 25 (13 female - 12 male) control group, totally 50 secondary school students participated in this research. The announcement of the training was made with the posters in the schools and the students applied for the education voluntarily. Experimental design was used in the research. The students participated in Assertiveness Training consisted of 10 sessions. The Social Emotional Learning Skills Scale (SDQAS) was used to measure participants' social and emotional learning skills. In order to analyze the pretest points of the experimental and control groups, t-test was used for independent samples and after the application, to analyze the difference of pretest-posttest scores of the experimental and control groups dependent samples t-test was also used. As a result, while assertiveness training significantly influenced students' social and emotional learning, communication skills and stress levels, it had no significant effect on their problem solving and self-perceptions.

Key Words

Assertiveness, Social Emotional Learning Skills, Secondary School Students

*Bu makale, Mehmet Akif DEMİRELLİ'nin Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı'nda Yaşar BARUT danışmanlığında 2019 yılında tamamladığı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

¹Psikolojik Danışman, Milli Eğitim Bakanlığı, e-mail: demirellimakiff@gmail.com, ORCID:0000-0003-3217-5764

²Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Çocuk Gelişimi Bölümü, e-mail: yasarbarut@yahoo.com, ORCID:0000-0002-5027-2536

Alıntılama: Demirelli, M.A., Barut, Y. (2020). Atılganlık eğitiminin ortaokul öğrencilerinin sosyal duygusal öğrenme becerilerine etkisi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 4(8), 173-180.

Giriş

İnsan, sosyal bir varlıktır ve diğer insanlarla etkileşim halindedir. Dolayısıyla insan diğer bireylerle sağlıklı ve olumlu bir iletişim kurma isteğindedir. Bu istek tek başına yeterli değildir, insanın belli başlı sosyal becerilere sahip olmasını gerektirir. Bir toplum aidiyeti bireylerin toplumsal bazı kurallara da uymalarını gerektirmektedir (Alberti ve Emmons, 1995). İnsan toplum içerisinde belli başlı sosyal becerilerini etkili kullanamadığı zamanlarda, toplumsal uyumunda problemler yaşayabilmektedir. Bireyin sosyal becerileri kazanması ilk olarak ailede başlamaktadır. Bu durumu arkadaşları ile oynadığı oyunlar, okul yaşantıları da etkilemektedir. Birey yaşantıları sonucunda saldırganca, çekingence veya atılganca davranışlarda bulunabilir. Saldırganca ve çekingence davranan bireyler ise belirli eğitim içerikleriyle desteklenerek atılganca davranma becerileri kazanabilmektedirler.

Atılganlık kavramı, ilk kez Wolpe ve Lazarus (1966) tarafından tanımlanmıştır. Wolpe ve Lazarus (1966), insanın hissettiklerinin ve davranış şekillerinin atılganca ifade edilmişlerdir. Atılganca davranmayı, problem çözme becerileri, olumsuz duygularla baş edebilme becerileri, kişiler arası sorunları etkili çözebilme becerileri şeklinde ifade etmişlerdir. Bireyler karşılaştıkları olaylarda problem çözme becerileri, iletişim becerileri, sözlü ve sözsüz iletişimi etkili kullanabilme becerileriyle hareket ettiklerinde, olayları atılganca ele almakta ve içsel süreçlerinde daha az gerilim hissedebilmektedirler. Atılganlık kavramını Alberti ve Emmons (1970) da ele almışlardır. Atılgan birey, haklarını iyi bilen ve savunabilen kişidir (Alberti ve Emmons, 1970). Atılganca davranan bireyler yaşadıkları haksızlık durumlarında, uygun iletişim becerileriyle hak arayışlarını sağlıklı bir şekilde savunabilmektedirler. Saldırgan bireyler ve çekingen bireyler ise hak arayışlarını ya uygun olmayan şekillerde aramaktadırlar ya da haklarını savunamamaktadırlar.

İnsanlar hissettiklerini ve düşündüklerini üç şekilde dışa vurmakta, sergilemektedirler. Bunlar: Saldırgan, çekingen ve atılgan olarak tanımlanabilir (Torucu, 1994). Saldırgan tavır gösteren kişiler, problem çözme becerilerinde, öfke kontrolü noktasında ve hissettiklerini paylaşma noktasında yetersiz iletişim becerilerine sahiptirler. İnsanları anlamakta ve anladıklarını paylaşmakta güçlük çekerler (Voltan, 1980). Saldırgan bireyler, uygun iletişim kalıplarını kullanmakta güçlük çekebilmektedirler. Olaylar karşısında duygu ve düşüncelerini kontrol edemeyerek toplumsal uyum becerilerini etkili kullanamayabilmektedirler. Atılganca davrananlar ise, iletişim becerileri yüksek, özgüveni yeterli, problem çözme becerileri olan haklarını savunabilen ve hayır diyebilen bireyler olarak ele alınabilirler (Alberti ve Emmons, 1976).

Çekingen davranış biçimini benimseyen kişiler; özgüven, hissettiklerini paylaşabilme, göz teması kurabilme, haklarını savunabilme gibi alanlarda yetersizdirler. İnsan ilişkilerinde stresli ve kaygılıdırlar. Çekingen davranış sergileyen bireyler, kendilik algılarında yetersizdirler. İnsanlarla iletişim kurarken yoğun heyecan, kaygı ve stres yaşayabilmektedirler. Seçimlerini kendi özgüvenlerini ortaya koyarak gerçekleştiremez, başkalarının kendileri adına kararlar almalarını ve vermelerini olumlu karşılayabilmektedirler. Öfkelerini, kendi başlarına yaşayabilirlerken bazen de yansıtabildikleri birilerine gösterebilmektedirler (Baltaş, 1990). Çekingen bireyler çoğunlukla olaylar karşısında duygularını bastırırlar veya çeşitli savunma mekanizmalarıyla bu tepkiyi başkalarına yansıtabilmektedirler. Bastırdıkları düşünce ve duygular içsel olarak gerginlik yaşamalarına sebep olabilmektedir.

İnsan yaşadığı toplum içerisinde atılganca, saldırganca veya çekingence davranışlarda bulunabilmektedir. Sosyal becerileri yeterli olan bireyler atılganca davranırken, sosyal becerileri yetersiz olan bireyler ise saldırganca ve çekingence davranışlarda bulunabilmektedirler.

Sağlıklı iletişimin temeli olarak kabul edilen atılganlık; kişinin duygu, ilgi, düşünce ve isteklerinin doğrudan, içtenlikle ve açıkça anlatımını içerir (Jakubowski, 1973). Tanımlardan da anlaşılacağı gibi atılganlık, bir bireyin duygu ve düşüncelerini etkili ve açık, anlaşılır bir şekilde karşı tarafa aktarabilmesini, kişinin özgüven sahibi olmasını, sosyal ilişkilerde iletişim becerisini etkili bir şekilde kullanabilmesi olarak

açıklanabilir. Atılgan birey problem yaşadığında saldırgan veya çekingen birey gibi tepkiler göstermez. Tanımlardan da anlaşılacağı üzere kendisini geliştirmeye açıktır.

Alberti ve Emmons (1998) tarafından atılganlık, kişinin anksiyete yaşamadan kendi başına ayakta durmasını, duygularını daha rahat ifade etmesini, başkalarının haklarını göz ardı etmeden kendi değer ve ilgilerine uygun davranmasını mümkün kılan davranış olarak tanımlanmıştır (akt., Kaya, 2001). Görüldüğü gibi atılgan birey kaygıyla baş edebilmede zorlanmaz.

Bu araştırmada ortaokullarda okuyan öğrencilerin sosyal gelişimlerine katkıda bulunmak ve bu eğitim programının etkililiğinin sınanıp, öğrencilerin sosyal yönden gelişimlerini sağlamak adına örnek bir program oluşturmak amaçlanmıştır. Ayrıca ortaokullarda öğrencilerin sosyal gelişimlerini sağlamak adına tek oturumlardan oluşan grup rehberliği çalışmaları yerine, özellikle ihtiyacı olan öğrencilerin belirlenip sekiz-on haftadan oluşan grupla psikoeğitim yapılmasının daha etkili olabileceğini göstermek amaçlanmıştır. Bu araştırma ortaokullarda eğitim gören öğrencilerin sosyal duygusal öğrenme becerilerini geliştirmeleri için atılganlık eğitiminin önemini göstermekte faydalı olabilir. Teknoloji çağının öğrenciyi pasif bir konuma koymasıyla beraber ortaokul öğrencilerinin iletişim becerileri, problem çözme becerileri, kendilik algıları ve stres düzeylerinde olumlu gelişim sağlamak ve öğrencilerin aktif olmaları adına çeşitli eğitimler araştırılmaktadır. Bu araştırma yukarıda sayılan konularda atılganlık eğitiminin uygulanıp fayda sağlayabileceğini göstermeyi hedeflemektedir. Çalışma ortaokullarda mevcut sosyal duygusal öğrenme becerilerini kullanamayan öğrencilerin fark edilmesini ve bu potansiyellerini kullanabilme yeteneklerinin olduğunu göstermekte faydalı olabilir. Özellikle ortaokullarda çalışan psikolojik danışmanlara, öğrencilerin sosyal duygusal öğrenme becerilerini geliştirmelerinde atılganlık eğitiminin katkısını göstermekte faydalı olabilir.

Araştırmada atılganlık eğitiminin ortaokul öğrencilerinin sosyal, duygusal öğrenme becerilerine etkisi var mıdır? temel problem cümlesi çerçevesinde atılganlık eğitiminin ortaokul öğrencilerinin kendilik algılarına, iletişim becerilerine, problem çözme becerilerine ve stres algılarına etkisi var mıdır? sorularına cevap aranmıştır.

Yöntem

Araştırma deneysel bir çalışmadır.

Araştırmanın Etik İzinleri

Araştırmaya başlamadan Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 09.05.2019 tarih ve 2019-157 sayılı kararla izin alınmıştır. Deney ve kontrol grubundaki öğrenciler araştırmaya gönüllü olarak katılmışlardır.

Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Çankırı ili Merkez ilçesinde bulunan ortaokullarda okuyan öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırma Çankırı ili Merkez ilçesinde araştırmaya katılmakta gönüllü öğrenciler üzerinde yapılmıştır. 26'sı kız 24'ü erkek olmak üzere toplam 50 öğrenci araştırmaya katılmışlardır. Öğrencilere Rathus Atılganlık Envanteri uygulanmıştır. Deney ve kontrol grupları oluşturulurken Kişisel Bilgi Formundan elde edilen demografik özellikler (özellikle sınıf seviyeleri ve cinsiyet durumları dikkate alınarak) ve SDÖBÖ'den elde edilen ön test puanları dikkate alınmıştır. Hem deney grubunda hem de kontrol grubunda 13 kız 12 erkek öğrenci bulunmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Ölçeği: Kabakçı ve Owen (2010) tarafından geliştirilen ölçek 40 madde ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçek dördümlü likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 160, en düşük puan 40'tır. Puanların yükselmesi sosyal duygusal becerileri yönünden bireyin yeterliliğine, düşüklüğü ise bireyin kendini yetersiz algıladığını göstermektedir (Kabakçı ve Owen, 2010). Cronbach Alfa katsayısı 0.88 bulunmuştur. Test-tekrar-test güvenilirliği ise 0.85 olarak saptanmıştır. Ölçeğin faktör yükleri 0.33-0.60 arasındadır (Durualp, 2014).

İşlem

Deney grubuyla yapılan on oturumluk atılganlık eğitimi programı eğitim içeriği araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Oturumların içeriği aşağıda belirtilmiştir.

1. Oturum: Grubun yapılandırılması, atılganlık nedir, ne değildir?
2. Oturum: Empati kavramı.
3. Oturum: Hayır diyebilme.
4. Oturum: Haklarımızı savunabilmek.
5. Oturum: Zihin okuma.
6. Oturum: Kendini ifade edebilme.
7. Oturum: Benlik ve ideal benlik.
8. Oturum: Çatışma çözme.
9. Oturum: Olumsuz düşünceler ve baş etme.
10. Oturum: Değerlendirme ve sonlandırma.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS programından yararlanılmış olup, uygulama öncesinde deney ve kontrol gruplarının ön test puanlarını analiz etmek amacıyla bağımsız örneklem için t-testi, uygulama sonrasında deney ve kontrol gruplarının ön test-son test puanları farkını analiz etmek için bağımlı örneklem t-testi kullanılmıştır. Çalışmada anlamlılık düzeyi $p < 0.05$ alınmıştır. Verilerin normal dağılım analizi yapılmış ve normal dağılımın sağlandığı saptanınca parametrik istatistik yöntemleri kullanılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde uygulamalar sonucunda elde edilen veriler üzerinde uygulanan analiz sonuçları tablolar halinde verilmiş ve bulgular araştırmanın alt problemlerindeki sıraya uygun olarak açıklanmıştır.

Tablo 1. Deney ve kontrol grubu kendilik algısı ön test puanları bağımsız t-testi

Grup	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Deney	25	29.9	7.14	48	0.513	0.610
Kontrol	25	29.0	4.72			

$p > 0.05$

Tablo 1’de görüldüğü üzere kendilik algısı puanlarında deney ve kontrol grubu arasında ön testte anlamlı bir fark yoktur.

Tablo 2. Deney grubu kendilik algısı ön test son test puanları bağımlı t-testi

Ölçüm	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Ön test	25	29.88	7.14	24	3.88	0.001*
Son test	25	37.04	8.81			

* $p < 0.05$

Tablo 2’ye bakıldığında deney grubu kendilik algısı ön test ve son test puanları arasındaki fark anlamlıdır ($p < 0.05$).

Tablo 3. Kontrol grubu kendilik algısı ön test son test puanları bağımlı t-testi

Ölçüm	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Ön test	25	29.00	4.72	24	2.66	0.013*
Son test	25	27.84	3.38			

* $p < 0.05$

Tablo 3’e bakıldığında kontrol grubu kendilik algısı ön test ve son test puanları arasındaki fark anlamlıdır ($p < 0.05$).

Tablo 4. Deney ve kontrol grubu ön test iletişim puanları bağımsız t-testi

Grup	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Deney	25	21.36	5.00	48	1.60	0.910
Kontrol	25	23.44	4.11			

p>0.05

Tablo 4'te görüldüğü üzere iletişim puanlarında deney ve kontrol grubu arasında ki fark anlamlı değildir (p>0.05).

Tablo 5. Deney grubu ön test son test iletişim puanları bağımlı t-testi

Ölçüm	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Ön test	25	21.36	5.00	24	8.85	0.000*
Son test	25	29.32	3.06			

*p<0.05

Tablo 5'e bakıldığında deney grubu kendilik algısı ön test ve son test puanları arasındaki fark anlamlıdır (p<0.05).

Tablo 6. Kontrol grubu ön test son test iletişim puanları bağımlı t-testi

Ölçüm	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Ön test	25	23.44	4.11	24	1.55	0.134
Son test	25	23.00	4.00			

p>0.05

Tablo 6'ya bakıldığında kontrol grubu iletişim ön test ve son test puanları arasındaki fark anlamlı değildir (p>0.05).

Tablo 7. Deney ve kontrol grubu ön test problem çözme puanları bağımsız t-testi

Grup	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Deney	25	31.56	2.94	48	0.33	0.740
Kontrol	25	32.04	4.07			

p>0.05

Tablo 7'de görüldüğü üzere problem çözme puanlarında deney ve kontrol grubu arasında ön testteki fark anlamlı değildir (p>0.05).

Tablo 8. Deney grubu ön test son test problem çözme puanları bağımlı t-testi

Ölçüm	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Ön test	25	31.56	5.94	24	6.76	0.000*
Son test	25	37.48	3.57			

*p<0.05

Tablo 8'e bakıldığında deney grubu problem çözme ön test ve son test puanları arasındaki fark anlamlıdır (p<0.05).

Tablo 9. Kontrol grubu ön test son test problem çözme puanları bağımlı t-testi

Ölçüm	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Ön test	25	32.04	4.07	24	4.23	0.000*
Son test	25	29.92	2.75			

*p<0.05

Tablo 9'a bakıldığında kontrol grubu iletişim ön test ve son test puanları arasındaki fark anlamlıdır (p<0.05).

Tablo 10. Deney ve kontrol grubu ön test stres puanları bağımsız t-testi

Grup	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	P
Deney	25	23.52	5.47	48	1.068	0.291
Kontrol	25	25.00	4.24			

p>0.05

Tablo 10'da görüldüğü üzere stres puanlarında deney ve kontrol grubu arasında ön testteki fark anlamlı değildir (p>0.05).

Tablo 11. Deney grubu ön test son test stres puanları bağımlı t-testi

Ölçüm	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Ön test	25	23.52	5.47	24	8.23	0.000*
Son test	25	30.92	3.60			

*p<0.05

Tablo 11'e bakıldığında deney grubu stres ön test ve son test puanları arasındaki fark anlamlıdır (p<0.05).

Tablo 12. Kontrol grubu ön test son test stres puanları bağımlı t-testi

Ölçüm	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	P
Ön test	25	25.00	4.24	24	1.93	0.065
Son test	25	24.36	3.40			

p>0.05

Tablo 12'ye bakıldığında kontrol grubu stres ön test ve son test puanları arasındaki fark anlamlı değildir (p>0.05).

Tartışma

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Ölçeği kendilik algıları puanlarında deney grubu ön test ve son testleri arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmıştır. Ancak kontrol grubunun da ön-test ve son-test skorları arasında anlamlı bir fark çıkmıştır. Bu sonuçla atılganlık eğitiminden bağımsız olarak da öğrencilerin kendilik algılarının gelişebileceği sonucu çıkmıştır. Waksman (1984), araştırmasında ergenlerin sosyal becerilerini geliştirmek için uygulanan atılganlık eğitimleriyle, bireylerin iç denetim ve öz saygı kazanmada gelişim gösterdiklerine dair sonuçlara ulaşmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmada da deney ve kontrol gruplarının kendilik algıları puanlarında anlamlı farklar ortaya çıkmıştır. Araştırmada ortaokul öğrencilerinin Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Ölçeği iletişim becerileri puanlarında deney grubu ön test ve son testleri arasında anlamlı bir fark vardır. Kontrol grubunun ön test ve son testleri arasında anlamlı bir fark yoktur. Bu sonuçla atılganlık eğitiminin öğrencilerin iletişim becerilerini geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Berne (1963), "uymuş çocuk" tanımı üzerinden bireyi şu şekilde açıklamıştır; içine kapanık, duygu ve düşüncelerini yansıtamayan ve toplumsal uyumu düşük bireyler "uymuş çocuk" özelliklerini taşırlar. Bu bilgiye göre bireylerin sosyal duygusal öğrenme becerileri kazanmaları "uymuş çocuk" yanlarını yenmelerine fayda sağlayabilir. Araştırma sonucunda elde ettiğimiz bilgiler ışığında atılganlık eğitiminin ortaokul öğrencilerinin iletişim becerilerine olumlu yönde etki ettiği görülmüştür. Berne'nin (1963), uymuş çocuk tanımındaki öğrencilere atılganlık eğitimi verilerek gelişim göstermeleri sağlanabilir. Wise, Bundy, Bundy ve Wise (1991) genç ergenler üzerinde sosyal beceri üzerine bir çalışma yürütmüşlerdir. Yirmi iki kişilik 6. sınıf öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada son testte deney grubunda kontrol grubuna göre daha anlamlı fark çıkmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmada da atılganlık eğitiminin iletişim becerileri kazandırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Torucu (1994) grupla girişimcilik eğitiminin bireylerin girişimcilik düzeylerine etkisini incelediği araştırmasında 80 kişilik bir grup üzerinde çalışmış ve girişimcilik eğitimi gören grubun bu davranışları gösterme düzeyinin, eğitim görmeyen gruba göre anlamlı düzeyde arttığını belirlemiştir. Kim (2003), atılganlık eğitimi uygulanan bireylerin iletişim becerilerinin geliştiği, benlik saygısı düzeylerinin ve kendini ifade edebilme becerilerinin yükseldiği sonuçlarına ulaşmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmada da atılganlık eğitiminin iletişim becerileri kazandırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada ortaokul öğrencilerinin Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Ölçeği problem çözme puanlarında deney grubu ön test ve son testleri arasında anlamlı bir fark vardır. Ancak kontrol grubunun da ön test ve son test arasında anlamlı bir fark çıkmıştır. Bu sonuçla atılganlık eğitiminden bağımsız olarak da öğrencilerin problem çözme becerilerinin gelişebileceği sonucu çıkmıştır. Erskine (1988); saldırgan, isyankâr, dürtüsel kişilik özelliklerine sahip bireylerin kendilerini kontrol edebilme becerilerinin düşük olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bilgi ışığında saldırgan özelliklere sahip bireylere verilecek atılganlık eğitiminin saldırganlıklarını olumlu yönde yenmeleri sağlanabilir. Budak (1999) yapmış olduğu çalışmada sosyal

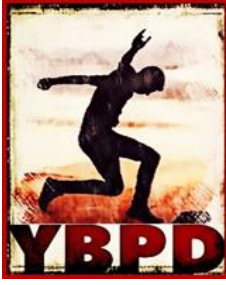
destek arttıkça bireyin problem çözme becerilerini etkin kullanımının da arttığını belirtmiştir. Gerçekleştirilen bu çalışmada da deney ve kontrol gruplarının kendilik algıları puanlarında anlamlı farklar ortaya çıkmıştır. Araştırmada ortaokul öğrencilerinin Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Ölçeği stres düzeyi puanlarında deney grubu ön test ve son testleri arasında anlamlı bir fark vardır. Kontrol grubunun ön test ve son test arasında anlamlı bir fark yoktur. Bu sonuçla atılganlık eğitiminin öğrencilerin stres düzeylerini olumlu düzeyde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Mays (1996), 5. sınıf öğrencileri üzerinde atılganlık eğitiminin etkili olup olmadığını araştırmıştır. Atılganlık eğitiminden faydalanan öğrencilerin iç odaklarının güçlendiğini ve anksiyete duygudurumunu daha kontrollü ele aldıkları sonucuna ulaşmıştır. Gerçekleştirilen bu çalışmada da iç odakları yüksek olan bireylerin kendilik algılarının da yüksek olabileceği, ayrıca kaygılarını kontrol edebilen bireylerin de stresle başa çıkabilme durumlarının yüksek olduğu söylenebilir. Bu bilgiler bizi, kendilik algıları ve stresle başa çıkma becerilerini atılganlık eğitiminin olumlu yönde geliştirdiği sonucuna ulaştırabilir. Tataker (2003), atılganlık eğitimi ile ruhsal sorun yaşama durumunu 224 öğrenci üzerinden araştırmıştır. Yaptığı araştırmanın sonucunda atılganlık düzeyi yükseldikçe ruhsal sorun yaşama oranının düştüğünü tespit etmiştir. Gerçekleştirilen bu çalışmada da atılganlık düzeyi yükseldikçe stres düzeyinin azaldığı görülmüştür. Tan (2006), 717 ergen üzerinde atılganlık eğitimi ve stres düzeyleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Yaptığı araştırmada atılganlık eğitimi ile stres düzeyi arasında pozitif yönde bir kolerasyon olduğunu bulmuştur. Gerçekleştirilen bu çalışmada da atılganlık eğitimi alan öğrencilerin stres düzeyinin azaldığı görülmüştür.

Öneriler

Bu araştırmayla öğrencilerin kişilik gelişimleri için okullarda ne gibi çalışmalar yapılabilirliğine cevap aranmıştır. Özellikle problem çözme, iletişim, kendilik algısı ve stres düzeylerinde öğrencilerin olumlu gelişmeler yaşayabilmeleri için atılganlık eğitiminin önemine vurgu yapılmıştır. Araştırma sonucunda atılganlık eğitiminin öğrencilerin “stres düzeylerinde” ve “iletişim becerilerinde” istendik yönde etkiler yaptığı görülmüştür. Bu noktada psikolojik danışmanlar eğitimi uygulayıp iletişim becerileri zayıf, stres düzeyleri yüksek öğrenciler üzerinde olumlu sonuçlar elde edebilirler. Araştırma sonucu, araştırmanın yapıldığı çalışma grubu üzerinden yorumlanacağından farklı popülasyonlar üzerinde çalışmalar yapılarak olumlu sonuçlar elde edilebilir. Okul rehberlik servisleri grupla psikoeğitim veya grup rehberliği çalışmaları yaparak öğrencileri geliştirebilir. Bu çalışmayla öğrencilerin sosyal duygusal öğrenme becerilerinde grup çalışmalarının faydalı olabileceği gösterilmiştir. Bu nedenle psikolojik danışmanlar okullarında grup rehberliği çalışmalarına önem verebilirler. Araştırma ortaokul öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Ancak aynı eğitim ilkökul 4. sınıf ve lise seviyelerinde de uygulanabilir. Çalışma okullarda mevcut sosyal duygusal öğrenme becerilerini kullanamayan öğrencilerin fark edilmesini ve bu potansiyellerini kullanabilme yeteneklerinin olduğunu göstermekte faydalı olabilir.

Kaynakça

- Alberti, R.E., Emmons M.L. (1970). *Your perfect right: A guide to assertive behavior*. California: Impact Publishers.
- Alberti, R.E., Emmons M.L. (1976). *Stand up, speak out, talk back*. San Luis Opispo: Impact Publisheres.
- Alberti, R.E., Emmons M.L. (1995). *Atılganlık hakkınızı kullanın* (Serap Katlan, Çev.). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Alberti, R.E., Emmons, M.L. (1998). *Your perfect right: Complete guide to assertive living*. California: Impact Publishers.
- Baltaş, A., Baltaş, Z. (1990). *Stresle başa çıkma yolları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Berne, E. (1963). *The structure and dynamics of groups and organizations*. New York: Ballantine Books.
- Budak, B. (1999). *Lise öğrencilerinin algılanan sosyal destek düzeyi ile problem çözme becerileri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Duruoalp, E. (2014). Ergenlerin sosyal duygusal öğrenme becerilerinin cinsiyet ve sınıfa göre incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 13-25.
- Erskine, R.G. (1988). Ego structure, intrapsychic function and defense mechanisms: A commentary on Eric Berne's original theoretical concepts. *Transactional Analysis Journal*, 18(1), 15-19.
- Jakubowski, S. (1973). Facilitating the growth of women through assertiveness training. *The Counseling Psychologist*, 4(1), 75-86.
- Kabakçı, Ö.F., Owen, F.K. (2010). Sosyal Duygusal Öğrenme Becerileri Ölçeği geliştirme çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 35(157), 153-166.
- Kaya, Z. (2001). *Meslek lisesi öğrencilerinin atılganlık ve sürekli kaygı düzeylerinin karşılaştırılması üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Ker-Dinçer M. (2005). *Kişilerarası iletişimde sorun çözücü bir iletişim becerisi olarak atılganlık*. Gürüz D. ve Temel A. (Ed.). İzmir: Nobel Basımevi.
- Kim, Y. (2003). The effects of assertiveness training on enhancing the social skills of adolescents with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 97(5), 285-297.
- Mays, W.W. (1996). The efficacy of a brief classroom format assertiveness training program on assertive behavior, assertiveness knowledge, anxiety and locus of control in fifth-grade students. *Humanities and Social Sciences*, 57(5-A), 19-71.
- Tan, S. (2006). *Ergenlerde stresle başa çıkma tarzlarının atılganlık düzeyi ve bazı değişkenler açısından incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tataker, T. (2003). *Ergenlerin atılganlık düzeyi ile ruhsal sorunları arasındaki ilişkinin araştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Torucu, B. (1994). *Eğitim sürecinde grupla danışmanlık uygulamalarının gençlerin girişimcilik gelişimine etkisi: Yenişehir sağlık meslek lisesinde deneysel bir uygulama*. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Voltan, N. (1980). *Grupla atılganlık eğitiminin bireyin atılganlık düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Waksman, S.A. (1984). Assertion training with adolescent. *Adolence*, 19(73), 123-130.
- Wise, K.L., Bundy, K.A, Bundy, E.A., Wise, L.A. (1991). Social skills training for young adolescents, *Adolescence*, 26(101), 232-239.
- Wolpe, J., Lazarus, A.A. (1966). *Behavior therapy techniques*. Elmsford, NY: Pergamon Press.

SİGARA KULLANAN BİREYLERDE YOKSUNLUĞUN DİKKAT TÜRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Mehmet Can TANFER¹, Gün PAKYÜREK²

ÖZ

Bu çalışmada; sigara kullanan ve araştırmacı tarafından yoksun bırakılan katılımcıların yoksunluk durumlarının dikkat düzeylerinde nasıl bir farklılık gözleneceğinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın örneklemini, amaçlı örnekleme yoluyla seçilen, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi'nde lisans eğitimine devam eden, 20-25 yaş arası (%53.3 kadın, %46.7 erkek) toplam 45 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada Demografik Bilgi Formu, Fagerström Nikotin Bağımlılık Testi, Nikotin Stroop Görevi, d2 Dikkat Testi ve n-Geri Görevi kullanılmıştır. Nikotin Stroop Görevi, katılımcıların sigara ile ilişkili ve sigara ile ilişkisiz olmak üzere iki kelime listesini okuması şeklindedir. Sonrasında seçici ve sürdürülebilir dikkati belirlemek amacıyla uyarıcı olarak "d" ve "p" harfleri kullanılan d2 dikkat testi ölçümlenmiştir. Testte katılımcıdan üstünde, altında veya biri altında biri üstünde olmak üzere iki adet nokta bulunan "d" harflerinin bulunması istenmiştir. Son olarak bölünmüş dikkat düzeyini belirlemek amacıyla katılımcılara n-Geri Görevi verilmiştir. n-Geri görevinde katılımcıdan aynı anda görsel ve işitsel uyarılara dikkat edip ardışık olarak aynı uyarıcı algıladığında araştırmacı tarafından belirlenen tuşlara basması beklenmiştir. Veriler bağımsız örneklem t-testi ile Son Faktör Tekrarlı ANOVA aracılığıyla değerlendirilmiştir. Araştırmanın bulgularında; yoksun bırakılan bireylerin sigara kullananlara göre sürdürülebilir dikkat performansının daha düşük olduğu saptanmıştır ($p < 0.05$). Yoksun bırakılan bireylerin sigara kullananlara göre bölünmüş dikkat, seçici dikkat ve dikkat yanlılığı performansında anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır ($p > 0.05$). Bulgular tartışma bölümünde ilgili literatür çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Nikotin Bağımlılığı, Yoksunluk, Dikkat Yanlılığı, Dikkat Türleri, N-geri Görevi.

THE EFFECT OF NICOTINE ABSTINENCE ON ATTENTION TYPES IN SMOKERS

This study aims to determine the differences in the attention levels of the deprivation status of the participants who are smoking and deprived by the researcher. In this research, there are 45 university students between the ages of 20-25 (53.3% female, 46.7% male) who were chosen by purposive sampling and continuing their undergraduate education at Aydın Adnan Menderes University. Fagerström Nicotine Dependence Test, Nicotine Stroop Task, d2 Attention Test and N-Back Task were used in the study. The participants of the study consisted of 2 groups who were changed by nicotine deprivation by the researcher. Participants were shown two lists of words, individually related to smoking and not related to smoking. Then, to determine selective and sustainable attention, the d2 attention test was measured. Finally, the n-Back Task was assigned to the participants to determine the level of divided attention. In the n-Back task, the participant was expected to pay attention to visual and auditory stimuli at the same time and press the keys determined by the researcher when he/she detected the same stimulus consecutively. Independent samples t-test was used to evaluate the data using the Last Factor Repeated ANOVA. In the findings of the research; it was found that the deprived participants had lower sustained attention performance than the smokers ($p < 0.05$). The findings were evaluated in the discussion section within the framework of the recent literature.

Key Words

Nicotine Addiction, Nicotine Abstinence, Attention Types, Smoking Bias, N-Back Task

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, e-mail: cantanfer4@gmail.com, ORCID:0000-0002-9363-6539

²Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, e-mail: gunpakyurek@gmail.com, ORCID:0000-0002-1373-9109

Alıntı: Tanfer, M.C., Pakyürek, G. (2020). Sigara kullanan bireylerde yoksunluğun dikkat türleri üzerindeki etkisi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 4(8), 181-194.

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü'nün 2016 yılı raporundaki verilere göre dünya genelindeki erkeklerin %33.7, kadınların %6.2'si sigara kullanmaktadır. Türkiye'de ise bu veriler erkeklerde %41.1, kadınlarda %14.1'dir (WHO, 2018). Sigaranın içinde 3000'e yakın madde bulunmaktadır fakat en temel bileşeni olan nikotin, kanserojen madde olması nedeniyle başta akciğer kanseri olmak üzere, diğer kanser türleri ile birlikte %90'lık bir kısmına neden olmaktadır (Hecht, 2012). Sigara, kanserin dışında, kardiyovasküler hastalıklar ve akciğer rahatsızlıkları neticesinde ölüme yol açmaktadır (Benowitz, 2010). Sigara kullanan bireylerin çoğunun sigaranın içinde bulunan nikotine olan bağımlılığından dolayı bırakamadığı bilinmektedir. Nikotinin kısa süreli olumlu yanları olduğu bulunsu da uzun süreli kullanımın ve nikotinin vücuda alınımının bırakılmasından sonra olumsuz yanları olduğu da görülmektedir. Nikotin bağımlılığının fizyolojik boyutunda beyin mekanizmaları rol oynamaktadır. Birey sigara kullanımında sigaranın içindeki tütünde bulunan nikotin vücuda girer. Sigarada bulunan nikotin duman aracılığıyla akciğerlere yol alır ve hızlı bir şekilde kan dolaşımına karışır. Kan dolaşımı aracılığıyla beyine gider ve beyinde bulunan nikotinik kolinerjik reseptörlere ulaşır. Nikotinik kolinerjik reseptörler aktive oldukça çeşitli nörotransmitter salınımı artmaktadır. Nörotransmitter mezolimbik bölgeden aktive edilen dopaminin ortaya çıkmasını sağlar ve dopaminerjik nöronlar nükleus akumbenste nikotinin sağladığı haz aracılığıyla nikotin bağımlılığına sebep olur (Benowitz, 2010).

Nikotin yoksunluğu, DSM-5'te "tütün kullanım bozuklukları" başlığında "tütün yoksunluğu" alt başlığıyla yer almaktadır. Tanı kriterleri arasında sinirli olma durumu, anksiyete, depresif duygudurum, konsantrasyonda zorluk, sigara kullanma isteğinde artış, insomnia ve dinlenememe olarak tanımlanmaktadır (APA, 2014). Nikotin yoksunluğu kişinin nikotin alımına ara vermesi sonucunda, nikotine olan isteğinin artması dolayısıyla yaşadığı nikotin ihtiyacı durumudur. Yoksunluk pek çok bağımlılık yapıcı maddede olduğu gibi sigarada da oldukça çeşitli etkilerde bulunmaktadır. Nikotin yoksunluğunun etkileri arasında; bilişsel performansı düşürme, sinirlilik, anksiyete, depresyon düzeyinde artış (al'Absi vd., 2002), uyuklama, konsantrasyonda zayıflık (Hughes, Higgins ve Hatsukami, 1990) tükürük miktarında azalma, kendini zinde hissetme düzeyinde azalma (Baldinger vd., 1995), sigaraya ilişkin dikkat yanlılığında artış (Gross, Jarvin ve Rosenblatt, 1993) görülmektedir. Yoksunluğun noradrenalin düzeyindeki değişikliğiyle ilgili bulgular çelişkilidir (Hofstetter vd., 1986; West vd., 1984). Yapılan araştırmalar dikkate alındığında sigara kullanımında artış gösteren özelliklerin yoksunluk sonucunda azaldığı göze çarpmaktadır. Bunun nedeni nikotinin mekanizmasına ihtiyaç duyan bireyin yoksunluk sonucunda bu mekanizmalardan mahrum kalmasıdır.

Akut nikotin kullanımında kalp atış hızı artarken, nikotin yoksunluğu geçirilen ilk haftada kalp atış hızı normalin 12-14 BPM altına düştüğü görülmektedir ve nikotin yoksunluğu yaşayan kişilerin yeme isteğinde artış yaşandığı bulunmuştur (Hughes, Higgins ve Hatsukami, 1990). Bu bulgu sigara kullanımı sonucunda yaşanan kilo kaybı (Grunberg ve Bowen, 1985) ile ilgili yapılan araştırmanın bulgusuyla tutarlılık göstermektedir. Nikotin yoksunluğuyla ilgili yapılan araştırmalarda 2 saat ile 2 hafta arasında yoksunluk süresinin, yoksunluk belirtilerini göstermek için yeterli süreler olduğu belirtilmiştir ve yoksunluk belirtilerine göre yoksun bırakılma süresinin değişebileceğine değinilmiştir (Shiffman ve Jarvik, 1976).

Dikkat, kişinin yaşamını sürdürebilmesi için önemli bilişsel faaliyetlerden birisidir. Bellek, öğrenme, algı, seçim yapma, farkındalık gibi bilişsel süreçler ile yakından ilişkilidir. Çevresel uyaranlarla olan etkileşimin gerçekleşebilmesi için kişinin dikkat faaliyetlerini kullanması gereklidir. Baddeley (1990) dikkat faaliyetinin; odaklanma, sürdürülme ve yönelim olmak üzere üç bileşeni olduğunu söylemektedir. Dikkat süreçlerinin ve türlerinin sınıflandırılması açısından pek çok araştırmacı teorileriyle destek vermektedir. Dikkat faaliyetleri, algılanan uyaranların ne şekilde algılanacağı, dikkat edilmesi gereken uyaran sayısı, uyarana dikkat edilmesi gereken tepki süresi gibi değişkenler sonucunda türlere ayrılmaktadır. Bu sınıflamalar sonucunda dikkat, seçici dikkat, sürdürülebilir dikkat ve bölünmüş dikkat olarak üç tür üzerinden

değerlendirilmektedir (Pashler, 1998). Tütün dumanı, nikotini doğrudan beyne iletmek için hızlı ve etkili bir yöntemdir. Bu nedenle nikotin, tütün bağımlılığı ile ilişkilendirilmiştir. Sigara içen kişiler bir görevi yerine getirmeden önce uyarılma ve rahatlama tepkilerini aynı zamanda da tepki sürelerini iyileştirirler. Dikkat yanlılığı hipotezi, kişinin uyanları benliğine ait kavramlarla eşleştirerek dikkatini etkilemesi şeklinde adlandırılmaktadır (Domier vd., 2007). Cinsiyetler arası farklılaşabileceği düşünülen dikkat yanlılığı, klasik koşullama ile başlayıp edimsel koşullama ile devam etmektedir (Miller, 2013). Otomatik dikkat süreçleri aracılığı ile çekici hale gelen uyan ipuçları, dikkatin odaklanmasını ve sürdürülmesini sağlamaktadır (Robinson ve Berridge, 2001). Sigara kullanıcılarının, sigaraya ait bir ipucu görmeleri durumunda fizyolojik tepkiler yaşadıkları tespit edilmiştir (Carter ve Tiffany, 1999).

Sigara kullanan bireylerin, sigarayla ilişkili uyanlara yönelik dikkat düzeylerinde farklılaşma olduğu ilgili literatürde tespit edilmiştir. Sigara kullanımı ve nikotin yoksunluğunun karşılıklı etkileri ülkemiz literatürü dışında pek çok çalışmada araştırılan bir konudur. Araştırmalarda yoksunluk ve sigara kullanımında görülen belirtilerin birbirine zıt olduğu ve sigara kullanımının akut etkilerinin olumlu belirtiler gösterdiği fakat nikotin yoksunluğu ve uzun süreli sigara kullanımında olumsuz belirtilerin daha belirgin olduğu literatürde belirtilmektedir. Bu çalışmada sigara kullanan ve nikotin yoksunu bırakılan katılımcıların sürdürülebilir, seçici, bölünmüş dikkat ve dikkat yanlılığı süreçlerinin nasıl farklılaştığı araştırılmaktadır. Ülkemizde hem sigara kullanan bireyler hem de yoksunluğun dikkat performansına etkisiyle ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın ilgili literatürü genişleteceği düşünülmektedir.

Yöntem

Bu bölümde araştırmaya katılan katılımcıların demografik bilgileri, araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının özellikleri, araştırmada değişimlenen değişkenlerin özellikleri, veri toplama sürecindeki işlem yolu, uygulanan desen ve verilerin analizine ilişkin bilgilere yer verilmektedir.

Etik Kurul

Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilim Araştırmaları Etik Kurulu 26/12/2018 tarihli ve 31906847/050.04.04-08/30 sayılı karar ile izin alınmıştır

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Aydın ilinde lisans düzeyinde eğitim gören üniversite öğrencileri, örneklemini ise katılıma gönüllü olan ve katılım için gerekli özellikleri karşılayan 45 (%53.3 kadın, %46.7 erkek) üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklemenin belirlenmesinde amaçlı örnekleme metodu kullanılmıştır. Araştırmaya katılım özellikleri olarak; katılımcıların son 1 yıllık süre zarfında sigara kullanıyor olmaları, son 6 aylık süreç içindeki ortalama sigara tüketim miktarının günlük 10 adet ve üzeri olması, lisans düzeyi üniversite eğitimi almaları, araştırmada yoksun bırakmaya ilişkin grupta yer alan katılımcıların belirtildiği üzere 3 saat sigara tüketmemiş olmaları, katılımcının psikolojik, nörolojik ya da psikiyatrik tanı almaması, mental ve bilişsel düzeyini etkileyecek ilaç kullanmaması, araştırmacı tarafından hazırlanan gönüllü onam formunu okuyup imzalamış olmaları gerektiği belirlenmiştir. Sigara kullanımı ve yoksunluğuyla ilgili ölçütlere uymayan ve görme, renk körlüğü gibi sorunları yaşayan katılımcıların verileri araştırmaya dâhil edilmemiştir. Katılımcıların yaşları 20 ile 25 arasında ve yaş ortalaması ($\bar{x}=21.76$ $SS=1.464$) olarak belirlenmiştir. Katılımcıların ortalama sigara kullanım miktarı 17 adet ($\bar{x}=17.31$ $SS=5.116$) olarak elde edilmiştir. Katılımcıların bir kısmının sigaraya yoksun bırakılması süresi ise 3 saat olarak belirlenmiştir. Uygulama iki farklı çalışma grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir. 1. Grup günlük sigara kullanımı yoksun bırakılmayan grubu, 2. Grup ise araştırmacı tarafından sigara kullanımı 3 saatlik süreç içinde sigara ve nikotin etkilerine yoksun bırakılmak amacıyla kısıtlanan grubu oluşturmaktadır.

Katılımcılara, uygulamalar öncesi araştırmaya dair gerekli bilgiler yazılı ve sözlü biçimde bildirilmiştir ve katılımcıdan yazılı bilgilendirilmiş gönüllü onam formu alınmıştır.

Veri toplama araçları

Araştırmaya katılmayı kabul eden ve gerekli koşulları karşılayan katılımcılara, Demografik Bilgi Formu, Fagerström Nikotin Bağımlılık Testi, d2 Dikkat Testi, Nikotin Stroop Testi ve N-Geri (Back) Testi uygulanmıştır.

Demografik Bilgi Formu: Katılımcıların, araştırma kapsamında uyması beklenen koşullara uygunluğunu değerlendirmek ve demografik bilgilerini elde etme amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Form, 11 sorudan oluşmaktadır. Katılımcıların; yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, görme sorunları ve renk körlüğü, psikolojik, nörolojik veya psikiyatrik sorunları ve sigara kullanım miktarıyla ilgili bilgilerin edinilmesi amaçlanmıştır.

Fagerström Nikotin Bağımlılık Testi: Sigara kullanan bireylerin sigara kullanımı ve nikotin bağımlılık düzeyini ölçmek amacıyla, Fagerström (1978) tarafından geliştirilmiş ve Heatherton, Kozlowski, Frecker ve Fagerström (1991) tarafından revize edilmiştir. Türkçeye uyarlaması Uysal ve arkadaşları (2004) tarafından yapılmıştır. 6 maddelik bir ölçektir. Ölçekteki maddelerin puan aralığı 0 ile 3 puan arasındadır. Ölçekten en yüksek 10 puan, en düşük 0 puan alınabilmektedir. 0-2 puan arası çok düşük düzeyde sigara kullanan, 3-4 puan arası düşük düzeyde sigara kullanan, 5 puan orta düzeyde sigara kullanan, 6-7 puan arası yüksek düzeyde sigara kullanan ve 8-10 puan arası çok yüksek düzeyde sigara kullanan bireyi belirtmektedir (Uysal vd., 2004). Ölçeğin standardizasyon çalışmasında Cronbach Alpha katsayısı 0.56 olarak bulunmuştur ve bu katsayıya göre orta derecede güvenilir olarak belirlenmektedir.

Nikotin Stroop Görevi: Araştırmada, sigara ile ilişkili ve ilişkisiz olan kelimelere karşı bireylerin dikkat düzeyini ölçmek amacıyla Kısacık ve Çakır (2020) tarafından Türkçe formu geliştirilen Nikotin Stroop Testi kullanılmıştır. Testte; sigara ile ilişkili ve ilişkisiz olmak üzere 12'şer kelime çifti bulunmaktadır (Kısacık ve Çakır, 2020). Kelime çiftleri; mavi, siyah, kırmızı ve yeşil olmak üzere 4 farklı renk üzerinden sunulmuştur. Kelimelerde kullanılan yazı stili "Arial Black" fontu, kelimelerin boyutu ise 24 puntodur.

d2 Dikkat Testi: Brickenkamp (1962) tarafından geliştirilen ve süreçteki performans açısından sürdürülebilir dikkat ve görsel tarama yeteneği açısından ise seçici dikkat performansını değerlendiren bir testtir (Yaycı, 2013). 9-60 yaş aralığındaki bireylere uygulanabilen bu testin Türkçeye adaptasyon çalışması Toker (1993) tarafından yapılmıştır. Testte 14 satır ve her satırda 47 adet olmak üzere toplam 658 adet "d" ve "p" harfleri kullanılmaktadır. Bu harflerin üstünde ve altında olmak üzere toplamda 1 ile 4 arasında nokta bulunmaktadır. Katılımcıdan istenen iki adet nokta bulunan "d" harflerini bulmasıdır. Katılımcıya her satır için 20 saniye verilmektedir.

N-Geri (N-Back) Görevi: İlk olarak Kirchner (1958) tarafından oluşturulup zorluk düzeyi n sayısının artırılıp azaltılmasıyla sağlanmaktadır (Pakyürek ve Şenyüz, 2019). Görevin Türkçeye uyarlanması ve bilgisayar ortamına aktarılması Altun ve Çevik (2012) tarafından yapılmıştır. Görevde katılımcıdan beklenen, önceden sırayla verilen uyarıların belirli bir sırayla tekrar görüldüğünde belirtilen butonlar aracılığıyla tepki vermesidir. Görev, tepki verilecek uyarı sayısı, uyarının ekrana gelme süresi, işitsel ve görsel uyarı türlerini değişimleme olanağı sağlamaktadır. Görev, çalışma belleği sürecinin ölçülmesi amacıyla kullanılmaktadır (Miller vd., 2009).

Araştırmada, N-Geri görevi bellek süreçleri yerine bölünmüş dikkati ölçümleyen ikili süreç (dual task) görevini oluşturacak şekilde araştırmacı tarafından değiştirilmiştir. Bu görevde hem işitsel hem de görsel olan iki uyarı katılımcıya aynı anda gösterilmiştir. Görsel olarak renk, işitsel olarak ise anlaşılır olması açısından şehir isimleri kullanılmıştır. Katılımcıdan bir önceki gördüğü rengin aynısını bir sonraki değişimde tekrar gördüğü taktirde araştırmacı tarafından ayarlanan bir tuş, aynı şekilde aynı şehir ismini işittiğinde ise araştırmacı tarafından ayarlanan başka bir tuş aracılığıyla tepki vermesi istenmiştir. Uyarıların arasında geçen süre 2500 ms olarak ayarlanmıştır. Uyarı sayısı ise 30+1 olarak belirlenmiştir.

İşlem Yolu

Araştırma ile ilgili çalışmalar, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Psikoloji Araştırma Laboratuvarı'nda gerçekleştirilmiştir. Araştırma iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada çalışmaya katılma gerekliliklerini belirleyecek ölçekler sunulmuştur. İkinci aşamada ise katılma gerekliliklerini karşılayan katılımcılara yapılan testlerden oluşmaktadır. Katılımcılar, amaçlı örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Öncelikle katılımcılar, araştırmanın amacı ve işleyişi hakkında bilgilendirilmiş ve katılımcılardan Bilgilendirilmiş Onam Formu'nun doldurulması istenmiştir. Onam formunu dolduran katılımcılara araştırmanın birinci aşamasında Demografik Bilgi Formu ve Fagerström Nikotin Bağımlılık Testi sunulmuştur. Testler incelendikten sonra gereklilikleri karşılayan 60 katılımcı, araştırmacı tarafından seçkisiz olarak 30+30 olmak üzere iki eşit gruba ayrılmıştır. Birinci gruba, sigara alışkanlıklarına devam edilmesi gerektiği bildirilmiştir. İkinci gruba ise 3 saatlik süre zarfında sigaradan yoksun bir şekilde araştırmanın ikinci aşamasına katılması sağlanmıştır.

İkinci aşamaya katılabilmesi için gerekli iletişim bilgileri alınmış olan katılımcılar bilgilendirilip, katılımcı için uygun olan gün ve saatte Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Psikoloji Araştırma Laboratuvarı'na çağırılmıştır. Çalışmalar, araştırmacı tarafından düzenlenen, uygun ışık alan, dışarıdan dikkati etkileyecek herhangi unsur ulaşmayan, gerekli oda sıcaklığına getirilen bir ortamda uygulanmıştır. Katılımcılara öncelikle Nikotin Stroop Görevi uygulanmıştır. Nikotin Stroop Görevi için araştırmacı ve katılımcı karşılıklı olarak oturulmuş ve sigara ile ilişkili 12, sigara ile ilişkisiz 12 kelime çifti olmak üzere iki ayrı liste düzeninde test materyali hazırlanmıştır. Hazırlanan materyaldeki kelime listeleri 24 punto, Arial yazı stilinde ve özel sayfa düzeninde sunulmuştur. Kelimeler; kırmızı, yeşil, mavi ve siyah (Gross, Jarvik ve Rosenblatt, 1993) renkte gösterilmiştir. Kelime listelerinin gösterim sırası seçkisiz olarak belirlenmiştir. Katılımcıdan materyalde yazılan kelimelerin gösterim renklerini mümkün olduğunca hızlı bir şekilde söylemeleri istenmiştir. Birinci liste bittikten sonra diğer liste verilip katılımcıdan istenilenler tekrarlanmıştır. Katılımcı tarafından verilen yanıtların tepki süresi ve hata puanı, araştırmacı tarafından milisaniye cinsinden kaydedilmiştir. d2 Dikkat testi aşamasında katılımcıya, "d" ve "p" harfleri bulunan sıralı listeler gösterileceği ve bu listelerde harflerin üzerinde veya altında belirli sayıda noktalar olacağı bildirilmiştir. Katılımcıya, üzerinde veya altında "2" tane nokta bulunan "d" harflerini kalem yardımıyla, satır başına 20 saniye bir süre içerisinde işaretlemesinin istendiği söylenmiştir. Katılımcıdan yönergeleri anladığına dair sözlü geri bildirim alındıktan sonra örnek bir satır uygulanmıştır. Sonrasında asıl test aşamasına geçilmiştir. Süre bitimlerinde "Dur!" ve "Başla!" komutları ile 14 satırlık liste tamamlanmıştır. N-Geri görevinde katılımcıdan masadan kalkıp, önceden araştırmacı tarafından hazırlanan bilgisayar bulunan başka bir masaya geçmesi istenmiştir. Araştırmacı, katılımcıya bu aşamada kendisine aynı anda görsel ve işitsel olan uyaranlar göstereceğini, bu uyaranlardan görsel olanının renkleri, işitsel olanının ise şehir ve ilçe isimleri olacağını belirtmiştir. Katılımcıdan aynı rengi üst üste iki kez gördüğünde önünde bulunan klavyedeki araştırmacı tarafından belirlenen "F" tuşuna, aynı sesi üst üste iki kez duyduğunda ise "L" tuşuna basması gerektiği açıklanmıştır. Katılımcıdan yönergelerle ilgili anladığına dair sözlü geri bildirim alındıktan sonra bir deneme yapılmıştır. Gerekli ses düzeyi kontrolü ve görsel açıdan bir sorun olmadığı konusunda katılımcıdan bilgi alındıktan sonra testle ilgili bir alıştırmaya yapılmıştır. Alıştırma tamamlandıktan sonra katılımcı deney kısmına başlatılmıştır. Deney kısmında, ekranda değişimlenen uyaranların arasında geçen süre 2500 ms olarak ayarlanmıştır. Uyaran sayısı ise 30+1 olarak belirlenmiştir. Deneydeki bağımlı değişkenler görsel ve işitsel uyaranların koşuluna göre tuşlara doğru veya yanlış basılması ve deney programı tarafından verilen genel başarı yüzdesidir.

Verilerin analizi

Verilerin işlenmesi ve analiz işlemleri için SPSS 24.0 programı kullanılmıştır. Verilerin normallik dağılımını belirlemek amacıyla Shapiro-Wilk testi kontrol edilmiştir. Testin sonucunda $p < 0.05$ olması beklenmiştir. Sosyal bilimlerde tercih edilen kriterin Skewness-Kurtosis çarpıklık ve basıklık katsayılarının -1.5 ile +1.5 arasında olması beklenmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Araştırmanın veri değerlerinin,

Skewness-Kurtosis çarpıklık ve basıklık değerleri sonucunda -1.5 ve +1.5 değerleri arasında yer aldığı ve normallik koşulunu sağladığı görülmüştür. (Tabachnick ve Fidell, 2013). Normallik varsayımının karşılandığı belirlenen veriler üzerinde parametrik bir ölçüm aracı olan 2x2 Son Faktörlü Tekrar Ölçümlü ANOVA ve Bağımsız örneklem t-testi analiz teknikleri kullanılarak araştırma için gerekli analizler yapılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde; araştırmanın hipotezlerini öğrenmek amacıyla, verilerin analizleri ve istatistiksel olarak sonuçları açıklanmaktadır. Araştırmada, yoksunluğun dikkat türlerindeki performansını ölçmek amacı için kullanılan Nikotin Stroop Görevi, d2 Dikkat Testi ve N-Geri Görevinde elde edilen veriler 2x2 Son Faktörlü Tekrarlı ANOVA Analizi ve Bağımsız Örneklem t Testi ile test edilmiştir.

İlk bulgularda katılımcıların demografik bilgileriyle ilgili veriler verilmiştir ve iki grup arasındaki farkın minimum düzeye indirgenmesiyle ilgili detaylara yer verilmiştir. Bulgular kısmının ilerleyen verilerinde sigara kullanan katılımcılar ile yoksun bırakılan katılımcıların, sürdürülebilir, seçici ve bölünmüş dikkat performanslarında farklılık olup olmadığı analiz edilmiştir. d2 Dikkat Testi ve Nikotin Stroop Görevi'nde hata puanları, analiz edilecek düzeyde veri girdisi bulunmadığı için analize dâhil edilmemiştir.

Katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili analiz sonuçları

Tablo 1'de belirtilen veriler sonucunda araştırmanın kontrol grubu olan sigara kullanan 30 katılımcı (%60 kadın ve %40 erkek) olmak üzere kontrol grubunun örneklemini oluşturduğu görülmüştür. Kontrol grubunda bulunan örneklemin yaşları 20-25 arasında değişmektedir ($\bar{x}=21.67$ $SS=1.516$). Örneklemin tamamının eğitim düzeyi üniversitedir (N=30). Katılımcıların sigara kullanımına başlama yaşlarının ortalaması ($\bar{x}=17.03$ $SS=2.846$) olarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Sigara kullanan katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımı

Demografik Bilgiler	N	(%)	$\bar{x}$	Ss
Cinsiyet				
Kadın	18	60	-	-
Erkek	12	40	-	-
Yaş	30	-	21.67	1.516
Eğitim				
Üniversite	30	100	-	-
Sigaraya Başlama Yaşı	30	-	17.03	2.846

Tablo 2'de verilen veriler sonucunda araştırmanın araştırmacı tarafından değişimlenen grubu olan yoksun bırakılan 15 katılımcı (%40 kadın ve %60 erkek) olmak üzere yoksun grubun örneklemini oluşturmaktadır. Yoksun bırakılan grubun yaş aralığı 20-25 arasındadır ($\bar{x}=21.93$ $SS=1.387$). Yoksun bırakılan grup katılımcılarının eğitim düzeyleri üniversitedir (N=15). Yoksun bırakılan bireylerin sigaraya başlama yaş ortalaması ($\bar{x}=16.87$ $SS=2.134$) arasında değişmektedir.

Tablo 2. Yoksun bırakılan katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımı

Demografik Bilgiler	N	(%)	$\bar{x}$	Ss
Cinsiyet				
Kadın	6	40	-	-
Erkek	9	60	-	-
Yaş	15	-	21.93	1.387
Eğitim				
Üniversite	15	100	-	-
Sigaraya Başlama Yaşı	15	-	16.87	2.846

Yoksunluk ile sürdürülebilir dikkat düzeyi arasındaki analiz sonuçları

Tablo 3'te verilen veriler sonucunda, yoksun olma durumu ile sürdürülebilir dikkat düzeyi arasında anlamlı düzeyde farklılaşma görülmektedir ($p < 0.05$). Yoksun olan bireylerin sürdürülebilir dikkat test puanları ($\bar{x}=1.40$ $SS=0.507$) yoksun olmayan bireylere ($\bar{x}=1.73$ $SS=0.450$) kıyasla anlamlı olarak daha düşüktür. Dolayısıyla yoksun bırakılan katılımcıların sürdürülebilir dikkat performanslarının daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Yoksunluk ile Sürdürülebilir Dikkat - Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Sürdürülebilir Dikkat Düzeyi						
Yoksunluk Durumu	N	$\bar{x}$	SS	T	sd	p
Yoksun	15	1.40	0.507	-2.157	25.291	0.041*
Yoksun Değil	30	1.73	0.450			

* $p < 0.05$ **Yoksunluk ile bölünmüş dikkat düzeyi arasındaki analiz sonuçları**

Tablo 4'te görüldüğü gibi, yoksun olan ve yoksun olmayan bireylerin bölünmüş dikkat düzeylerinde anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir ($p > 0.05$). Yoksun olan bireylerin bölünmüş dikkat performansları ($\bar{x}=63.67$ $SS=18.337$) yoksun olmayan bireylere ($\bar{x}=69.70$ $SS=20.945$) kıyasla daha düşüktür. Yoksun bireylerin sürdürülebilir dikkat testinden %63.67, yoksun olmayan bireylerin ise %69.70 başarılı oldukları tespit edilmiştir.

Tablo 4. Yoksunluk ile Bölünmüş Dikkat - Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Bölünmüş Dikkat Düzeyi						
Yoksunluk Durumu	N	$\bar{x}$	SS	T	sd	p
Yoksun	15	63.67	18.337	-0.991	31.710	0.329
Yoksun Değil	30	69.70	20.945			

 $p > 0.05$

Yoksunluk ile seçici dikkat düzeyi arasındaki analiz sonuçları

Tablo 5'te görüldüğü gibi, seçici dikkat düzeyinin yoksunluk durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmadığı belirlenmiştir ($p>0.05$). Yoksun olan bireylerin seçici dikkat test puanları ($\bar{x}=456.33$ $SS=81.233$) yoksun olmayan bireylere ($\bar{x}=480.70$ $SS=79.626$) kıyasla daha düşüktür. Yoksun bırakılan bireylerin, yoksun bırakılmayan bireylere kıyasla seçici dikkat testini daha başarısız olarak tamamladıkları tespit edilmiştir. Yoksun bırakılan ve yoksun bırakılmayan bireyler arasında seçici dikkat düzeyi açısından anlamlı bir farklılaşma tespit edilmemiştir ($p>0.05$). Yoksun bırakılan bireyler seçici dikkat testinde %81.467, yoksun bırakılmayan bireyler ise %87.257 başarılı olmuşlardır.

Tablo 5. Yoksunluk ile Seçici Dikkat - Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Seçici Dikkat Düzeyi						
Yoksunluk Durumu	N	$\bar{x}$	SS	T	sd	p
Yoksun	15	456.33	81.233	-0.955	27.607	0.348
Yoksun Değil	30	480.70	79.626			
Seçici Dikkat Düzeyi(%)						
Yoksunluk Durumu	N	$\bar{x}$	SS	T	sd	p
Yoksun	15	81.467	19.011	-0.974	27.280	0.339
Yoksun Değil	30	87.257	18.389			

$p>0.05$

Yoksunluk ile nikotine ilişkili kelimelere olan dikkat yanlılığı arasındaki analiz sonuçları

Tablo 6. Yoksunluk ile Nikotine İlişkili ve İlişkisiz Kelimelere Olan Dikkat Yanlılığı - Bağımsız Örneklem t-Testi Sonuçları

Nikotine İlişkili Kelimelere İlişkin Dikkat Yanlılığı Düzeyi						
Yoksunluk Durumu	N	$\bar{x}$	SS	T	sd	p
Yoksun	15	8.86	1.60	0.447	43	0.657
Yoksun Değil	30	8.55	2.39			
Nikotine İlişkisiz Kelimelere İlişkin Dikkat Yanlılığı Düzeyi						
Yoksunluk Durumu	N	$\bar{x}$	SS	T	sd	p
Yoksun	15	6.86	1.29	-0.460	38.529	0.648
Yoksun Değil	30	7.08	1.88			

$p>0.05$

Tablo 6'da görüldüğü gibi, yoksun bırakılan ve yoksun bırakılmayan bireyler arasında nikotin ile ilişkili kelimelere olan dikkat yanlılığı açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0.05$). Yoksun bırakılan grup ($\bar{x}=8.86$ $SS=1.60$), yoksun bırakılmayan gruba ($\bar{x}=8.55$ $SS=2.39$) kıyasla dikkat yanlılığı testini daha başarısız şekilde tamamlamıştır. Yoksun bırakılan grubun, gösterilen nikotin ile ilişkili kelime listesine daha uzun sürede cevap verdiği; yoksun bırakılmayan grubun ise nikotin ile ilişkili kelime listesine daha kısa sürede cevap verdiği tespit edilmiştir. Yoksun bırakılan grubun, nikotin ile ilişkili kelimeler listesine karşı daha fazla dikkat yanlılığı geliştirdikleri belirlenmiştir. Ancak aradaki bu farklılık anlamlı bir düzeyde değildir. Yoksun bırakılan ve yoksun bırakılmayan bireyler arasında nikotin ile ilişkisiz kelimelere olan dikkat yanlılığı açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0.05$). Yoksun bırakılan grup ($\bar{x}=6.86$ $SS=1.29$), yoksun bırakılmayan gruba ($\bar{x}=7.08$ $SS=1.88$) kıyasla nikotin ile ilişkisiz kelimeler listesini daha başarılı şekilde tamamlamışlardır. Yoksun bırakılan grubun, nikotin ile ilişkisiz kelimeler listesine daha kısa sürede cevap verdiği; yoksun bırakılmayan grubun ise nikotin ile ilişkisiz kelimeler listesine daha uzun sürede cevap verdikleri tespit edilmiştir. Yoksun bırakılmayan grubun, nikotin ile ilişkisiz kelimeler listesine karşı daha fazla dikkat yanlılığı geliştirdikleri belirlenmiştir. Ancak aradaki bu farklılık anlamlı bir düzeyde değildir.

Tablo 7. Nikotin Stroop Kelime Listelerine Verilen Tepki Süresi Farkları ile Dikkat Yanlılığı Bağımsız Örneklem t-Testi ve Son Faktör Tekrarlı ANOVA Sonuçları

Nikotinle İlişkili ve İlişkisiz Kelimelere Verilen Tepki Süresi Farkı (Bağımsız Örneklem t- Testi)						
Yoksunluk Durumu	N	$\bar{x}$	SS	t	sd	p
Yoksun	15	2.00	0.662	1.378	43	0.175
Yoksun Değil	30	1.47	1.40			

Nikotinle İlişkili ve İlişkisiz Kelimelere Verilen Tepki Süresi Farkı (ANOVA)					
Değişim Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Ortalama Kare	F	p
Nikotin Görevi Süre Farkları	1.394	1	1.394	1.900	0.175

$p>0.05$

Tablo 7'de yoksun bırakılan ve yoksun bırakılmayan katılımcıların nikotin ile ilişkili ve ilişkisiz kelime listeleri arasında verdikleri tepki süreleri farkı görülmektedir. Yoksun bırakılan grup ile yoksun bırakılmayan grubun her iki kelime listesi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0.05$). Yoksun bırakılan grubun nikotin ile ilişkili kelime listesine, nikotinle ilişkisiz kelime listesinden daha uzun sürede tepki verdikleri görülmektedir ($\bar{x}=2.00$ $SS=0.662$). Yoksun bırakılmayan grubun da nikotin ile ilişkili kelime listesine, ilişkisiz kelime listesinden daha uzun sürede tepki verdikleri belirlenmiştir ($\bar{x}=1.47$ $SS=1.40$). Her iki grup arasındaki var olan tepki süresi farkı anlamlı düzeyde değildir. Son faktör tekrarlı ANOVA sonucunda ise yoksun bırakılan ve yoksun bırakılmayan grubun nikotin ile ilişkili ve ilişkisiz kelime listelerine verdikleri tepki süresi farkları ile yoksunluk durumları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0.05$).

Tartışma

Tartışma bölümünde, analiz edilen verilerin sonucunda elde edilen bulguların ilgili literatür bağlamında sonuçları değerlendirilmiştir. Nikotin Stroop Görevi'nin, d2 Dikkat Testi'nin ve N-Geri Görevi'nin sonucunda elde edilen sürdürülebilir, seçici ve bölünmüş dikkat performansı ve sigarayla ilişkili uyarılara ilişkin dikkat yanlılığıyla ilgili veriler literatürdeki verilerle karşılaştırılmıştır.

Yoksunluk ile sürdürülebilir dikkat performansına ait bulguların ilgili literatür bağlamında değerlendirilmesi

Yapılan analizler sonucunda sigara kullanan kontrol grubu ile araştırmacı tarafından değişimlenen yoksun bırakılan grubun sürdürülebilir dikkat performansında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Yoksun bırakılan gruptaki sürdürülebilir dikkat performansı ortalaması ($\bar{x}=1.73$ $SS=0.450$) sigara kullanan kontrol grubundaki sürdürülebilir dikkat performansı ortalamasından daha düşüktür. Bu bulgu Bağımsız Örneklem t-Testi analiz yöntemi aracılığıyla $p=0.041$ değeriyle anlamlı olduğu bulunmuştur ($p<0.05$). Sigara kullanan bireydeki yoksunluk durumu sürdürülebilir dikkat performansını olumsuz yönde etkilemektedir.

Bulgular literatür bağlamında değerlendirildiğinde; sigara kullanan kişinin nikotin yoksunluğuna maruz kalması dikkatini uzun süreli belirli bir uyarana karşı sürdürmesine olumsuz yönde etki etmektedir. Bu bulgu literatürdeki araştırmalarla desteklenmektedir (Elgerot, 1976; Mirza ve Stoleran, 1998). Hughes, Higgins ve Hatsukami (1990), kullanılan dikkat görevlerinin türünün ve süresinin de dikkat türlerindeki performans farklılığına neden olabileceğini söylemektedir. Bu çerçevede araştırmada kullanılan d2 Dikkat Testinin sürdürülebilir dikkat performansını ölçebilecek bir ölçüm yöntemi olduğu söylenebilir. d2 Dikkat Testi gerek çalışmanın yaklaşık 10 dakika boyunca durmaksızın bilişsel olarak zorlu bir süreçte gerçekleşmesi, gerekse katılımcıların seçici dikkatlerini kullanırken sürdürülebilir dikkat performanslarının ölçülmesi açısından etkili bir ölçüm yöntemidir.

Yoksunluk ile bölünmüş dikkat performansına ilişkin bulguların ilgili literatür bağlamında değerlendirilmesi

Yapılan analizler sonucunda sigara kullanan kontrol grubunda bulunan katılımcılar ile araştırmacı tarafından yoksun bırakılan değişimlenen grup arasında bölünmüş dikkat performansı açısından anlamlı bir farklılığa rastlanmamıştır. N-Geri Görevi sonuçlarına bakıldığında Yoksun bırakılan grubun yüzdeler puan ortalaması ($\bar{x}(\%)=63.67$ $SS=18.337$) kontrol grubunun yüzdeler puan ortalamasından ($\bar{x}(\%)=69.70$ $SS=20.945$) daha düşüktür. Ortalamaya bakıldığında yüzdeler puan ortalamasında bir fark görülmesine rağmen bu bulgu Bağımsız Örneklem t-Testi analiz yöntemi aracılığıyla analiz edildiğinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>0.05$). Bu çalışmada, sigara kullanan bireydeki yoksunluk durumunun bölünmüş dikkat performansına etkisi bulunmamıştır.

İlgili literatür incelendiğinde akut sigara kullanımının bölünmüş dikkat düzeyinde olumlu bir artış sağladığı (Leigh vd., 1977) ve etkisinin olmadığı (Trimmel ve Wittberger, 2004) ilişkin araştırmalar mevcuttur. Nikotin yoksunluğunun ise bölünmüş dikkat performansını olumsuz yönde etkilediği bulgular bulunmaktadır (Heishman, 2002; Jacobsen vd., 2005). Literatürdeki araştırmalar göz önüne alındığında araştırmalarda kullanılan ölçüm tekniklerinin birbirine yakın ve aynı duyuşal girdi bölgesine yapılan dikotik teknikler olduğu göze çarpmaktadır. Fakat bu çalışmada iki farklı duyuşal girdi bölgesiyle eş zamanlı girdi sağlanmış ve eş zamanlı yanıt beklenmiştir. Beklenen hipotezin desteklenmemesinin nedeni ölçme aracındaki sürenin ve tekrar sayısının kısa olması ve çalışma süresinin kısa süreçte tamamlanması olabilir. N-Geri Görevinin genellikle bellek ile ilgili kullanılan bir görev olduğu bilinirken ilk kez bir bölünmüş dikkat testi için kullanılması ilgili literatür, süre ve tepki süresi kısıtlamasıyla ilgili yeterli ardalanı sağlayamamıştır. İleride yapılacak çalışmalarda belirtilen değişkenler üzerinde denemeler yapılarak görevin bölünmüş dikkat düzeyini daha etkili bir şekilde açıklaması beklenebilir.

Yoksunluk ile seçici dikkat performansına ilişkin bulguların ilgili literatür bağlamında değerlendirilmesi

Yoksunluk durumu ile seçici dikkat performansı ile ilişkili yapılan analizler sonucunda araştırmacı tarafından nikotin yoksunluğuna maruz bırakılan grubun seçici dikkat performansı ortalaması ($\bar{x}=456.33$ $SS=81.233$), sigara kullanmaya devam eden kontrol grubunun seçici dikkat performansı ortalamasından ($\bar{x}=480.70$ $SS=79.626$) daha düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Yapılan Bağımsız Örneklem t-Testi sonucunda ise $p=0.348$ ile anlamlı bir farklılığa rastlanılmamıştır ($p>0.05$). Yoksun bırakılan grup ile sigara kullanmaya devam eden kontrol grubu arasında H_3 hipotezinde beklenildiğinin aksine bir farklılık olmadığı görülmektedir. İlgili literatürde de araştırmalar çelişkili bulgular içermektedir.

Yoksunluk sonucunda seçici dikkatle ilgili Stroop Testi kullanılan araştırmalarda bir farklılık gözlenmeyen ve gözlenen çalışmalar mevcuttur (Domier vd., 2007; Field, Mogg ve Bradley, 2004; Gross, Jarvin ve Rosenblatt, 1993.). Literatürdeki araştırmaların çoğunda seçici dikkatin ölçülmesi için Stroop Testi kullanılmaktadır. Araştırmalardaki çelişkili bilgiler göz önüne alındığında nikotin yoksunluğunun seçici dikkat konusunda bir gerilemeye yol açmadığı söylenebilir. Bu araştırmada literatürde kullanılmayan bir ölçüm aracı olan seçici dikkatin d2 Dikkat Testi tarafından ölçülmesi, bu araştırmanın diğer literatür araştırma bulgularıyla karşılaştırılmasını güç kılmaktadır.

Yoksunluk ile sigarayla ilişkili uyarılara yönelik dikkat yanlılığına ait bulguların ilgili literatür bağlamında değerlendirilmesi

Yapılan analizler sonucunda, yoksun bırakılan ve yoksun bırakılmayan bireyler arasında nikotin ile hem ilişkili hem de ilişkisiz kelimelere olan dikkat yanlılığı açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>0.05$). Yoksun bırakılan grup ($\bar{x}=8.86$ $SS=1.60$), yoksun bırakılmayan gruba ($\bar{x}=8.55$ $SS=2.39$) kıyasla nikotin ile ilişkili kelimelerin yer aldığı listeyi daha başarısız şekilde tamamlamıştır. Nikotin ile ilişkisiz kelimelerin yer aldığı listeyi ise yoksun bırakılan grup ($\bar{x}=6.86$ $SS=1.29$), yoksun bırakılmayan gruba ($\bar{x}=7.08$ $SS=1.88$) kıyasla daha başarılı şekilde tamamlamıştır. Yoksun bırakın grubun nikotin ile ilişkili kelime listesine, nikotinle ilişkisiz kelime listesinden daha uzun sürede tepki verdikleri görülmektedir ($\bar{x}=2.00$ $SS=0.662$). Yoksun bırakılmayan grubun da nikotin ile ilişkili ve ilişkisiz kelime listelerine verdikleri tepki süresi açısından bir farklılık mevcuttur ($\bar{x}=1.47$ $SS=1.40$). Yoksun bırakılan grupta bu farklılık daha belirgindir ancak gruplar arası anlamlı bir farklılık belirlenmemiştir ($p>0.05$). Yapılan analizler değerlendirildiğinde; yoksun bırakılan grubun nikotin ile ilişkili kelimelere, yoksun bırakılmayan grubun ise nikotin ile ilişkisiz kelimelere daha fazla dikkat yanlılığı gösterdiği istatistiksel olarak belirlenmemiştir.

İlgili literatürde, sigara kullanan bireylerin sigara ile ilişkili kelimelere daha uzun sürede tepki geliştirip daha fazla dikkat yanlılığı geliştirdikleri bilgisi mevcuttur (Kısacık ve Çakır, 2020). Araştırmanın bulguları bu literatür bilgisi ile örtüşmemektedir. Ancak yoksun bırakılmayan grubun nikotin ile ilişkisiz kelime listesine daha çok yanlılık geliştirmesi, bireysel farklılıkların karıştırıcı etkisi olarak değerlendirilmektedir. Literatür çalışmaları, sigara kullanıcılarında bilişsel performansları dikkat yanlılığı açısından değil de dikkat türleri açısından incelemeye daha çok odaklanmaktadır. Nikotinin seçici dikkat ölçümlerinde genel olarak aracı ölçüm aracı olarak kullanıldığı belirlenmiştir. Bağımlı kişiler üzerinde yapılan çalışmalarda, kişilerin dikkat yanlılığı geçirmesinden dolayı bağımlılıklarının sürdüğüne ilişkin bulgular mevcuttur (Waters vd., 2009). Yoksun bırakılan kişilerin nikotinle ilişkili kelime listesine daha çok dikkat yanlılığı geliştirmesinin ilgili literatürle desteklendiği belirlenmiştir.

Çalışma sonuçları değerlendirildiğinde, yoksun bırakılan ve yoksun bırakılmayan katılımcı gruplarının sayıca dengelenmemesinin karıştırıcı bir etki yaratmış olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda dikkat yanlılığı, bireylerin bireysel özellikleri ile açısından farklılaşabilmektedir (Domier vd., 2007). Kişilerin bireysel özellikleri ile uyaranları eşleştirmesi sonucu kişilerarası farklılık gösterebilecek bir

kavramdır. Bireysel özellikler bu çalışma kapsamında dengelenemeyeceği için bu durumun bir sınırlılık yaratmış olabileceği düşünülmektedir.

Öneriler

Araştırmanın katılımcı sayısında eksiklik göze çarpmaktadır. Araştırma bulgularının güvenilirliği ve örneklemin genellenebilirliği açısından örneklem sayısının artırılması gereklidir. Yoksun bırakılan ve yoksun bırakılmayan gruplar arası katılımcı sayıları dengelenebilir. Böylece araştırmanın güvenilirliğini arttıracakları düşünülmektedir. Dikkat yanlılığı ölçümü alındığı için, bireysel farklılıklar bu ölçümde karıştırıcı değişken etkisi yaratabilmektedir. Bu nedenle dengelenebildiği kadar, kişilerin bireysel özellikleri kontrol altında tutulabilir. Kişilerin bilgisayar deneyiminin ne düzeyde olduğu araştırma öncesi belirlenebilir. N-Geri Görevi'nin bilgisayar deneyimi güçlü kişiler açısından kavranabilecek nitelikte bir program olarak düşünülmektedir. Bu nedenle kişilerin yönergeleri doğru anlayıp doğru uygulaması, araştırma bulgularının güvenilirliği açısından önemlidir. Aynı zamanda bu görevin süresinin daha uzun uygulanmasının, daha güvenilir sonuçlar çıkmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Ölçüm araçlarının güvenilirlik analizleri bu araştırma için daha düşük veya yüksek çıkabilir. Bu nedenle güvenilirlik ölçümlerinin alınmasının, araştırma bulgularını güçlendireceği düşünülmektedir. Yoksunluk süresi katılımcılara belirli bir maddi ödenek verilmediği için mümkün olduğunca minimum sürede tutulmuştur. Yoksunluk süresi artırılarak yoksunluk kriterlerinin daha belirgin bir şekilde ölçümlenmesi sağlanabilir.

Kaynakça

- Al'Absi, M., Amunrud, T., & Wittmers, L.E. (2002). Psychophysiological effects of nicotine abstinence and behavioral challenges in habitual smokers. *Pharmacology, Biochemistry and Behavior*, 72(3), 707-716.
- Altun, A. & Özeke Çevik, V. (2012) Measuring working memory by using a multimedia based task. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1, 32-40.
- Amerikan Psikiyatri Birliği. (2013). DSM 5 tanı ölçütleri başvuru el kitabı. E. Köroğlu (Çev.). Ankara: HYB Yayıncılık. (İlk baskı. 1952).
- Baddeley, A.D. (1990). *Human memory: Theory and practice*. Needham Heights, MA, US: Allyn & Bacon.
- Baldinger, B., Hasenfratz, M., & Bättig, K. (1995). Effects of smoking abstinence and nicotine abstinence on heart rate, activity and cigarette craving under field conditions. *Human Psychopharmacology: Clinical and Experimental*, 10(2), 127-136.
- Benowitz, N.L. (2010). Nicotine addiction. *New England Journal of Medicine*, 362(24), 2295-2303.
- Carter, B.L., & Tiffany, S.T. (1999). Meta-analysis of cue-reactivity in addiction research. *Addiction*, 94(3), 327-340.
- Domier, C.P., Monterosso, J.R., Brody, A.L., Simon, S.L., Mendrek, A., Olmstead, R., ... & London, E.D. (2007). Effects of cigarette smoking and abstinence on Stroop task performance. *Psychopharmacology*, 195(1), 1-9.
- Elgerot, A. (1976). Note on Selective Effects of Short-Term Tobacco-Abstinence on Complex versus Simple Mental Tasks. *Perceptual and Motor Skills*, 42(2), 413-414.
- Field, M., Mogg, K., & Bradley, B.P. (2004). Eye movements to smoking-related cues effects of nicotine deprivation. *Psychopharmacology*, 173(1-2), 116-123.
- Gross, T.M., Jarvik, M.E., & Rosenblatt, M.R. (1993). Nicotine abstinence produces content-specific stroop interference. *Psychopharmacology*, 110(3), 333-336.
- Grunberg, N.E., & Bowen, D.J. (1985). The role of physical activity in nicotine's effects on body weight. *Pharmacology Biochemistry and Behavior*, 23(5), 851-854.
- Hecht, S.S. (2012). Lung carcinogenesis by tobacco smoke. *International Journal of Cancer*, 131(12), 2724-2732.
- Heishman, S.J. (2002). What aspects of human performance are truly enhanced by nicotine? *Addiction*, 93, 317-320.
- Hofstetter, A., Schutz, Y., Jéquier, E., & Wahren, J. (1986). Increased 24-Hour Energy Expenditure in Cigarette Smokers. *New England Journal of Medicine*, 314(2), 79-82.
- Hughes, J.R., Higgins, S.T., & Hatsukami, D. (1990). *Effects of abstinence from tobacco*. In Research advances in alcohol and drug problems (pp.317-398). Springer, Boston, MA.
- Jacobsen, L.K., Krystal, J.H., Mencl, W.E., Westerveld, M., Frost, S.J., & Pugh, K.R. (2005). Effects of smoking and smoking abstinence on cognition in adolescent tobacco smokers. *Biological Psychiatry*, 57(1), 56-66.
- Kisacik, E., & Cakir, Z. (2020). The Development Study of Smoking Stroop Test on a Turkish Sample. *Archives of Neuropsychiatry*, 57(3), 234-240.
- Leigh, G., Tong, J.E., & Campbell, J.A. (1977). Effects of ethanol and tobacco on divided attention. *Journal of Studies on Alcohol*, 38(7), 1233-1239.
- Miller, K.M., Price, C.C., Okun, M.S., Montijo, H., & Bowers, D. (2009). Is the N-Back Task a Valid Neuropsychological Measure for Assessing Working Memory *Archives of Clinical Neuropsychology*, 24(7), 711-717.
- Miller, P.M. (2013). *Principles of Addiction: Comprehensive Addictive Behaviors and Disorders* (s.435). Londra: Academic Press, Elseiver.

- Mirza, N.R., & Stolerman, I. P. (1998). Nicotine enhances sustained attention in the rat under specific task conditions. *Psychopharmacology*, 138(3-4), 266-274.
- Uysal, M.A., Kadakal, F., Karşıdağ, C., Bayram, N.G., Uysal, O. ve Yılmaz, V. (2004). Fagerstrom test for nicotine dependence: Reliability in a Turkish sample and factor analysis. *Tüberk Toraks*, 52(2),115-121.
- Pakyürek, G., & Şenyüz, L. (2019). Sigara kullanımı ve bilişsel yük farklılaşmasının ileriye dönük bellek performansına etkisinin incelenmesi. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 6(2), 221-238.
- Pashler, H.E. (1998). *The psychology of attention*. Cambridge, MA, US: The MIT Press.
- Robinson, T.E., & Berridge, K.C. (2001). Incentive-sensitization and addiction. *Addiction*, 96(1), 103-114.
- Shiffman, S.M., & Jarvik, M.E. (1976). Smoking withdrawal symptoms in two weeks of abstinence. *Psychopharmacology*, 50(1), 35-39.
- Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2013). *Multiple Regression. Using Multivariate Statistics*. 6. Baskı, Boston, MA, Pearson, s.124.
- Toker, M.Z. (1993). *Visual Algı Testi D2'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Trimmel, M., & Wittberger, S. (2004). Effects of transdermally administered nicotine on aspects of attention, task load, and mood in women and men. *Pharmacology Biochemistry and Behavior*, 78(3), 639-645.
- Waters, A.J., Carter, B.L., Robinson, J.D., Wetter, D.W., Lam, C.Y., Kerst, W. ve Cinciripini P.M. (2009). Attentional bias is associated with incentive related physiological and subjective measures. *Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 17(4), 247-257.
- West, R.J., Russell, M.A.H., Jarvis, M.J., Pizzey, T., & Kadam, B. (1984). Urinary adrenaline concentrations during 10 days of smoking abstinence. *Psychopharmacology*, 84(1), 141-142.
- World Health Organization. Monitoring health for the SDGs, sustainable development goals. Geneva: 2018.
- Yaycı, L. (2013). d2 Dikkat Testi'nin geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(4), 43-80.

